

บทที่ 4

กระบวนการย้ายถิ่นและรูปแบบการปรับตัว

ผลการศึกษาเรื่อง “การย้ายถิ่นและรูปแบบการปรับตัวของแรงงานข้ามชาติ : กรณีศึกษาแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาในโรงงานอุตสาหกรรม เมืองพัทยา” ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงกระบวนการย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาติที่เข้ามาทำงานในพื้นที่ และรูปแบบการปรับตัวของแรงงานข้ามชาติภายหลังเข้ามาอยู่อาศัยในประเทศไทยใน 3 ด้านคือ ด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยผู้วิจัยได้นำเสนอผลการศึกษาออกเป็น 4 ส่วน ดังต่อไปนี้

- 4.1 ภูมิหลังของหน่วยตัวอย่าง
- 4.2 กระบวนการย้ายถิ่น
 - 4.2.1 ปัจจัยที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่น
 - 4.2.2 ขั้นตอนการย้ายถิ่น
- 4.3 รูปแบบการปรับตัวของแรงงานข้ามชาติ
 - 4.3.1 การปรับตัวทางเศรษฐกิจ
 - 4.3.2 การปรับตัวทางสังคม
 - 4.3.3 การปรับตัวทางวัฒนธรรม

4.1 ภูมิหลังของหน่วยตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้เป็นแรงงานข้ามชาติจากประเทศกัมพูชาที่เข้ามาหางานทำในประเทศไทยจำนวน 12 คน ซึ่งแต่ละคนมีภูมิหลังแตกต่างกันดังนี้

1. ดารา เสี่ยง (ชาย)

ดาราอายุ 31 ปี บ้านเกิดอยู่ที่อำเภอสตอง จังหวัดกัมปงธม(Kampong Thom) เป็นลูกคนที่ 5 จากทั้งหมด 9 คน จบการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และได้มีโอกาสเรียนภาษาไทยตั้งแต่ที่ประเทศกัมพูชา นับถือศาสนาพุทธ ปัจจุบันสมรสแล้ว ภรรยาชื่อ เอ มะ อายุ 38 ปี มีลูก 2 คน คนแรกเป็นลูกติดภรรยาเป็นผู้ชาย และคนที่สองเป็นลูกที่เกิดกับดาราเป็นผู้หญิง เกิดที่ประเทศไทยก่อนที่จะส่งกลับไปให้ยายเลี้ยงที่ประเทศกัมพูชา ที่บ้านเกิดพ่อแม่ประกอบอาชีพ

ทำนา แต่ตนเองนั้นไม่ชอบทำนา ประกอบกับทำนาแล้วไม่ได้ผลผลิตดีเท่าที่ควร เมื่ออยู่ที่กัมพูชา เคยทำงานร้านเฟอร์นิเจอร์มาก่อน โดยตนนั้นมีหน้าที่ ประกอบชิ้นงาน ชัดวงกบ ชัดไม้และสังของ ได้ค่าแรงวันละ 180 บาท โดยเงินจะออกทุกสัปดาห์ แต่ไม่เคยเหลือออมไว้

ครั้งแรกที่มาประเทศไทยเริ่มจากการเข้ามาหางานทำตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชาก่อน ตอนอายุประมาณ 21 ปี โดยได้มีเพื่อนในหมู่บ้านเป็นคนชวนและพาเข้ามารับจ้างตัดอ้อยอยู่ 1-2 เดือน มากินอยู่และนอนในไร่ พอเริ่มรู้แหล่ง เริ่มพูดไทยได้ ก็ได้ขอติดรถเจ้าของไร่อ้อยให้เข้ามาส่งที่แหล่งจบัง จังหวัดชลบุรี มาอาศัยกินอยู่กับเพื่อนก่อนจะเริ่มได้งานในที่สุด โดยเริ่มจากช่วยเซ็น ผัก จัดร้านในตลาดอมรที่นาเกลือก่อน ก่อนจะได้พบกับเอ เมื่อแต่งงานกันแล้วจึงได้ย้ายเข้ามาทำงานด้วยกันที่โรงงาน

2. เอ มะ (หญิง)

เออายุ 38 ปี บ้านเกิดอยู่ที่อำเภอเซรีไสณ (Serei Saophoan) หรือว่าศรีไสณ จังหวัดบันเตียเมียนเจย (Banteay Meanchey) หรือบ้านได้มีชัยในภาษาไทย เป็นลูกคนเล็กจากจำนวนพี่น้อง 3 คน ไม่ได้เรียนหนังสือ นับถือศาสนาพุทธ เคยสมรสมาแล้ว 2 ครั้ง มีลูก 2 คน ลูกที่เกิดกับสามีคนแรกหรือจัน เป็นผู้ชายเกิดที่ประเทศกัมพูชา และคนที่สองกับสามีคนปัจจุบันหรือดารา เป็นผู้หญิงเกิดที่โรงพยาบาลบางละมุง จังหวัดชลบุรี ก่อนจะพากลับไปให้ยาล้างเนื่องจากไม่มีเวลา โดยอาชีพเดิมก่อนที่จะย้ายมาทำงานในประเทศไทยคือทำนา แต่เนื่องจากได้ผลผลิตไม่ค่อยดีจึงเกิดความคิดที่จะย้ายถิ่นมาทำงานในประเทศไทยตามพี่ชายที่เข้ามาทำงานก่อนแล้ว

3. กำไล โคน (หญิง)

กำไลอายุ 34 ปี บ้านเกิดอยู่ที่อำเภอโม่งรีชเยีย (Moung Ruessie) จังหวัดพระตะบอง (Batdombong) หรือว่าพระตะบองในภาษาไทย มีพี่น้องทั้งหมด 5 คนโดยกำไลเป็นคนที่ 2 จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 เมื่อตอนที่กำลังศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 นั้นได้สอบไม่ผ่านจึงไม่ต้องการที่จะเรียนต่อ สถานภาพปัจจุบันยังโสด เมื่อตอนอยู่บ้านได้ช่วยพ่อแม่ทำนา แต่ผลผลิตก็ไม่ดีเท่าไร นอกจากนี้ที่ประเทศกัมพูชาก็ไม่มีงานอื่นให้ทำ ประกอบกับต้องการช่วยพ่อแม่หาเงินเลี้ยงน้องจึงอยากที่จะออกมาทำงานยังต่างประเทศ โดยมีน้ำสาวที่มาทำงานอยู่ที่ประเทศไทยก่อนแล้วเป็นผู้ชักชวนให้เข้ามาทำงาน

4. ดวง ยี่ (ชาย)

ดวงอายุ 27 ปี บ้านเกิดอยู่ที่อำเภอโมร็องเซีย จังหวัดพระตะบอง สถานภาพปัจจุบันยังโสด จบการศึกษาชั้น 7 จากทั้งหมด 12 ชั้น หรือประมาณมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่โรงเรียนได้สอนภาษาอังกฤษและฝรั่งเศส แต่ไม่ได้สอนภาษาไทย เมื่อตอนอยู่ที่กัมพูชาประกอบอาชีพรับจ้างทำเสาบ่านตามที่มีคนสั่งได้ค่าแรงเป็นรายวันวันละ 100-120 บาท แต่งงานที่ทำก็ได้มีเข้ามาเป็นประจำ พ่อแม่มีอาชีพทำนาแต่ตัวเองไม่ชอบทำนา ดวงเป็นลูกคนที่ 4 จากจำนวนพี่น้องทั้งหมด 6 คน ชีวิตที่นั่นส่วนใหญ่หมดไปกับการออกเที่ยวกับเพื่อนๆ แม่ของดวงจึงต้องการให้ดวงเดินทางไปยังประเทศไทยเพื่อจะได้มีงานทำ โดยแรกเริ่มน้ำเชยของดวงได้ชักชวนให้ไปทำงานก่อสร้างแต่แม่ของดวงปฏิเสธไปเพราะเป็นห่วงเรื่องความปลอดภัย ต่อมาน้ำสาวได้ชวนให้มาทำงานในโรงงานแม่จึงเห็นดีด้วยแล้วจึงส่งดวงมา

5. ดา เจียน (ชาย)

ดาอายุ 25 ปี บ้านเกิดอยู่ที่อำเภอศรีโสภณ จังหวัดบันเตียเมียนเจย จบการศึกษาชั้น 3 จาก 12 ชั้น หรือประมาณประถมศึกษาปีที่ 3 ที่โรงเรียนมีสอนภาษาต่างๆแต่ดายังไม่ถึงในระดับชั้นนั้น ดามีพี่น้องทั้งสิ้น 4 คนโดยดาเป็นลูกคนโต ปัจจุบันสมรสกับบัวตอง เยือน อายุ 20 ปี มีลูกชายด้วยกัน 1 คน ซึ่งปัจจุบันบัวตองก็ได้ทำงานอยู่ที่โรงงานเดียวกัน แต่ลูกชายนั้นได้ส่งกลับไปให้พ่อแม่ของบัวตองเลี้ยง ก่อนย้ายมาทำงานในไทยดาได้ช่วยพ่อแม่ทำนาอยู่ที่บ้าน ซึ่งผลผลิตบางปีก็ดีบางปีก็ไม่ดี แล้วช่วงที่หมดหนานาก็จะว่างงานไม่มีอะไรทำจึงตัดสินใจที่จะเข้ามาหางานในประเทศไทยตามคำบอกเล่าของเพื่อนบ้านที่เคยเข้ามาทำงานในประเทศไทยมาก่อน

ครั้งแรกตามาคำแนะนำของเพื่อนที่ชักชวนให้ไปทำงานก่อสร้างในประเทศไทย โดยดาได้เดินทางมาอยู่ได้ประมาณ 1-2 เดือนแล้วก็ถูกจับส่งกลับประเทศ เลยกลับไปอยู่บ้านได้อีก 2-3 ปีจึงได้มีญาติมาชักชวนให้มาทำงานที่ไทยอีกครั้ง

6. มิเนีย กอง (ชาย)

มิเนีย หรือมัน (ชื่อเล่น) อายุ 17 ปี บ้านเกิดอยู่อำเภอศรีโสภณ จังหวัดบันเตียเมียนเจย เป็นลูกคนที่ 4 ในบรรดาพี่น้อง 4 คน โดยมันเป็นวัยรุ่นผู้ชายที่มีลักษณะออกไปทางผู้หญิง มันจบการศึกษาชั้น 9 จาก 12 ชั้นหรือประมาณชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยได้จบจากการศึกษาเนื่องจากต้องการมาทำงานที่ประเทศไทยตามแบบที่สาวทั้ง 3 คนที่ได้เข้ามาทำงานในประเทศไทยอยู่ก่อนแล้ว โดยที่สาวคนหนึ่งทำงานอยู่ที่กรุงเทพฯ ส่วนอีก 2 คนทำงานอยู่ในโรงงานผลิตน้ำแข็งในเมือง

พัทยา โดยมีแม่เป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายให้ เมื่อมาถึงช่วงแรกมันยังไม่ได้ทำงานเพราะพี่สาวพี่น้องคลอดลูกและต้องการให้มันช่วยเหลือ หลังจากรที่พี่สาวพาลูกกลับไปให้แม่เลี้ยงที่บ้านมันจึงได้เริ่มทำงาน โดยเริ่มจากทำงานกะกลางวันก่อน หน้าที่โดยทั่วไปคือ พับกระสอบ เติมน้ำแข็งที่ละลายให้เต็มถุง และทำความสะอาดบริเวณโรงงาน ก่อนจะได้ย้ายมาทำในกะกลางคืนอย่างปัจจุบัน

7. เดือน สุจินดา (ชาย)

เดือน อายุ 34 ปี เป็นคนอำเภอเปี้ยเตียง จังหวัดเปรยเวง (Prey Veng) ซึ่งเป็นจังหวัดที่อยู่ใกล้กับชายแดนประเทศเวียดนาม เป็นลูกคนที่ 6 ในบรรดาพี่น้อง 9 คน ปัจจุบันสมรสกับสุ มีลูกสาวด้วยกัน 1 คน หลังจากจบการศึกษาในระดับชั้น 9 จาก 12 ชั้น หรือประมาณมัธยมศึกษาปีที่ 3 ได้เข้าไปทำงานในกรุงพนมเปญเป็นคนขับรถส่งของให้กับบริษัทจำหน่ายวัสดุก่อสร้าง ได้ค่าแรงเดือนละ 4,500 บาท โดยที่ทำงานนั้นมีที่อยู่ให้ แต่หากินเอง เดือนทำงานอยู่ได้ 3 เดือนจึงลาออกเนื่องจากการทำงานอยู่ที่กัมพูชานั้นมักไม่ค่อยเหลือเงินเก็บ ไม่มีสวัสดิการต่างๆ ประกอบกับอยากมาทำงานในประเทศไทย เดือนรู้จักกับคนหนึ่งที่เคยเข้ามาทำงานในประเทศไทย จึงได้ขอให้เขาพามา เมื่อมาถึงชายแดนประเทศไทยที่จังหวัดตราด (เกาะกง) ก็ได้มีบรรดาเดาแก็วเรือประมงที่ต้องการหาแรงงานมารออยู่แล้ว โดยได้มีเจ้าแก็วคนหนึ่งมาติดต่อให้ไปทำงานผ่านทางล่านซึ่งเป็นคนท้องถิ่นที่สามารถสื่อสารได้ 2 ภาษา จึงได้ไปทำงานบนเรือประมงขนาดใหญ่ที่จังหวัดระยองอยู่ได้ 3-4 ปีก็ได้มีเพื่อนชาวกัมพูชาได้มาชักชวนให้ไปทำงานให้กับเรือประมงขนาดเล็กที่นาเกลือจังหวัดชลบุรี และได้มีโอกาสได้เจอกับสุ ซึ่งทำงานอยู่ที่โรงงานมาก่อน เมื่อตัดสินใจอยู่ด้วยกันจึงได้ย้ายออกมาทำที่โรงงานในที่สุด

8. นิด บุญส่ง (ชาย)

นิด อายุ 28 ปี บ้านเกิดอยู่ที่จังหวัดเปรยเวง ก่อนจะย้ายมาอยู่ที่อำเภอโอเรียงโอว (Oar Rieng Owl) จังหวัดกัมปงจาม (Kampong Charm) กับอา นิดจบการศึกษาระดับชั้น 9 จาก 12 ชั้น หรือประมาณมัธยมศึกษาปีที่ 3 หลังจากจบการศึกษานิดได้ย้ายถิ่นเข้ามาทำงานในประเทศไทยเพราะที่กัมพูชาไม่มีงานทำ ประกอบกับเพื่อนๆ ในรุ่นเดียวกันต่างก็พากันเข้ามาทำงานในไทย นิดจึงตัดสินใจย้ายถิ่นเข้ามาโดยโทรศัพท์ติดต่อผ่านนายหน้าที่มีคนแนะนำมาให้ นิดเข้ามาทำงานบนเรือประมงในไทยอยู่ได้ 2 ปีก็ได้กลับไปกัมพูชาและได้งานทำเป็นพนักงานรักษาความปลอดภัยอยู่ในกรุงพนมเปญ นิดทำงานได้ 3 เดือนแล้วลาออกเพราะรายได้ได้เพียงพอต่อ

ค่าใช้จ่าย เมื่อกลับมาบ้านได้แต่งงานกับสโรเปรย ซึ่งปัจจุบันอายุ 22 ปีที่กัมปงจามก่อนจะตัดสินใจย้ายมาทำงานที่ประเทศไทยอีกครั้งพร้อมกับภรรยาเนื่องจากพี่ชายของสโรเปรยได้โทรมาชักชวน ก่อนที่ภรรยาจะกลับมาอยู่ที่กัมพูชาเพื่อให้กำเนิดและเลี้ยงลูกชายอยู่ที่บ้านเกิด ส่วนนิตยังคงอยู่ทำงานที่ประเทศไทยต่อไป โดยมีการเปลี่ยนงานอยู่หลายครั้งเพื่อหาโอกาสในการสร้างรายได้ที่ดีกว่า

9. เทีย เจื่อน (หญิง)

เทีย หรืออีกชื่อหนึ่งว่ามะปรางตามที่นายจ้างได้ตั้งให้เพื่อให้ง่ายต่อการเรียก อายุ 23 ปีมีภูมิลำเนาอยู่ในตัวเมืองของจังหวัดเปอซารท (Pursat) เป็นบุตรสาวคนที่ 3 จากบรรดาพี่น้อง 6 คน ได้รับการศึกษาถึงชั้น 6 หรือประมาณประถมศึกษาปีที่ 6 จนมีความคิดที่จะหางานทำ จึงได้ปรึกษาแม่ขอไปทำงานในพนมเปญ แต่แม่ไม่ยอมให้ไปเพราะเป็นห่วงลูกกลัวได้รับอันตรายเนื่องจากไม่มีญาติมิตรอาศัยอยู่ แต่เมื่อลูกอยากทำงานจึงได้ติดต่อญาติฝ่ายสามีที่มาทำงานอยู่ที่กรุงเทพฯ ให้ช่วยหางานให้ ทำให้เทียมีโอกาสได้เข้ามาทำงานในประเทศไทยโดยเป็นพนักงานเสิร์ฟอยู่ที่ร้านอาหารแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ ก่อนจะย้ายมาอยู่กับน้องสาวที่พัทยา

10. นิล โมง (ชาย)

นิล อายุ 25 ปี บ้านเกิดอยู่ที่อำเภอศรีโสภณ จังหวัดบันเตียเมียนเจย เป็นบุตรชายคนสุดท้อง มีพี่น้องทั้งสิ้น 3 คน จบการศึกษาในระดับปริญญาตรีในมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในตัวเมืองพนมเปญ ระหว่างศึกก็ได้ทำงานเป็นพนักงานขายของในตัวเมืองพนมเปญไปด้วย ซึ่งก็ทำให้มีรายได้ใช้จ่ายทั่วไป แต่ค่าเล่าเรียนและค่าที่พักอาศัยก็ต้องอาศัยทางครอบครัวส่งมาให้ หลังจบการศึกษาก็ได้กลับไปยังภูมิลำเนา ก่อนจะย้ายมาทำงานในประเทศไทยตามญาติ โดยครอบครัวสนับสนุนให้มาหางานทำในเมืองไทยเพราะจะมีรายได้ดีกว่าทำอยู่ที่ประเทศกัมพูชา แม้จะได้ติดต่อพี่ชายแม่ให้ช่วยหางานทำให้ จึงได้เข้ามาทำงานในโรงงานผลิตน้ำแข็งที่เมืองพัทยา

11. ใหม่ เปลือย (หญิง)

ใหม่ อายุ 18 ปี มีภูมิลำเนาอยู่ที่อำเภอบาธาย (Batiai) จังหวัดกัมปงจาม (Kampong Cham) มีพี่น้องทั้งสิ้น 4 คนโดยตนเองเป็นคนที่ 2 จบการศึกษาในระดับชั้น 9 จาก 12 ชั้น หรือประมาณมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยได้ออกจากการศึกษาเนื่องจากตนเองนั้นเรียนไม่เก่ง และไม่ชอบเรียน ชอบที่จะทำงานมากกว่า ประกอบกับที่ทางบ้านมีฐานะไม่ดีจึงได้คิดที่จะออกมาทำงานหา

เงินจนเจือจรรบครัว แม่จึงบอกให้มาทำงานอยู่เมืองไทยเนื่องจากเห็นว่าญาติๆที่มาทำงานเมืองไทยนั้นมีรายได้ดี ก่อนจะโทรศัพท์หาญาติเพื่อให้อำนวยความสะดวกให้ทำ เมื่อได้งานจึงได้ตัดสินใจเดินทางมาทำงานที่ประเทศไทยพร้อมกับพี่สาว ซึ่งพี่สาวตอนแรกก็ได้ทำงานอยู่ในพนมเปญแต่รายได้แทบจะไม่พอกับรายจ่ายจึงได้ลาออกจากการกลับมาอยู่บ้านก่อนจะมาเมืองไทยด้วยกัน โดยได้มาทำงานอยู่กับญาติในโรงงานผลิตน้ำแข็งที่จอมเทียน

12. โต๊ะ เปรย (ชาย)

โต๊ะ อายุ 21 ปี มีภูมิลำเนาอยู่ที่อำเภอบาธาย (Batiai) จังหวัดกัมปงจาม (Kampong Cham) มีพี่น้องทั้งสิ้น 3 คนโดยตนเองเป็นลูกคนสุดท้อง จบการศึกษาในระดับชั้น 9 จาก 12 ชั้น หรือประมาณมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยที่บ้านมีอาชีพทำนา แต่ผลผลิตไม่ค่อยดี และเป็นการทำนาเพื่อบริโภคเท่านั้น โดยที่โต๊ะเองก็ไม่ได้ชอบการทำนา แม้จะเคยช่วยพ่อแม่ทำนาอยู่บ้าง เมื่อออกจากการศึกษาก็ได้ขออนุญาตพ่อแม่มาทำงานในประเทศไทยตามเพื่อนๆที่เรียนด้วยกัน ซึ่งเพื่อนนั้นมีญาติทำงานอยู่ที่ประเทศไทย โดยที่อยากมาทำงานประเทศไทยเพราะเห็นว่า ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความสวยงาม น่าอยู่ เป็นแหล่งหารายได้เป็นอย่างดี และชอบประเทศไทยมากโดยเห็นประเทศไทยจากโทรทัศน์ ตอนแรกพ่อแม่ก็ได้ห้ามปรามเพราะอยากให้เรียนต่อ แต่ตัวเองยืนยันจะขอมาประเทศไทยให้ได้ จนในที่สุดพ่อแม่ก็อนุญาต จึงได้ไปบอกเพื่อนว่าจะไปทำงานด้วยและขอให้หางานให้ด้วย ก่อนจะเดินทางมายังประเทศไทยพร้อมกัน

ตารางที่4 ข้อมูลภูมิหลังของหน่วยตัวอย่าง

ชื่อ	เพศ	อายุ (ปี)	ภูมิลำเนา อำเภอ/จังหวัด	ติดชายแดน ไทย		ระดับการศึกษา (เทียบเท่ากับระบบ การศึกษาของไทย*)	อาชีพเดิม (ที่กัมพูชา)	สถาน ภาพ	ระยะเวลาที่ อยู่ในไทย (โดยประมาณ)	จำนวนครั้งที่ เข้ามาหางาน ทำในไทย
				ติด	ไม่ติด					
ดารา	ชาย	31	อ.สโตน จ.กัมปงธม		✓	มัธยมศึกษาปีที่ 3	รับจ้างในร้าน เฟอร์นิเจอร์	สมรส	12 ปี	4
เอ	หญิง	38	อ.ศรีโสภณ จ.บันเตียเมียนเจย	✓		ไม่ได้เรียน	ทำนา	สมรส	23 ปี	2
กำไล	หญิง	34	อ.โมังรีชเชียว จ.พระตะบอง	✓		มัธยมศึกษาปีที่ 3	ทำนา	โสด	9 ปี	1
ดวง	ชาย	27	อ.โมังรีชเชียว จ.พระตะบอง	✓		มัธยมศึกษาปีที่ 1	รับจ้างทั่วไป	โสด	9 ปี	1
ดา	ชาย	25	อ.ศรีโสภณ จ.บันเตียเมียนเจย	✓		ประถมศึกษาปีที่ 3	ทำนา	สมรส	5 ปี	3
มิเนีย	ชาย	17	อ.ศรีโสภณ จ.บันเตียเมียนเจย	✓		มัธยมศึกษาปีที่ 3	-	โสด	2 ปี	1
เดือน	ชาย	34	อ.เปี้ยเดียง จ.เปรยวง		✓	มัธยมศึกษาปีที่ 3	ขับรถส่งของ	สมรส	18 ปี	3
นิต	ชาย	28	อ.โอเรียงโอว จ.กัมปงจาม		✓	มัธยมศึกษาปีที่ 3	รปภ.	สมรส	4 ปี	3
เทีย	หญิง	23	อ.เปอสารท จ.เปอสารท		✓	ประถมศึกษาปีที่ 6	-	โสด	5 ปี	3
นิต	ชาย	25	อ.ศรีโสภณ จ.บันเตียเมียนเจย	✓		ปริญญาตรี	พนักงานขาย	โสด	1 ปี	1
ใหม่	หญิง	18	อ.บาธาย จ.กัมปงจาม		✓	มัธยมศึกษาปีที่ 3	-	โสด	1 ปี	1
โต๊ะ	ชาย	21	อ.บาธาย จ.กัมปงจาม		✓	มัธยมศึกษาปีที่ 3	-	โสด	4 ปี	2

*ที่มา: สำนักความสัมพันธ์ต่างประเทศ, 2555

จากตารางจะเห็นได้ว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่อยู่ในวัยทำงานมีอายุระหว่าง 17 – 38 ปี แบ่งเป็นชาย 8 คน และหญิง 4 คน โดยระดับการศึกษาสูงสุดที่พบคือปริญญาตรีจำนวน 1 คน จบการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 มากที่สุดจำนวน 7 คน มัธยมศึกษาปีที่ 1 จำนวน 1 คน ประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 1 คน และไม่ได้รับการศึกษา 1 คน โดยมีสถานภาพสมรสจำนวน 5 คน และยังไม่ได้สมรสจำนวน 7 คน

ด้านภูมิภานาของแรงงานกัมพูชาพบว่า มีแรงงานมาจากจังหวัดที่มีชายแดนติดต่อกับประเทศไทยได้แก่ จังหวัดพระตะบอง และจังหวัดบันเตียเมียนเจย จำนวน 6 คน และจังหวัดอื่นๆ อีก 6 คน ส่วนระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยของกลุ่มตัวอย่างจะแตกต่างกันไป โดยมีแรงงานกัมพูชาที่เข้ามาอาศัยในไทยสูงสุดเป็นเวลา 23 ปี และน้อยสุดคือ 1 ปี จำนวนครั้งที่เข้ามาทำงานในประเทศไทยสูงสุดคือ 4 ครั้ง จำนวน 1 คน เข้ามา 3 ครั้ง จำนวน 4 คน เข้ามา 2 ครั้ง จำนวน 2 คน และเข้ามาครั้งแรกจำนวน 5 คน

4.2 กระบวนการย้ายถิ่น

กระบวนการย้ายถิ่นประกอบด้วยการตัดสินใจย้ายถิ่น และระหว่างกาที่ย้ายถิ่น โดยทฤษฎีการตัดสินใจย้ายถิ่นของ Lee (1966) ได้กล่าวไว้ว่า การที่บุคคลจะตัดสินใจย้ายถิ่นนั้น นอกจากปัจจัยดึงดูดและปัจจัยผลักดันแล้ว ก็ยังขึ้นอยู่กับกาประเมินข้อดีและข้อเสียของเขตที่อาศัยอยู่ และเขตที่จะย้ายเข้า ซึ่งจากการศึกษาการตัดสินใจย้ายถิ่นเข้ามาทำงานในประเทศไทยของกลุ่มตัวอย่างพบว่า แรงงานนั้นได้มีการประเมินถึงผลดีและผลเสียของการย้ายถิ่นเข้ามาทำงานในประเทศไทย โดยเฉพาะเงื่อนไขเกี่ยวกับปัจจัยดึงดูดของประเทศไทย และปัจจัยผลักดันจากประเทศกัมพูชา ประกอบกับบทบาทของเครือข่ายทางสังคม ที่คอยช่วยเหลือในการย้ายถิ่นและการหางานทำ ซึ่งถือเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญที่สุดที่ทำให้แรงงานจำนวนมากตัดสินใจย้ายถิ่นเข้ามาทำงานในประเทศไทย นอกจากปัจจัยทั้งจากถิ่นต้นทางและปลายทางแล้ว แรงงานยังต้องสามารถที่จะเอาชนะอุปสรรคที่แทรกอยู่ระหว่างทางได้ด้วย

4.2.1 ปัจจัยที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่น

1) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับถิ่นต้นทาง

ปัจจัยสำคัญที่สุดที่ผลักดันให้แรงงานชาวกัมพูชาจำนวนมากต้องย้ายถิ่นเข้ามาทำงานในประเทศไทย คือ ปัญหาทางเศรษฐกิจภายในประเทศกัมพูชา โดยปัญหาการว่างงานและรายได้ต่ำเป็นปัญหาอันดับ 1 ที่ผลักดันให้ชาวกัมพูชาต้องย้ายถิ่นออกไปขายแรงงานยังต่างประเทศ ดังคำบอกเล่าของกลุ่มตัวอย่างที่ว่า

ดารา : “ที่นั่นไม่ค่อยมีงานทำ ส่วนใหญ่โรงงานเขาจับแต่ผู้หญิงเพราะเป็นโรงงานเย็บผ้ามา ผมเคยทำเฟอร์นิเจอร์ก็ได้รายได้เป็นวันวันละ 180 บาท ไม่พอใช้เพราะต้องกินอยู่เอง เราอยู่บ้านนอกไม่มีอะไรทำเลยอยากมาไทย”

เอ : “ที่ประเทศไม่มีงานทำไม่เคยลองหาด้วย อยู่ที่ศรีโสภณก็ไม่มีการทำ ทำแม่บ้านก็ได้แค่เดือนละ 1,000 บาทเอง ไม่คุ้ม ทำนาที่บ้านดีกว่า”

กำไล : “อยู่ที่นั่นไม่มีงานทำ ทำนาแค่พอกินพอใช้ แต่อยากหาตั้งค์เลี้ยงน้อง”

ดวง : “แม่บอกให้ไปประเทศไทยเถอะ จะอยู่ทำไม อยู่ก็ไม่มีงานทำ นอกจากเป็นงานรายวันแบบหาวันกินวัน ไม่มีแบบรายเดือน ถ้าเข้าไปทำในเมืองก็ต้องซื้ออยู่เองกินเองค่าที่อยู่ ค่าน้ำค่าไฟก็จ่ายเอง ค่าแรงวันละ 120 บาท ก็หาเข้ากินค่าไม่เหลือเก็บอยู่ดี”

ดา : “ที่ประเทศผมไม่ค่อยมีงานทำ ทำนาเสร็จก็จะว่างไม่รู้จะทำอะไร”

เดือน : “ทำงานที่บ้านเงินเดือนมันน้อยค่าสวัสดิการมันไม่มี พวกเบี้ยขยัน ค่าคอมค่าอะไรอย่างนี้มันไม่มี ค่ารักษาพยาบาลก็ไม่มีให้ อยู่ที่บ้านมันไม่เหลือเก็บ รายจ่ายมันเยอะ ค่าข้าวค่าอะไรมันแพงกว่าที่เมืองไทย”

นิด : “อยู่ที่นี่ผมก็ไม่รู้จะทำงานอะไร งานอะไรที่ได้ตั้งค์ผมก็เลยอยากมาทำ ผมเคยทำรปภ.ที่พนมเปญได้เดือนละ 100 ดอลลาร์ กินเองอยู่เองทั้งหมด เงินเดือนไม่พอใช้หรอก หมดทุกเดือน ค่าเช่าบ้านก็ 20-50 ดอลลาร์แล้ว”

นิด : “ที่นั่นทำงานมันเงินไม่ดี ผมเรียนไปทำงานไปก็พอกินแต่ไม่พออยู่ ต้องให้ที่บ้านส่งมาให้ทุกเดือน ค่าข้าวค่าอะไรก็แพง”

ใหม่ : “อยู่บ้านมันเงินไม่ดี พี่สาวไปทำงานในเมืองก็บ่นตลอดว่าเงินไม่พอใช้ ค่าเช่าบ้านก็แพง ค่ากินก็แพง งานก็มีไม่สม่ำเสมอ”

นอกจากปัญหาการว่างงานและรายได้ก็น้อยแล้ว ยังพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ยังขาดแคลนที่ดินทำกินและยังประสบกับปัญหาการทำนาแล้วได้ผลผลิตต่ำ รายได้และผลผลิตที่ได้ไม่แน่นอนเพราะขึ้นอยู่กับธรรมชาติ ทำให้การทำเกษตรนั้นเป็นไปเพื่อการยังชีพในครัวเรือนเท่านั้นไม่สามารถสร้างรายได้เพิ่มเติมได้ ดังคำบอกเล่าที่ว่า

- ดารา : “เวลาทำนาไม่ค่อยดีเท่าไร ใช้งบประมาณเยอะ ทำแล้วไม่ค่อยได้กำไรเท่าไร”
 เอ : “อยู่บ้านก็ทำแต่นา แต่ที่นาก็ไม่เยอะ ผลผลิตก็ไม่ค่อยดี”
 กำไล : “ทำนาแล้วก็ไม่ค่อยมีเงินเหลือ แค่ออกกินพอใช้”
 ดา : “ทำนาบางปีก็ดีบางปีก็ไม่ดี ปีไหนน้ำมันไม่มี มันแล้ง ข้าวก็ไม่ดี”
 เดือน : “ที่บ้านทำนากัน แต่ที่นาก็มีไม่เยอะ ทำแบบพอเพียงกินกันเอง”
 นิด : “ที่บ้านทำนากัน เป็นแบบทำกินเอง นอกจากปีไหนทำได้เยอะก็ขาย แต่ที่นาผมมันน้อย ทำกินกันเองก็หมดแล้ว”
 ไต๊ะ : “นามันไม่ดี ทำไปก็ไม่ได้อะไรนอกจากมีข้าวไว้กิน”

จากคำบอกเล่าของกลุ่มตัวอย่างพบว่า ส่วนใหญ่ประสบกับปัญหาการว่างงานมากที่สุด โดยกล่าวตรงกันว่าที่ประเทศกัมพูชานั้นไม่มีงานทำ หรืองานที่มีนั้นก็เพียงรับจ้างรายวันเท่านั้นทำให้มีรายได้ไม่แน่นอน ในส่วนของแรงงานกัมพูชาที่มีโอกาสได้งานทำเป็นรายเดือนนั้นก็กล่าวตรงกันว่ารายได้ที่ได้นั้นน้อย ทั้งยังไม่มีสวัสดิการ ไม่ว่าจะเป็นที่อยู่อาศัย เบี้ยขยัน ค่านายหน้า หรือค่ารักษาพยาบาล นอกจากนี้รายจ่ายที่จำเป็นต่อการดำรงชีพก็มีราคาสูง ทำให้รายได้เหลือเก็บน้อยหรือไม่เหลือ นอกจากนี้พบว่าแรงงานกัมพูชาที่นครบอร์มีอาชีพดั้งเดิมคือเกษตรกรรม (ทำนาข้าว) แต่เนื่องจากมีที่ดินทำกินน้อย ทำนาแล้วได้ผลผลิตไม่ดีไม่สม่ำเสมอเนื่องจากต้องพึ่งพาธรรมชาติ ประกอบกับแรงงานหลายคนไม่อยากจะทำนาเหมือนบรรพบุรุษจึงได้ตัดสินใจย้ายถิ่นออกจากประเทศกัมพูชา

2) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับถิ่นปลายทาง

นอกจากปัจจัยผลักดันทางด้านเศรษฐกิจจากถิ่นต้นทางแล้ว ประเทศไทยเองก็มีปัจจัยดึงดูดสำคัญที่ทำให้แรงงานข้ามชาติสนใจที่จะเดินทางเข้ามาแสวงหารายได้ในประเทศไทย โดยเฉพาะปัจจัยดึงดูดทางด้านความเจริญเติบโตเศรษฐกิจ ความต้องการแรงงาน และการมีรายได้ที่มากกว่า ตามคำบอกเล่าของแรงงานรุ่นก่อนๆที่เคยย้ายถิ่นเข้ามายังไทย ทำให้มีแรงงานหลายคนต้องการที่จะมาหางานในไทยตามคำบอกเล่าของแรงงานที่ว่า

- ดารา : “เห็นคนในหมู่บ้านกลับไปก็มีเงินเอาไปใช้ เมืองไทยมาทำงานดีได้เงินไปเยอะ เราก็เลยอยากไปด้วย เศรษฐกิจไทยดี ทำมาหากินง่าย หาเงินได้ง่าย มีงานให้ทำเยอะ”
- เอ : “มาอยู่ที่นี่ไม่กลัวไม่มีงานทำหรือ มีงานอยู่แล้ว เพราะพี่บอก”
- ดา : “คนก่อนๆที่เคยมาบอกว่าทำงานที่นี่มันได้กำไรดีกว่าที่นู่น เงินออกเร็วออกตลอด อยู่นู่นได้ 100 อยู่นี้ได้ 200 พวกญาติอะไรก็เคยมา เลยตัดสินใจมาอยู่ที่นี่”
- นิต : “ที่ตัดสินใจมาเพราะได้ยินมาว่าที่นี่หาเงินง่ายได้ตั้งค์เยอะ ใครๆก็บอกใครๆก็เคยมา เมืองไทยกันทั้งนั้นแหละทั้งเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้อง”
- นิต : “ญาติๆที่มาอยู่ก็เห็นมีตั้งค์กลับไปทุกคน เราเรียนจบแล้วไม่รู้จะทำอะไรเลยอยากมาทำงานที่นี้บ้าง”
- ใหม่ : “พี่บอกอยากทำงานก็ไปเมืองไทย พี่ไปทำงานในเมืองก็ไม่เหลือเก็บ เลยให้แม่โทรหาญาติให้ ให้ช่วยหางานให้สองพี่น้อง ไปอยู่ด้วยกันจะได้ดูแลกัน”
- โต๊ะ : “เพื่อนมันมาคุยให้ฟังว่าญาติมันที่ทำงานที่ไทยมีนู่นมีนี่ สบายไม่ลำบาก มันเลยจะไปทำกับเขา พอฟังมันพูดเราก็สนใจเลยอยากมาด้วยก็เลยไปขอแม่”

นอกจากปัจจัยด้านเศรษฐกิจของไทยจะดึงดูดให้แรงงานจากกัมพูชาย้ายถิ่นเข้ามาแล้ว ชื่อเสียงของประเทศไทยไม่ว่าจะเป็นความสวยงามของประเทศ ความเป็นมิตรของคนไทย สามารถอยู่กินใช้ชีวิตได้อย่างสะดวกสบาย รวมถึงค่านิยมในการเดินทางเข้ามาทำงานในไทยของชาวกัมพูชา ก็ยังเป็นจุดหนึ่งที่ดึงดูดให้แรงงานอยากมาตามคำที่ว่า

- ดารา : “ประเทศไทยอยู่ง่ายอยู่สบาย มันอิสระมีแต่คนอยากมา อยากจะมาอยากจะรู้จักประเทศไทย ถ้าเป็นประเทศอื่นก็ไม่ค่อยมีใจอยากจะไป”
- กำไล : “รู้จักประเทศไทยจากการดูละครก็เลยอยากมาไทย อยากมาดูดอกไม้ มาเที่ยวทะเล พอรู้ว่าที่ๆจะมาติดทะเล (พัทยา) ก็ยิ่งอยากมา”
- มึน : “ได้ยินเขาบอกว่าประเทศไทยมันสบายก็เลยอยากมา พอมีคนกลับมาจากไทยก็ไปถามเขาว่าเมืองไทยเป็นไงบ้างสนุกป่าว เขาก็บอกว่าสนุกอยู่ อยากไปไหนก็ได้ไป ไปเที่ยวที่ไหนก็ได้ถ้ามีบัตร”
- เดือน : “เมืองไทยอยู่ได้สบาย แล้วอีกอย่างคนไทยใจดี ถ้าเรามาทำมาหากินไม่ทำความเดือดร้อนให้ใครก็ไม่มีปัญหา”
- โต๊ะ : “ดูในโทรทัศน์เมืองไทยมีแต่ที่สวยๆ มีแต่คนสวยๆ พอเพื่อนมันบอกว่าถ้าไปทำงานกับมันจะได้ไปอยู่พัทยา ก็เลยยิ่งอยากมาเข้าไปใหญ่”

แต่ปัจจัยสำคัญที่สุดที่ทำให้แรงงานกัมพูช้าย้ายถิ่นเข้ามายังประเทศไทยคือ ปัจจัยด้านเครือข่ายสังคมที่มาทำงานอยู่ก่อนในประเทศไทย เพราะการมีเครือข่ายในถิ่นปลายทางเป็นการลดต้นทุนการย้ายถิ่นทั้งในรูปตัวเงินและต้นทุนทางใจ และช่วยลดความเสี่ยงทำให้การเดินทางไปทำงานต่างประเทศง่ายขึ้น และสามารถคาดการณ์รายได้ที่จะได้รับได้แน่นอนกว่า ตามคำบอกเล่าของกลุ่มตัวอย่างที่ว่า

เอ : “พี่ชายมาทำงานที่ไทยก่อนทำก่อสร้างที่กรุงเทพ แล้วพี่สะใภ้กลับบ้านไปก็ไปชวนมาทำงานด้วยกัน”

กำไล : “พอดีที่โรงงานเขากำลังขาดคน น้ำที่ทำงานอยู่ที่ไทยก็โทรไปบอกให้มาทำงาน แล้วก็แนะนำนายหน้าคนหนึ่งให้ บอกให้ไปหาเขา ให้เขาพามา”

ดวง : “น้องสาวแม่ทำงานอยู่ที่โรงงานอยู่แล้วเขาก็ชวนมาทำงานที่โรงงาน แม่ก็อยากให้มา เพราะน้ำอยู่จะได้ช่วยดูแล ตอนแรกมาถึงเขาบอกว่าจะให้ลงเรือแต่แม่ไม่ให้ทำ ให้มาทำกับน้ำดีกว่า”

ดา : “อาศัยว่ามีพรรคพวกมาอยู่ที่นี่ก่อน เขาก็บอกว่ามาทำที่นี่งานดีเงินดี เงินออกทุกเดือน ไม่หลอกก็เลยมาตามที่พวกมาอยู่ก่อน”

มีเนีย : “พี่ทุกคนก็มาไทยกันหมดตั้งแต่นานแล้ว อยู่กรุงเทพคนหนึ่ง พี่โสอยู่กรุงเทพ มีพี่เนียนกับพี่แนนอยู่ที่นี่ ก็เลยอยากมาบ้าง”

นิต : “พอดีพี่ชายแฟนโทรเรียกให้มาบอกว่ามีงานทำ ก็เลยตัดสินใจมากับแฟน”

เทีย : “ตอนแรกบอกแม่ว่าอยากทำงาน จะเข้าไปทำในพนมเปญแม่ก็ไม่ให้ แม่เลยโทรมาหาน้ำที่กรุงเทพให้เขาช่วยหางานให้ หนูก็เลยได้มาทำที่กรุงเทพก่อน แม่ไม่อยากให้ทำงานที่บ้านเลย (ที่กัมพูชา) แม่เป็นห่วงเพราะไม่มีคนคอยดูแล”

นิล : “พี่ชายแม่ทำอยู่ ก่อนมาก็ให้เขาหางานให้ ก็เลยไม่กลัวว่าจะไม่มีงานทำ อีกอย่างเขาบอกว่าที่นี่มีแต่เขมรทั้งนั้น ไม่ต้องกลัว”

โต๊ะ : “เพื่อนพามาอยู่กับญาติมัน ญาติมันคนนี้เรารู้จัก พ่อแม่ก็รู้จักเขาเลยไว้ใจให้มา”

นอกจากนี้รัฐบาลไทยเองก็ได้ให้ความคุ้มครองแก่แรงงาน มีการออกบัตรต่างด้าวให้สามารถทำงานได้อย่างถูกต้อง ค่าเงินของไทยที่สูงกว่า ทั้งกฎหมายเองก็ยังให้ความคุ้มครองจึงเป็นอีกหลักประกันหนึ่งที่ทำให้แรงงานเลือกที่จะมาทำงานที่ไทยแทนประเทศเพื่อนบ้านอื่นๆ

ดวง : “บางคนเขามาจากชายแดนเวียดนามนูน คนเขาไม่ค่อยไปเวียดนามเพราะว่าเงินเขามันถูก ทำไปก็ได้ไม่เท่าไรหรอก ค่าเงินเวียดนามถูกกว่าเงินเขมรอีก ทำไปไม่คุ้ม เขาเลยไม่ทำกัน”

เดือน : “รัฐบาลไทยก็มีทำบัตรทำอะไรให้ กฎหมายไทยเองก็รับรอง ไม่เหมือนที่เวียดนาม”

จากคำบอกเล่าข้างต้นแสดงให้เห็นว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้แรงงานกัมพูชาต้องการย้ายถิ่นเข้ามาในประเทศไทยเนื่องจากการที่ได้เห็นตัวอย่างที่คนที่มาทำงานในประเทศไทยแล้วกลับไปมีเงินใช้ ใครๆก็เข้ามาทำงานที่ไทย จึงทำให้เกิดค่านิยมที่อยากที่จะย้ายถิ่นมาทำงานในไทยเช่นกัน ประกอบกับการมีเครือข่ายสังคมไม่ว่าจะเป็นญาติมิตรหรือเพื่อนทำงานอยู่ในประเทศไทยก่อนแล้ว เมื่อต้องการทำงานในไทยก็สามารถบอกกล่าวให้ช่วยหางานให้ทำได้ โดยการมาทำงานในเมืองไทยนั้นจะทำให้มีรายได้มากกว่าการทำงานที่กัมพูชา นอกจากนี้ชื่อเสียงของประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นความสวยงามของประเทศ หรือการเป็นประเทศที่สามารถอยู่ได้อย่างสบาย ก็ยังเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ทำให้แรงงานกัมพูชาโดยเฉพาะในวัยหนุ่มสาวต้องการที่จะเข้ามาทำงาน

4.2.2 ขั้นตอนการย้ายถิ่น

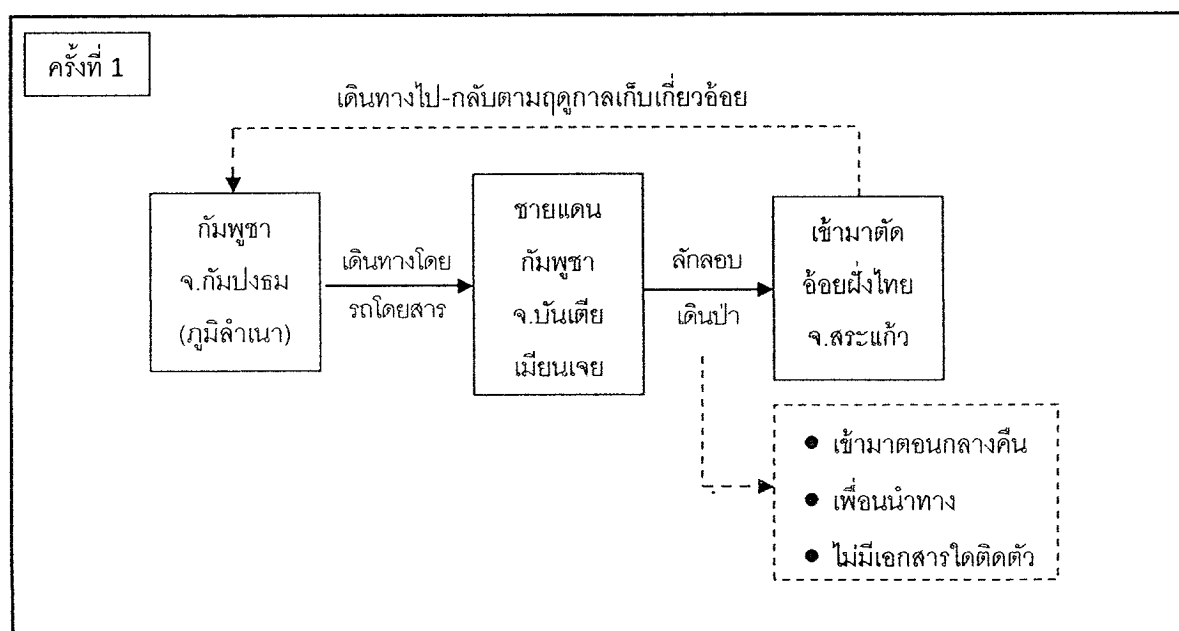
จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับกระบวนการย้ายถิ่นของแรงงานกัมพูชาที่เข้ามาทำงานในประเทศไทยสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มตามช่วงเวลาในการย้ายถิ่น ได้แก่ 1.กลุ่มที่เดินทางเข้ามาเกิน 10 ปี ซึ่งในสมัยก่อนนั้นการเดินทางข้ามแดนระหว่างประเทศนั้นยังไม่มีกฎหมายควบคุมเข้มงวดอย่างในปัจจุบัน การเดินทางในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นการลักลอบเดินเข้ามากันเองตามชายป่าในเวลากลางคืน และ 2.กลุ่มที่เดินทางเข้ามาในช่วงเวลาไม่เกิน 10 ปี ซึ่งเป็นช่วงที่การข้ามแดนมายังประเทศไทยนั้นเข้มงวดมากขึ้น ช่องทางในการลักลอบเข้าเมืองไม่สามารถทำได้ง่ายอย่างในอดีต การเข้ามายังประเทศไทยจึงจำเป็นต้องใช้เครือข่ายนายหน้าในการอำนวยความสะดวกให้

1. กลุ่มที่เดินทางเข้ามาเกิน 10 ปี

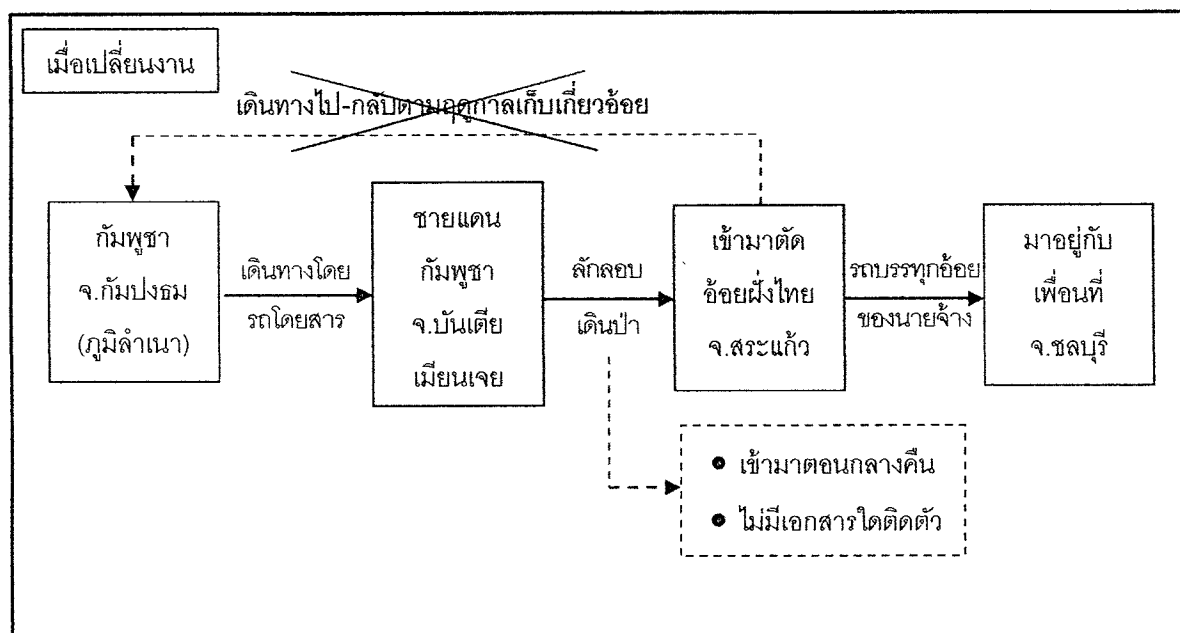
กลุ่มที่เดินทางเข้ามาประเทศไทยครั้งแรกเป็นระยะเวลาเกิน 10 ปี (ก่อนปีพ.ศ.2545) มีด้วยกันทั้งสิ้น 3 คน ได้แก่ ดารา, เอ และ เดือน ซึ่งการเดินทางของทั้ง 3 คนแตกต่างกันดังนี้

1.1 ดารา เล็ง

ดาราตัดสินใจย้ายถิ่นเนื่องจากไม่มีงานทำเมื่ออยู่ที่กัมพูชา โดยดาราเดินทางเข้ามาหางานทำในไทยหลายครั้งด้วยกัน การเดินทางมาหางานทำในไทยครั้งแรกเริ่มจากที่เพื่อนในหมู่บ้านชวนเข้ามาตัดอ้อยบริเวณไร่อ้อยฝั่งไทยที่ติดกับชายแดนไทย-กัมพูชา โดยใช้การเดินทางเท้าลัดเลาะป่าเข้ามาพร้อมเพื่อนที่เข้ามาตัดอ้อยด้วยกัน ซึ่งเส้นทางที่ใช้เป็นทางเดินที่ขนานกับเส้นทางหลักที่ใช้สัญจรข้ามแดนและมีผู้คนใช้เดินทางข้ามแดนกันอยู่แล้วในช่วงเวลาปกติ (ดูภาพที่ 3) ดาราเข้ามาตัดอ้อยแถบชายแดนอยู่หลายครั้งตามฤดูกาลเก็บเกี่ยว จนกระทั่งมีความคิดที่จะเข้ามาหางานทำในไทยอย่างจริงจังในปีหนึ่ง ดาราจึงขอติดรถบรรทุกเจ้าของไร่อ้อยมาหาเพื่อนในจังหวัดชลบุรีเพื่อมาหางานทำ หลังจากตัดอ้อยเสร็จในฤดูนั้น (ดูภาพที่ 4) ตามคำบอกเล่าที่ว่า “มาไทยครั้งแรกเป็นแบบมาเรื่อยๆคือมาอยู่แถบๆชายแดนก่อน เพื่อนชวนมาตัดอ้อย พอเริ่มรู้แหล่งเริ่มพูดไทยได้ก็ขอเจ้าของไร่อ้อยติดรถจนมาถึงชลบุรี เดินทางลัดเลาะตรงดำนมา ใช้เวลาเดินประมาณ 2 ชั่วโมงข้ามคลองน้ำมา” (ดารา เล็ง, สัมภาษณ์, 3 กันยายน 2555)

ภาพที่ 3 แผนผังการเดินทางเข้ามาไทยโดยไม่ผ่านนายหน้าของดารา (ครั้งที่ 1)

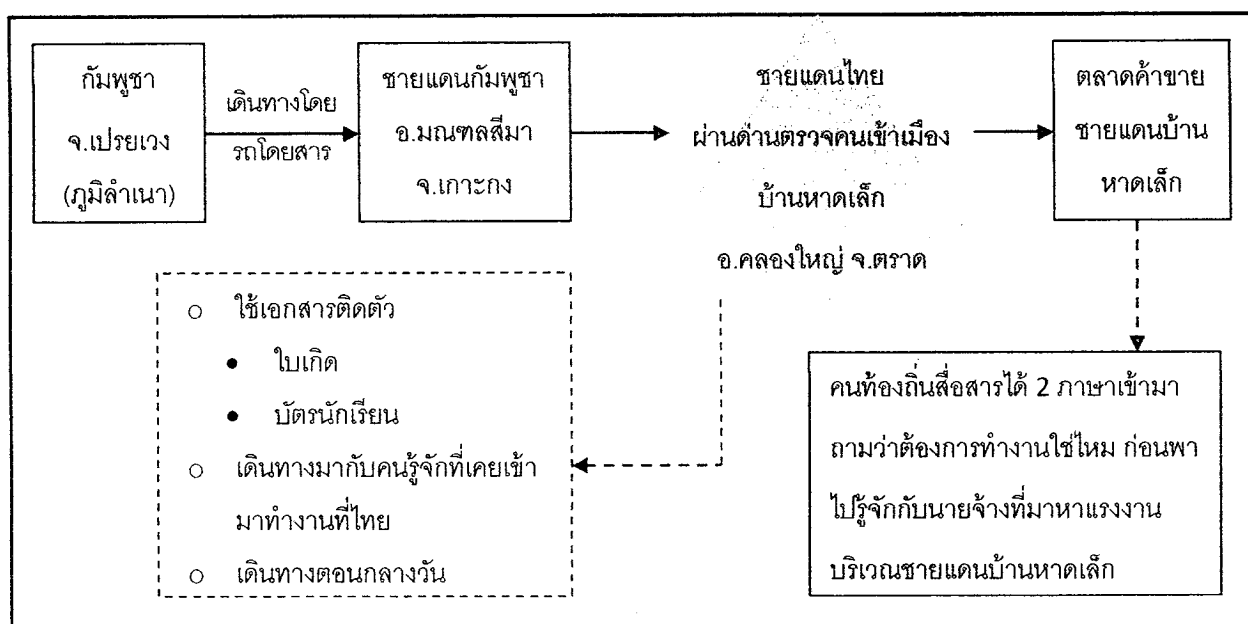

ภาพที่ 4 แผนผังการเดินทางเข้ามาไทยโดยไม่ผ่านนายหน้าของดารา (เมื่อเปลี่ยนงาน)

อย่างไรก็ตามการเดินทางเข้ามาหางานทำในไทยของดาราหลังจากนั้น ก็ไม่สามารถลักลอบเดินป่าเข้ามาได้อย่างในช่วงแรก เนื่องจากการตรวจตราบริเวณชายแดนเข้มงวดขึ้น ดาราจึงจำเป็นต้องใช้บริการเครือข่ายนายหน้าเช่นเดียวกับคนอื่นๆ ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

1.2 เอ มะ

เอเดินทางเข้ามาหางานทำในประเทศไทยครั้งแรกตามคำชักชวนของพี่ชายและพี่สะใภ้ โดยพี่สะใภ้ของเอได้กลับบ้านไปรับเอและได้นำทางมาโดยการขึ้นรถจากภูมิลำเนายังบริเวณชายแดน ก่อนจะพาเดินลัดเลาะมาตามป่าในช่วงเวลากลางคืน และเมื่อข้ามมาถึงฝั่งไทยก็ได้ใช้วิธีขออาศัยรถคนอื่น (โบกรถ) เข้ามาในกรุงเทพฯ (ดูภาพที่ 5) ตามคำบอกเล่าที่ว่า "พี่สะใภ้เขาพาเดินมาทางปอยเปตแอบเดินมาในป่า เดินมาช่วง 4 ทุ่มเลาะป่ามา เส้นนี้มีคนมาเยอะเกือบ 30 คน ไม่ได้เอาเอกสารอะไรติดตัวมา พอข้ามมาได้ก็มาโบกรถเอามาขึ้นที่ฝั่งไทย" (เอ มะ, สัมภาษณ์, 10 กันยายน 2555)

ภาพที่ 6 แผนผังการเดินทางเข้ามาไทยโดยไม่ผ่านนายหน้าของเดือน

2. กลุ่มที่เดินทางเข้ามาในช่วงเวลาไม่เกิน 10 ปี

ช่วงประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา (ปี พ.ศ.2545 เป็นต้นมา) การเดินทางเข้ามายังประเทศไทยนั้นมีการตรวจตราอย่างเข้มงวดมากขึ้น การลักลอบเข้ามาไม่สามารถทำได้ง่ายเหมือนในอดีต เครือข่ายนายหน้าจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการเป็นตัวกลางพาแรงงานกัมพูชาที่ต้องการเข้ามาทำงานในประเทศไทยข้ามแดนมาและบริการส่งถึงที่ทำงานปลายทางที่ได้แจ้งไว้

เครือข่ายนายหน้าที่รับพาแรงงานกัมพูชาผิดกฎหมายข้ามแดนเข้ามายังฝั่งไทยนั้นมิให้บริการด้วยกันหลายกลุ่ม แต่ละกลุ่มจะมีค่านายหน้าเฉลี่ยอยู่ที่ 2,200 – 4,000 บาท โดยการพาเข้ามานั้นมี 2 รูปแบบคือ 2.1 ผ่านด่านตรวจคนเข้าเมืองเข้ามาถูกต้องตามกฎหมายโดยใช้หนังสือเดินทางและวีซ่าสำหรับท่องเที่ยว แล้วลักลอบหางานทำซึ่งผิดกฎหมาย และ 2.2 ไม่ผ่านด่านตรวจคนเข้าเมืองโดยการลักลอบเข้าเมืองมาอย่างผิดกฎหมาย

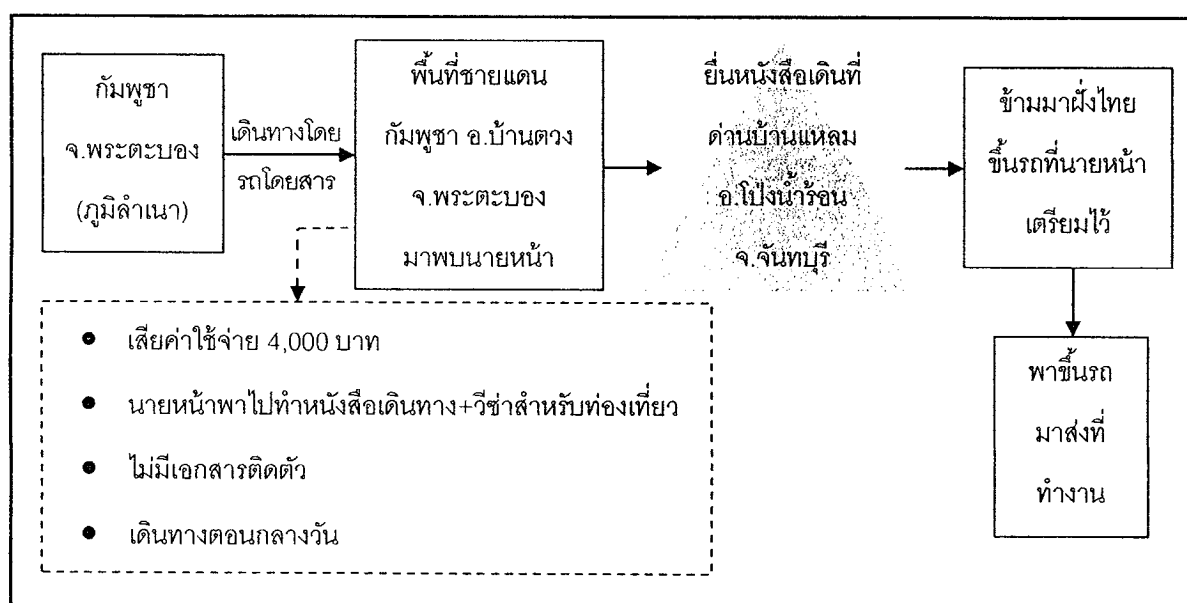
2.1 การเดินทางผ่านนายหน้าและผ่านด่านตรวจคนเข้าเมือง

การเดินทางวิธีนี้เป็นวิธีที่เสียค่าใช้จ่ายสูงสุดคือ 4,000 บาทต่อเที่ยว โดยแรงงานกัมพูชาจะติดต่อนายจ้างผ่านโทรศัพท์พร้อมบอกความต้องการว่าจะเดินทางไปยังจุดหมายปลายทางใดก่อนจะนัดสถานที่ วันและเวลานัดหมายกับนายหน้า พอถึงวันที่นัดหมายก็จะเดินทางไปหานายหน้าตามสถานที่ที่นัดไว้ และเมื่อไปถึงนายหน้าจะเป็นตัวกลางช่วยเหลือในการจัดทำหนังสือเดินทาง (Passport) ให้กับแรงงานใช้ยื่นต่อเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองของไทยเพื่อข้ามแดน ก่อน

จะพาขึ้นรถไปส่งยังพื้นที่ปลายทางที่ได้แจ้งไว้ (ดูภาพที่ 7) โดยแรงงานที่เดินทางวิธีนี้มีด้วยกัน 2 คน ได้แก่ กำไลและดวง

กำไล : “น้ำเขาแนะนำนายหน้าคนหนึ่งให้ก็โทรหาเขา ให้เขาพามา ตอนมาเสียค่าใช้จ่ายไป 4,000 บาท เขาจัดการให้หมด ทำพาสปอร์ตให้เป็นสำหรับท่องเที่ยว แล้วก็พาข้ามมาส่งถึงที่โรงงานเลย นั่งรถมาสบายๆไม่ต้องเบียด ก็มาตอนกลางวันแหละ ไม่ต้องรอมืด เพราะเรามีพาสปอร์ตถูกต้อง”

ดวง : “มีนายหน้าพามา ตอนแรกที่เข้ามาเขาทำหนังสือท่องเที่ยวให้ข้ามมา ทำตรงที่ชายแดนเลย เสียไป 4,000 กว่าบาท”

ภาพที่ 7 แผนผังการเดินทางเข้ามาไทยโดยผ่านนายหน้าและ
ผ่านด่านตรวจคนเข้าเมืองของกำไลและดวง

2.2 การเดินทางผ่านนายหน้าโดยไม่ผ่านด่านตรวจคนเข้าเมือง

วิธีการนี้เป็นวิธีที่นิยมมากที่สุดในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นในหมู่แรงงานกำพูชาที่เดินทางมายังไทยครั้งแรก รวมถึงแรงงานกำพูชาเคยเดินทางมาไทยด้วยตัวเองเมื่อนานมาแล้ว แต่ยังไม่มีใบอนุญาตทำงานที่ถูกต้องตามกฎหมายและต้องการกลับมายังไทยอีกอย่างดารา, เอ หรือเดือน เพราะวิธีนี้เสียค่าใช้จ่ายถูกกว่าที่นายหน้าพาไปทำหนังสือเดินทางและผ่านด่านตรวจคนเข้าเมือง โดยมีนายหน้าหลายกลุ่มพาแรงงานกำพูชามาด้วยวิธีนี้ โดยจะมีค่าใช้จ่ายอยู่ที่ 2,200 – 3,000 บาทต่อเที่ยว โดยจะเริ่มจากที่แรงงานกำพูชาโทรศัพท์หานายหน้าพร้อมบอกจุดหมายปลายทางที่ต้องการเดินทางไป แล้วจึงนัดหมายสถานที่ วันและเวลาเดินทางกับนายหน้า ซึ่งส่วนใหญ่จะนัด

หมายกันบริเวณชายแดนกัมพูชา เมื่อไปพบนายหน้าตามที่นัดหมายกันไว้ นายหน้าก็จะพาไปพัก่อนยังสถานที่ที่จัดเตรียมไว้ให้ และรออยู่จนกระทั่งมืดแล้วพาขึ้นรถข้ามแดนมายังฝั่งไทยและไปส่งยังจุดหมายปลายทาง

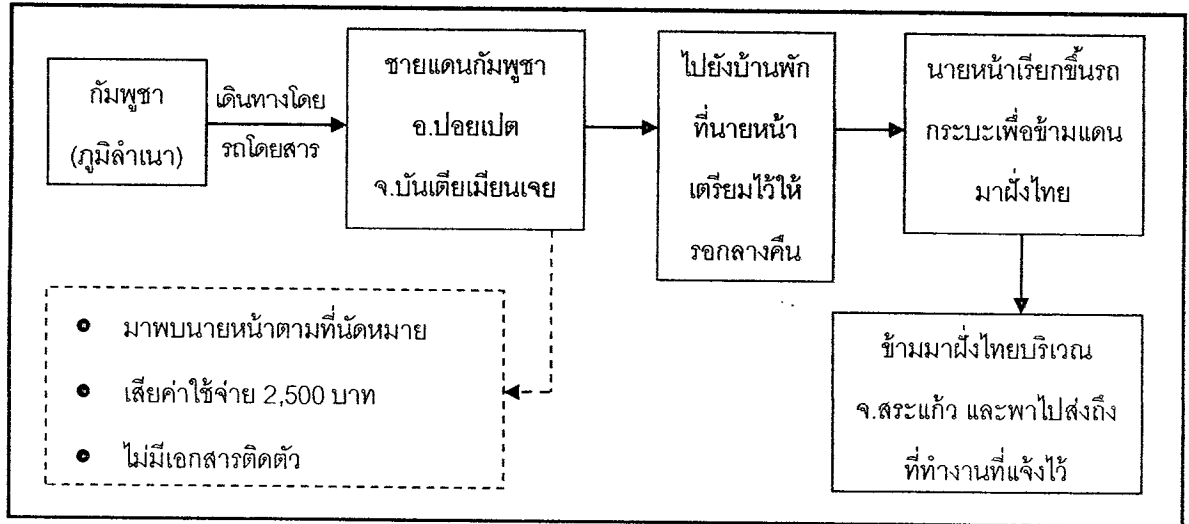
ดารา มิเนีย นิล และใหม่ แม้จะมีภูมิฐานะมาจากคนละถิ่น แต่ก็ใช้วิธีเดินทางมาเหมือนกัน คือนั่งรถโดยสารมาพบนายหน้าที่ อ.ปอยเปต จ.บันเตียเมียนเจย แล้วจึงไปพักที่บ้านที่นายหน้าจัดเตรียมไว้ให้รอจนกระทั่งมืดจะมีรถมารับข้ามแดนไปส่งยังที่ทำงานในประเทศไทยที่ได้แจ้งไว้ โดยมีค่าใช้จ่ายอยู่ที่ 2,500 บาท (ดูภาพที่ 8) ตามคำบอกเล่าที่ว่า

ดารา : “เมื่อก่อนตอนมาแรกๆไม่เคยผ่านนายหน้าอะไรนี่หรอก แต่ช่วงหลังๆเขาตรวจเข้มขึ้นไม่ง่ายเหมือนแต่ก่อน ตอนมีลูกมีโรคกลับไปบ้านแล้วจะมาใหม่ยังไม่มีพาสปอร์ตก็ต้องผ่านนายหน้าเข้ามาเหมือนกัน โดนไป 2,500 บาท”

มิเนีย : “เขาให้เราตอนต้น 2,500 บาท จ่ายมาทีเดียว รวมค่ารถมาถึงนี้ ตอนมาถึงชายแดนมันยังไม่มีตมเขายังไม่ยอมให้ไปก็ให้ไปพักในบ้านเขาให้กินข้าวกินอะไร ประมาณเที่ยงคืนเขาก็เรียกขึ้นรถแล้วเอามาส่งเลย นั่งเบียดๆกันมา คันหนึ่ง 20-30 คนได้”

นิล : “น้ำเขาเอาเบอร์คนพามาให้เรา เราก็โทรไป เขาก็ถามจะมาเมื่อไรวันไหน เขาก็รอรับอยู่ที่ท่ารถ ก็นั่งรถจากบ้านมาปอยเปต แล้วก็พาเราไปพักกินข้าวกินน้ำที่บ้านพักเขา รอจนตึกนุ่นแหละก็เรียกขึ้นรถกระบะมา เสียไป 2,500 บาท”

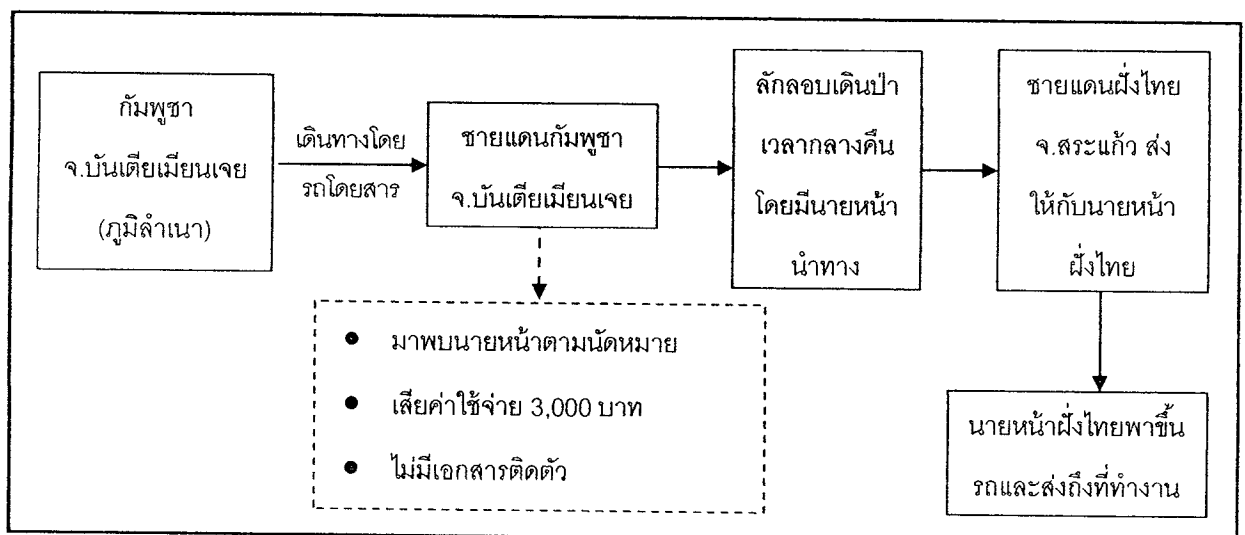
ใหม่ : “เสียไปคนละ 2,500 ให้เขาพามา นั่งรถมาหาเขาที่บ้านที่ชายแดน พอเย็นเขาก็พาขึ้นรถข้ามมาส่งถึงโรงงาน”

ภาพที่ 8 แผนผังการเดินทางเข้ามาไทยโดยผ่านนายหน้าแต่ไม่ผ่าน

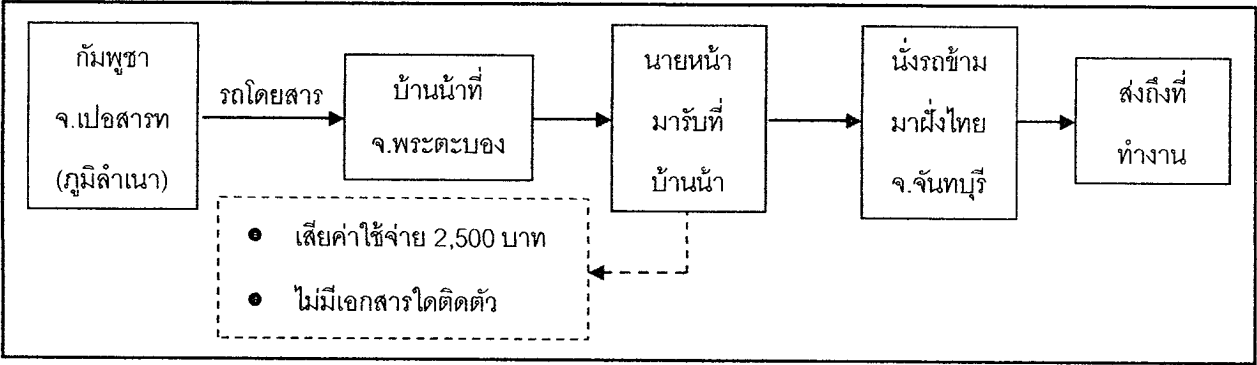
ด่านตรวจคนเข้าเมืองของดารา มิเนีย นิล และใหม่

ในขณะที่ยังมีรูปแบบการเดินทางที่คล้ายกับดารา มิเนีย นิล และใหม่ แต่มีค่าใช้จ่ายให้กับนายหน้าสูงกว่าคือ 3,000 บาท และต้องใช้ในการเดินป่าข้ามแดนมา โดยมีนายหน้าฝั่งกัมพูชาพาเดินข้ามแดนมาส่งต่อนายหน้าฝั่งไทย โดยนายหน้าฝั่งไทยจะรอรับแรงงานข้ามชาติที่เข้ามาขึ้นรถแล้วพาไปส่งยังจุดหมายปลายทาง (ดูภาพที่ 9) ตามคำบอกเล่าที่ว่า “เพื่อนที่เคยมาก่อนเขาพามา ตอนมาเขาก็จะเอาตังค์เราประมาณนี้ เขามีพวกมีสาย เราเสียไป 3,000 บาท เลย เข้ามาก็เดินทางลัดมาไม่ได้เจอด่านตรวจ เดินมาในป่า มีแต่พวกทหาร เขาเคยปล่อยเคยเดินอยู่ประจำรู้จักกันเขาก็ปล่อย แอบมาช่วงกลางคืน นายหน้าเขามีพวกอยู่สองฝั่งเอามาส่งให้อีกฝั่ง (ฝั่งไทย) เขาพาส่งถึงที่ทำงานเลยแค่บอกเขาไปว่าทำที่ไหนที่ไหน” (ดา เจียน, สัมภาษณ์, 29 กันยายน 2555)

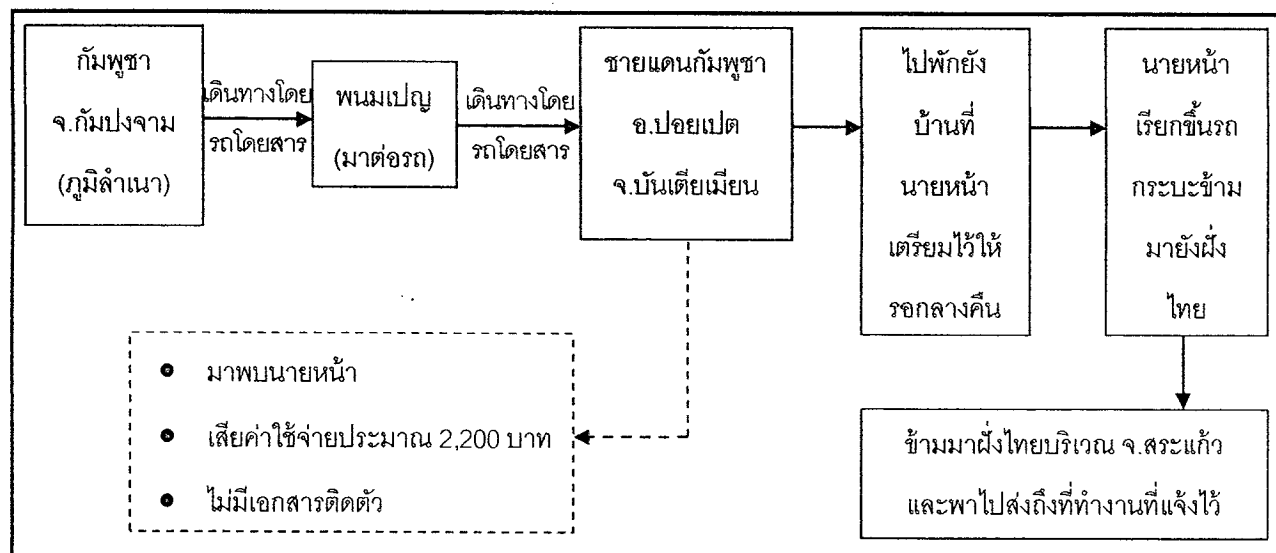
ภาพที่ 9 แผนผังการเดินทางเข้ามาไทยโดยผ่านนายหน้าแต่ไม่ผ่านด่านตรวจคนเข้าเมืองของดา

ส่วนเทียนนั้นมีภูมิลำเนาอยู่ที่ จังหวัดปทุมธานี ซึ่งอยู่ติดกับจังหวัดพระตะบอง ก็ได้เดินทาง มาหาน้ำที่บ้านก่อนที่จังหวัดพระตะบอง แล้วจึงให้เพื่อนของน้ำที่เป็นนายหน้ารับส่งคนข้ามแดน อยู่แล้วมารับและพามายังประเทศไทยโดยมีค่าใช้จ่าย 2,500 บาท ตามคำบอกเล่าที่ว่า “คนที่พา มาเป็นเพื่อนของน้ำ เสียค่าพามา 2,500 บาท นั่งรถมาหาเขาที่บ้านน้ำที่ พระตะบอง เขาก็มารับ ถึงบ้านน้ำเพราะเขารู้จักกัน เขาพาคนมาประจำอยู่แล้วมาสบายไม่ได้นั่งเบียดกัน ไม่เหมือนบาง คนที่ต้องนั่งเบียดกันมาหรือวิ่งมาตามป่า” (เทียน เจื่อน, สัมภาษณ์, 18 ตุลาคม 2555)

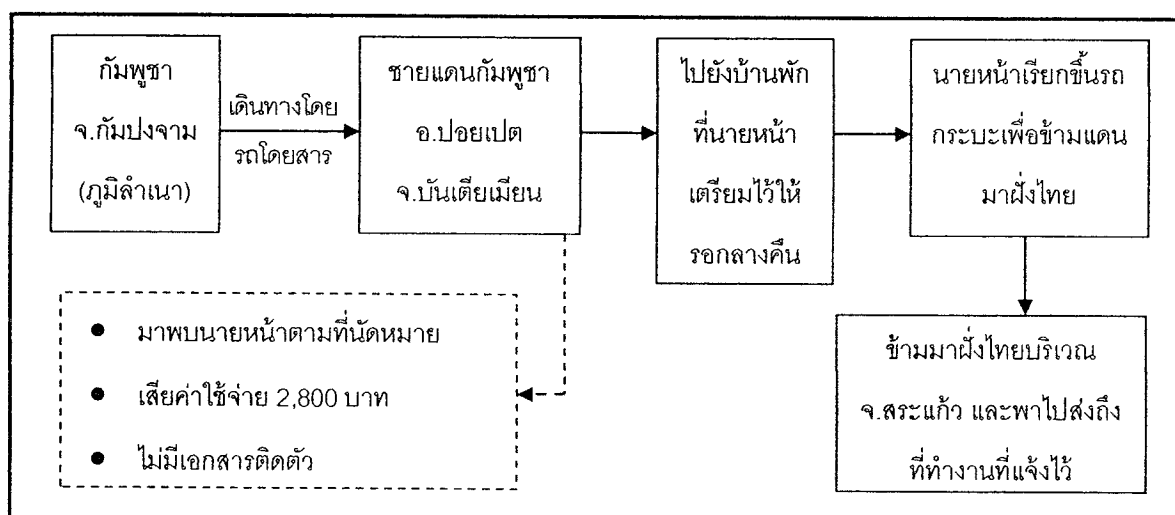
ภาพที่ 10 แผนผังการเดินทางเข้ามาไทยโดยผ่านนายหน้าแต่ไม่ผ่านด่านตรวจคนเข้าเมืองของเทียน

สำหรับการเดินทางของนิดมายังประเทศไทยนั้น นิดต้องต่อรถในประเทศกัมพูชา 2 ต่อด้วยกัน คือจากบ้านมายังกรุงพนมเปญก่อน แล้วจึงต่อรถจากพนมเปญมายังชายแดนที่อำเภอ ปอยเปต จังหวัดบันเตียเมียนเจย เพื่อมาพบนายหน้าที่มารอที่จุดนัดหมายตามวันและเวลาที่ได้ตกลงกันไว้ โดยเสียค่านายหน้า 2,200 บาท (ดูภาพที่ 11) ตามคำบอกเล่าที่ว่า “ผมก็โทรติดต่อกับ นายหน้าก่อนว่าจะไป ผมก็นั่งรถมาจากบ้านเข้ามาต่อรถที่พนมเปญเพื่อต่อรถมาถึงชายแดนปอย เปต ลงรถมาเขาก็มารอรับอยู่เลย ก็พาไปคุยกันเขาก็ให้ตั้งค์เขาไป 2,200 บาท เขาก็พาผมไปที่พัก ไปนอนก่อน พอตี 1-2 เขาก็พานั่งรถออกมาเลย เขาก็พาขึ้นรถกระบะมา 2-3 คัน ใช้เวลา 2-3 ชั่วโมงกว่าจะถึง” (นิด บุญส่ง, สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2555)

ภาพที่ 11 แผนผังการเดินทางเข้ามาไทยโดยผ่านนายหน้าแต่ไม่ผ่านด่านตรวจคนเข้าเมืองของนิเด

ในขณะที่การเดินทางข้ามมายังประเทศไทยของไต้ะนั้น คล้ายกับวิธีข้ามแดนของดารา มิเนีย นิล และใหม่ คือเมื่อติดต่อนัดวันและเวลากับนายจ้างแล้วจึงขึ้นรถโดยสารไปหานายจ้าง ตามที่นัดไว้ โดยนายจ้างจะมารับและพาไปพักผ่อนยังบ้านพักที่จัดเตรียมไว้ให้ และรอกเวลากลางคืนก่อนจะเรียกขึ้นรถกระบะเพื่อข้ามแดนมายังฝั่งไทย โดยค่าใช้จ่ายอยู่ที่ 2,800 บาท (ดูภาพที่ 12) ตามคำบอกเล่าที่ว่า “นั่งรถมา 2 คนกับเพื่อน มาหาคนที่เขาจะพามาไทยที่ปอยเปต เสียไปคนละ 2,800 บาท ตอนไปถึงมันยังไม่มืดเขาก็พาไปพักก่อน ตกดึกก็มีรถกระบะมารับเขาก็เรียกเราขึ้นรถ นั่งมาไม่เบียดกัน เห็นเพื่อนมันเอาที่อยู่ให้เขาไป แล้วเขาก็มาส่งถึงที่โรงงานเลย” (ไต้ะ เปรย, สัมภาษณ์, 3 พฤศจิกายน 2555)

ภาพที่ 12 แผนผังการเดินทางเข้ามาไทยโดยผ่านนายหน้าแต่ไม่ผ่านด่านตรวจคนเข้าเมืองของไต้ะ

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับการย้ายถิ่นข้ามแดนจากกัมพูชามายังไทยพบว่าในอดีต (ก่อนปีพ.ศ.2545) การข้ามแดนไปมาระหว่างประเทศยังไม่เข้มงวด จึงทำให้แรงงานข้ามชาติผิดกฎหมายที่ต้องการเข้ามายังไทยสามารถที่จะลักลอบเข้าประเทศโดยการเดินป่าเข้ามาได้ หรือในรายที่เข้าเมืองมาอย่างถูกกฎหมายก็ใช้เอกสารติดตัวคือ ใบสูติบัตรและบัตรนักเรียน ก็สามารถทำใบผ่านข้ามแดนมาได้ แต่ในปัจจุบันนั้น มีการตรวจตราที่เข้มงวดมากขึ้นสำหรับผู้ที่ต้องการผ่านข้ามประเทศ การลักลอบเข้ามาทำได้ยากกว่าในอดีต เครือข่ายนายหน้าที่ได้รับจ้างพาคนข้ามแดนจึงเกิดขึ้นเพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่แรงงานกัมพูชาที่ต้องการมาทำงานในไทย โดยมีทั้งการผ่านด่านตรวจคนเข้าเมืองมาอย่างถูกต้องแล้วมาลักลอบทำงานในภายหลัง มีค่าใช้จ่ายอยู่ที่ 4,000 บาทต่อเที่ยว นายหน้าเป็นธุระจัดทำหนังสือเดินทางและวีซ่านักท่องเที่ยวสำหรับผ่านข้ามแดนให้แก่แรงงานกัมพูชาขึ้นต่อเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมือง วิธีนี้แรงงานสามารถเดินทางเข้ามาได้ในตอนกลางวัน และลักลอบเข้ามาโดยไม่ผ่านด่านตรวจคนเข้าเมือง มีค่าใช้จ่ายตั้งแต่ 2,200 - 3,000 บาท แต่ต้องเดินทางข้ามแดนมาในตอนกลางคืน เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้มีเครือข่ายสังคมคอยให้ความช่วยเหลือในหลายๆด้าน แต่แรงงานกัมพูชาที่จะเข้ามาทำงานในประเทศไทยนั้นก็ยังจำเป็นต้องพึ่งพาเครือข่ายนายหน้ารับ-ส่งคนข้ามแดนอยู่ เนื่องจากความสะดวกสบายในการใช้บริการเพราะเครือข่ายนายหน้าพาไปส่งยังจุดหมายปลายทาง ประกอบกับราคาค่าบริการในการรับ-ส่งคนข้ามแดนนั้นไม่สูงมากจึงทำให้แรงงานกัมพูชานิยมใช้บริการ แม้ในอนาคตจะมีการเปิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน การข้ามแดนระหว่างประเทศจะสามารถทำได้ง่ายมากขึ้น แต่เครือข่ายนายหน้าก็น่าจะยังมีบทบาทสำคัญในการรับ-ส่งคนข้ามแดนต่อไป

4.3 รูปแบบการปรับตัวของแรงงานข้ามชาติ

Castle และ Miller (1993) กล่าวว่ากระบวนการย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาติแบ่งออกได้เป็น 3 ขั้นตอนใหญ่ๆคือ 1.ขั้นเริ่มการย้ายถิ่น ได้แก่ การตัดสินใจย้ายถิ่น 2.ระหว่างการย้ายถิ่น ได้แก่กระบวนการเดินทางและการอำนวยความสะดวกในการเดินทาง ซึ่งได้กล่าวมาแล้วข้างต้น และขั้นตอนสุดท้ายขั้นตอนที่ 3 ก็คือเมื่อเดินทางไปถึงประเทศปลายทาง ซึ่งก็คือการปรับตัวเพื่อให้สามารถใช้ชีวิตอยู่ในประเทศปลายทางได้อย่างปกติสุข ซึ่งในการศึกษาคั้งนี้จะแบ่งการปรับตัวออกเป็น 3 ด้านได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

4.3.1 การปรับตัวทางเศรษฐกิจ

จากการสัมภาษณ์แรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาที่เข้ามาทำงานในประเทศไทยในประเด็น การปรับตัวทางเศรษฐกิจ ได้แบ่งการนำเสนอผลการศึกษออกเป็น 4 กลุ่มคือ การเข้าสู่กระบวนการทำงาน รายได้ รายจ่าย และการแก้ปัญหาของแรงงานกัมพูชาเมื่อรายได้ไม่พอกับรายจ่าย

1) การเข้าสู่กระบวนการทำงาน

เมื่อการย้ายถิ่นประสบผลสำเร็จ แรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาจำเป็นต้องเร่งรีบเข้าสู่กระบวนการทำงานโดยเร็วที่สุดเพื่อไม่ให้มีเวลาว่างงาน จากการสัมภาษณ์แรงงานกัมพูชาหลายคนพบว่า แรงงานกัมพูชามีเครือข่ายสังคม ได้แก่ พี่น้อง ลูกพี่ลูกน้อง ภรรยา เพื่อนหรือเพื่อน ให้ความช่วยเหลือในการเข้าสู่กระบวนการทำงาน โดยแรงงานกัมพูชาที่เข้ามาทำงานในไทยมักจะรู้ว่าจะต้องมาทำงานอะไรตั้งแต่ก่อนการย้ายถิ่นแล้ว โดยกระบวนการเข้ามาทำงานของแรงงานกัมพูชานั้นสามารถแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบด้วยกันคือ รูปแบบที่ 1 เครือข่ายสังคมที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยได้รับการไหว้วานจากนายจ้างหรือคนไทยคนอื่นให้ช่วยหาแรงงานที่ประเทศกัมพูชาให้เครือข่ายสังคมจึงได้โทรศัพท์กลับไปยังประเทศกัมพูชาและชักชวนให้มาทำงานในประเทศไทยตามคำบอกเล่าของแรงงานกัมพูชาที่ว่า “พอดีที่โรงงานเขากำลังขาดคนที่สุเลยโทรไปเรียกให้มาหาพี่สุ แล้วก็เข้ามาทำงานที่นี่เลย” (กำไล โคน, สัมภาษณ์, 17 กันยายน 2555) และ “พอดีพี่ชายแฟนโทรเรียกให้มาบอกว่ามีงานทำ ก็เลยตัดสินใจมากับแฟนมาถึงก็มาทำที่โรงงานนี้แหละ” (นิต บุญส่ง) ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของนายจ้างที่ว่า “บางที่คนงานขาดก็จะให้พวกเขมรนี้แหละลองโทรกลับบ้านดูว่ามีใครจะมาทำงานไหม” (มนตรี โสภณารมณ, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2556) และรูปแบบที่ 2 คือคนที่อาศัยอยู่ในกัมพูชาต้องการที่จะมาทำงานในประเทศไทยเอง จึงได้โทรหาเครือข่ายสังคมที่ทำงานอยู่ในประเทศไทยก่อนแล้วให้ช่วยเป็นธุระจัดหางานที่ประเทศไทยให้ และเมื่อได้งานก็เดินทางเข้ามายังไทยตามคำบอกเล่าของกลุ่มตัวอย่างที่ว่า “แม่ก็เลยโทรหาน้องแม่ชื่อน้ำสุ เขาทำงานอยู่ที่โรงงานอยู่แล้วให้เขาหางานให้ เลยได้มาทำงานที่โรงงานกับน้ำ” (ดวง ยี่, สัมภาษณ์, 17 กันยายน 2555) และ “อยากมาเมืองไทยก็เลยไปขอพี่แนน (พี่สาวที่มาทำงานอยู่ที่โรงงานก่อนแล้ว) พี่แนนก็ให้มา แล้วก็หางานให้” (มิเนีย กอง, สัมภาษณ์, 30 กันยายน 2555) ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของนายจ้างที่ว่า “บางที่คนงานมันก็เข้ามาบอกว่ามีคนอยากจะทำงาน จะรับไหม” (มนตรี โสภณารมณ)

เครือข่ายสังคมนอกจากจะมีบทบาทในการเข้าสู่กระบวนการทำงานของแรงงานข้ามชาติ ชาวกัมพูชาเมื่อย้ายถิ่นแล้ว ยังมีบทบาทในการช่วยเหลือเมื่อแรงงานกัมพูชาต้องการเปลี่ยนงาน อีกด้วยดังคำบอกเล่าที่ว่า “ได้มาเจอกับเอ (ภรรยา) ตอนแรกเอทำงานอยู่โรงงานน้ำแข็งที่หนองปรืออยู่ แล้ว แต่เอไม่อย่าย้ายไปผมเลยย้ายมาอยู่ตรงนี้แทน เอเลยพามาสมัครงานกับเจ้าของ” (ดารา เล็ง) และ “ตอนแรกก็ทำงานที่กรุงเทพได้ประมาณปี แล้วน้องสาวก็ชวนย้ายมาทำอยู่โรงงาน ด้วยกันที่พัทธานี” (เทีย เจื่อน)

จากการสัมภาษณ์แรงงานกัมพูชาสามารถสรุปได้ว่า เครือข่ายสังคมมีบทบาทต่อการเข้าสู่กระบวนการทำงานของแรงงานกัมพูชา โดยแรงงานกัมพูชามักจะรู้ว่าตนเองเมื่อมายังประเทศไทย แล้วจะต้องมาทำงานอะไร แรงงานกัมพูชาที่ย้ายถิ่นมาก่อนมักจะโทรไปชักชวนญาติมิตรหรือเพื่อนในถิ่นต้นทางเมื่อนายจ้างมีความต้องการแรงงานเพิ่ม หรือหากญาติมิตรที่กัมพูชาต้องการที่จะหางานทำในไทย เครือข่ายทางสังคมที่อยู่ในไทยก็จะเป็นธุระในการจัดหางานให้ นอกจากนี้ หากแรงงานกัมพูชาต้องการเปลี่ยนงานก็มักจะอาศัยเครือข่ายสังคมช่วยเหลือเพื่อเข้าสู่แหล่งทำงานใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีเครือข่ายสังคมของผู้ย้ายถิ่นที่กล่าวว่าเครือข่ายสังคมมีบทบาทในการทำให้ความต้องการแรงงานในถิ่นปลายทางสามารถไปถึงสมาชิกของชุมชนในถิ่นต้นทางได้อย่างรวดเร็ว ทำให้การเดินทางไปทำงานต่างประเทศง่ายขึ้น และสามารถคาดการณ์รายได้ที่จะได้รับได้ ทั้งยังช่วยลดความเสี่ยงและต้นทุนทั้งในรูปตัวเงิน และต้นทุนทางใจให้แก่ผู้ย้ายถิ่น

2) รายได้

แรงงานข้ามชาติเมื่อย้ายถิ่นเข้ามาทำงานในไทยเริ่มแรกนั้นมักมีสถานะเป็นแรงงานข้ามชาติผิดกฎหมาย ส่งผลให้แรงงานข้ามชาติถูกกดค่าแรงจากนายจ้างโดยใช้การเป็นแรงงานข้ามชาติผิดกฎหมายเป็นเป็นข้ออ้าง แรงงานกัมพูชาที่เข้ามาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมผลิตน้ำแข็งในเมืองพัทธาก็เช่นเดียวกันที่มักจะโดนกดค่าจ้างให้น้อยกว่ารายได้ขั้นต่ำที่รัฐบาลกำหนดไว้ จากการสัมภาษณ์แรงงานกัมพูชาพบว่าแรงงานกัมพูชาเมื่อเข้ามาทำงานจะได้รับค่าจ้างรายเดือนเริ่มแรกประมาณ 2,800 – 4,000 บาท ตามคำบอกเล่าที่ว่า “ตอนแรกได้ค่าแรง 2,800 บาท” (เอ มะ) “เดือนแรกทำได้ประมาณ 3 อาทิตย์ได้ 2,900 บาท เดือนต่อมาถึงได้เต็มเดือน 3,500” (โต๊ะ เปรย) และ “ตอกแรกได้เงินเดือน 4,000 บาท” (นิล โมง) และทำงานในลักษณะของงานกรรมกรก่อน ซึ่งในบริบทของแรงงานกัมพูชาในโรงงานอุตสาหกรรมผลิตน้ำแข็งก็คือ ทำหน้าที่ในส่วนผลิตน้ำแข็งของโรงงานซึ่งเป็นงานที่ไม่ต้องใช้ทักษะมาก ใช้เพียงความแข็งแรงของร่างกายในการบรรจุน้ำแข็งใส่ถุงพลาสติกหรือกระสอบ จากนั้นมัดปากถุงให้แน่นและลำเลียง

ไปเก็บไว้ในห้องทำความเย็นเพื่อรอกระจายสินค้าต่อไปดังคำกล่าวที่ว่า “มาตอนแรกก็อยู่หลังบ้าน ทำน้ำแข็ง ก็เหยียบใส่ถุง(เหยียบแป้นเหยียบเพื่อให้น้ำแข็งหล่นใส่ในถุง) มัด(มัดปากถุง) แล้วก็เซ็นเข้าตู้(ตู้แช่เย็น)” (ดา เจียน)

เมื่อรายได้ที่ได้นั้นต่ำกว่าค่าแรงขั้นต่ำและเสี่ยงต่อการไม่เพียงพอกับรายจ่ายในการดำเนินชีวิตประจำวัน ทำให้แรงงานกัมพูชาเองจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหาหนทางปรับตัวเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับตัวเอง จากการสัมภาษณ์หน่วยตัวอย่างพบว่าแนวทางการปรับตัวเพื่อเพิ่มรายได้มีด้วยกัน 3 วิธี คือ ใช้เวลารว่างที่มีหารายได้เพิ่มเติม ทำใบอนุญาตทำงานให้ถูกต้องเพื่อได้รับสิทธิตามกฎหมาย และเพิ่มพูนทักษะความสามารถเพื่อให้ได้ทำงานที่สร้างรายได้มากกว่า

2.1) ใช้เวลาว่างที่มีหารายได้เพิ่มเติม

นอกเหนือจากการทำงานปกติแล้วแรงงานกัมพูชายังสามารถสร้างรายได้เพิ่มเติมจากการทำงานพิเศษ ซึ่งจะออกมาในลักษณะของการทำงานล่วงเวลา โดยเฉพาะในช่วงหน้าร้อนที่ความต้องการบริโภคน้ำแข็งมีสูงขึ้น นายจ้างก็จะให้แรงงานกัมพูชาเหล่านี้ผลิตน้ำแข็งเพิ่มเติมจากปกติ โดยให้ค่าจ้างเพิ่มตามจำนวนรอบของการทำน้ำแข็ง ตามคำบอกเล่าของหน่วยตัวอย่างที่ว่า “นอกจากเงินเดือนก็มีล่วงเวลาบ้าง ส่วนใหญ่ก็เสาร์อาทิตย์ไม่กี่ช่วงที่อากาศร้อนๆ ได้เป็นรอบๆ ถ้าทำมัด (น้ำแข็งถุงละ 1.2 กิโลกรัม จำนวน 20 ถุงใส่ลงในถุงกระสอบ เพื่อส่งขายให้กับลูกค้าส่งหรือร้านสะดวกซื้อต่างๆ) ก็ได้รอบละ 150 ถ้าใหญ่ (น้ำแข็งยูนิตใส่ในถุงพลาสติกขนาด 10 กิโลกรัม) ก็รอบละ 100 บางวันก็ทำล่วงเวลารอบสองรอบ เยอะสุดที่เคยทำก็ 10 รอบ ได้ตั้งค์มาก็เอามาแบ่งกัน” (มิเนีย กอง) นอกจากงานล่วงเวลาแล้วแรงงานกัมพูชายังมีรายได้เพิ่มเติมจากพวกเบียร์ยันทากทำงานทุกวัน “เดือนไหนไม่หยุดก็ได้พิเศษ 200 บาท” (เอ มะ) หรือทำงานในวันหยุด “วันแรงงานก็มีเพิ่มค่าแรงให้ 2 เท่า” (เดือน สุจินดา) อย่างไรก็ตามความแตกต่างทางเพศก็ส่งผลต่อการสร้างรายได้เช่นกัน เนื่องจากผู้ชายมีความแข็งแรงของร่างกายมากกว่าผู้หญิง จึงสามารถทำงานที่ใช้แรงได้มากกว่า ดังนั้นในกลุ่มของแรงงานชายจะสามารถมีรายได้พิเศษที่เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับงานประจำที่ทำอยู่ เช่น การรับจ้างขนน้ำแข็งขึ้นรถให้กับคนขับที่ไปส่งน้ำแข็งให้ลูกค้า “ก็มีรับจ้างขึ้นน้ำแข็งด้วยขึ้นเต็มรถได้รอบละ 30-50 บาท แล้วแต่ตกลง” (ดา เจียน) “ก็มีไปรับจ้างขึ้นน้ำแข็งได้ประมาณวันละ 50 บาทบ้าง 100 บ้างแล้วแต่มีคนจ้างเยอะจ้างน้อย” (โตะ เปรย) หรือการรับจ้างเป็นเด็กกรวด (ชั่วคราว) “บางทีที่ไอบยนต์ส่งน้ำแข็งคนอื่นลูกน้องลาออกก็มาจ้างให้ไปเป็นเด็กกรวดชั่วคราว ครั้งหนึ่งก็ 2-3 วัน ไม่สม่ำเสมอ ให้อันละ 200 บาท” (ดารา เสง) ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของนายจ้างที่ว่า “เขา (แรงงานกัมพูชา) ก็ไม่ใช่จะได้แค่เงินเดือนนะ เพราะที่นี้บางที่

ก็จะมีโอ (งานล่วงเวลา) ให้ทำยิ่งช่วงหน้าร้อนนี้โอวันละ 10 – 15 เที้ยว แล้วก็ยังมีพวกเงินพิเศษที่เขาไปรับขึ้นน้ำแข็งให้พวกเอเยนต์หรือคนรถ (คนขับรถส่งน้ำแข็ง) อีก เราก็ไม่ได้ไปห้ามไม่ให้ทำ ถึงแม้บางครั้งจะเอาเวลางานไปรับจ้างก็เถอะ” (อนุชา พิทักษานนท์กุล, สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2556)

อย่างไรก็ตามรายได้พิเศษที่กล่าวมาไม่ว่าจะเป็น การทำงานล่วงเวลา, เบี้ยขยัน, รับจ้างขึ้นน้ำแข็ง หรือรับจ้างเป็นเด็กรถ มักเป็นรายได้ที่เกิดขึ้นเป็นครั้งคราว ไม่สม่ำเสมอ และไม่เท่ากันในแต่ละวัน ทำให้ไม่สามารถคาดการณ์รายได้ที่แน่นอนในแต่ละเดือน ซึ่งหากบริหารจัดการไม่ดีก็อาจจะส่งผลกระทบทำให้รายได้ไม่พอกับรายจ่ายได้

2.2) ทำใบอนุญาตทำงานให้ถูกต้องเพื่อได้รับสิทธิตามกฎหมาย

แรงงานกัมพูชาเมื่อย้ายถิ่นเข้ามาทำงานในประเทศไทยก็มักจะรอโอกาสที่จะได้ทำหนังสือเดินทางและใบอนุญาตทำงานให้ถูกต้องตามกฎหมาย เพื่อที่จะสามารถใช้ชีวิตในถิ่นปลายทางได้อย่างเปิดเผยและไม่ต้องหลบซ่อน และยังสามารถใช้เป็นหนทางสร้างรายได้ที่แน่นอนให้กับตนเองได้ โดยเมื่อแรงงานกัมพูชามีหนังสือเดินทางและใบอนุญาตทำงานถูกต้องแล้วก็จะถือได้ว่าเป็นแรงงานที่ถูกต้องตามกฎหมาย และจะได้รับเงินเดือนจากนายจ้างเพิ่มขึ้นมาจากเดิมเป็นเดือนละ 4,500 – 5,000 บาท ดังคำบอกเล่าที่ว่า “จนเขาเปิดทำบัตรก็ไปทำบัตร ตอนนั้นก็ได้เป็น 4,500 บาท” (มิเนีย กอง) และ “พอเสียเขาพาไปทำบัตร ก็ได้ขึ้นมาเป็น 5,000 บาท” (กำไล โคน) โดยการทำหนังสือเดินทางและใบอนุญาตทำงานของแรงงานกัมพูชานั้นจะมีนายจ้างคอยเป็นธุระในการจัดการให้ บางครั้งก็ช่วยดำเนินการให้ บางครั้งก็จัดหาคนกลางมาทำให้ ดังคำบอกเล่าของนายจ้างที่ว่า “ช่วงไหนเขาเปิดทำบัตรก็จะจ้างคนมาทำให้ บางครั้งถ้าคนใหม่ไม่เยอะก็ไปดำเนินการเอง พอคนไหนมีบัตรก็ต้องขึ้นเงินเดือนให้ 500 บาท เพราะถ้าไม่ขึ้นก็จะไม่ต่างอะไรกับพวกไม่มีบัตร อย่างนี้อีกหนอยมัน (แรงงานกัมพูชา) ก็จะไม่ยอมทำบัตรกัน ถ้าจ่ายค่าบัตรหมดก็ขึ้นให้อีก 500 บาท” (อนุชา พิทักษานนท์กุล)

ส่วนค่าใช้จ่ายในการทำหนังสือเดินทางและใบอนุญาตทำงานนั้นพบว่าโรงงานบางแห่งเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ให้กับแรงงานกัมพูชาตามคำบอกเล่าที่ว่า “ค่าบัตรก็ไม่ต้องเสีย เสียจ่ายให้หมดเลย” (กำไล โคน) และในบางโรงงานนั้นแรงงานกัมพูชาก็เป็นผู้รับผิดชอบจ่ายค่าใช้จ่ายในการทำหนังสือเดินทางและใบอนุญาตทำงานเอง ซึ่งมีค่าใช้จ่ายอยู่ที่ประมาณ 5,000 บาท ตามคำบอกเล่าที่ว่า “ทำอยู่ 3 เดือนเขาก็พาไปทำบัตร เสียค่าทำไป 5,000 กว่าบาท ก็ได้เงินเพิ่มเป็น 5,000 บาท แต่เขาก็ตัดเงินเดือนไปเป็นค่าบัตรเดือนละ 500 ทุกเดือน แต่ตอนนี้ตัดครบแล้วก็ได้เต็มๆ” (นิล โมง)

เมื่อรัฐบาลเปิดโอกาสให้แรงงานข้ามชาติผิดกฎหมายสามารถที่จะทำหนังสือเดินทางและใบอนุญาตทำงานเพื่อที่จะปรับสถานะให้กลายเป็นแรงงานข้ามชาติถูกกฎหมาย ก็เป็นโอกาสที่ดีสำหรับแรงงานข้ามชาติรวมถึงแรงงานกัมพูชา ที่จะได้รับสิทธิและความคุ้มครองเช่นเดียวกับแรงงานไทย รวมถึงได้รับค่าจ้างเพิ่มขึ้นและไม่เสี่ยงต่อการถูกจับผลักดันกลับประเทศ อย่างไรก็ตามในปัจจุบันเองรัฐบาลก็ได้มีความพยายามที่จะไม่เปิดรับจดทะเบียนแรงงานข้ามชาติในประเทศไทย โดยได้เจรจาจัดทำบันทึกข้อตกลงว่าด้วยการจ้างแรงงานข้ามชาติกับประเทศคู่ภาคี (MOU) กับประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่ พม่า ลาว และกัมพูชา ซึ่งจะส่งผลให้แรงงานข้ามชาติที่ต้องการเข้ามาทำงานในไทยหลังจากนี้จำเป็นต้องขออนุญาตทำงานอย่างถูกต้องในประเทศต้นทางก่อนจะเดินทางเข้ามาทำงานในไทย

2.3) เพิ่มทุนประสบการณ์ ทักษะและความสามารถเพื่อให้ได้ทำงานที่สร้างรายได้มากกว่า

บุคคลแต่ละบุคคลนั้นต่างก็มีปัจจัยส่วนบุคคลที่ต่างกัน ย่อมส่งผลต่อการปรับตัวที่ไม่เท่ากัน แรงงานกัมพูชาที่มีความคล่องแคล่วในการทำงาน ฝึกฝนเรียนรู้ สังคมประสบการณ์ เพิ่มทักษะและความสามารถส่วนตัวที่โดดเด่นกว่าแรงงานคนอื่น ก็มีโอกาที่จะเลื่อนตำแหน่ง หรือได้ย้ายไปทำหน้าที่อื่นที่มีเงินเดือนมากขึ้น

แรงงานกัมพูชาในรายที่ได้เลื่อนตำแหน่งมาเป็นหัวหน้าแรงงานในส่วนผลิตนั้น จะสามารถเพิ่มรายได้จากเดิม 5,000 บาทเป็น 7,000 บาท และได้รับมอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบมากขึ้น โดยนอกจากจะดูแลในส่วนของแรงงานคนอื่นๆให้ทำงานตามปกติแล้ว ยังมีหน้าที่ควบคุมเครื่องจักรที่ใช้ในการผลิต ควบคุมการเปิด-ปิด และแก้ไขямขัดข้องตามคำบอกเล่าที่ว่า “ก็ได้ 5,000 บาท พอทำมาเรื่อยๆก็ขึ้นมาเป็นหัวหน้าตอนนี้ก็ได้ขึ้นมาเป็น 7,000 บาท มีหน้าที่เยอะกว่าเดิม ต้องคอยคุมเปิดปิดเครื่อง แล้วก็ดูตอนเครื่องมันขัดข้อง” (ดารา เล็ง) สอดคล้องกับคำบอกเล่าของนายจ้างที่ว่า “ก็อย่างดาราทำงานมานานแล้ว ทำงานดี ใจ แล้วก็ไวใจได้ ก็ให้ช่างมาสอนควบคุมเครื่องก็จะได้ใช้เป็น แล้วก็มีมอบหมายหน้าที่ให้เขาดูแล ขึ้นเงินเดือนให้มากกว่าคนอื่น เพราะต้องรับผิดชอบเยอะกว่า” (อนุชา พิทักษานนท์กุล) ซึ่งการจะได้เป็นหัวหน้า นั้น ดาราจำเป็นที่จะต้องมึประสบการณ์ในการทำงานและต้องเรียนรู้เพิ่มเติมในส่วนของการช่างเพื่อที่จะจัดการปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นได้

นอกจากการเลื่อนตำแหน่งเพื่อเพิ่มรายได้แล้ว จากการสัมภาษณ์ยังพบว่าแรงงานกัมพูชาที่มีความสามารถโดดเด่นกว่าคนอื่นก็มีโอกาสที่จะได้ย้ายไปทำงานในส่วนอื่น ซึ่งมักเป็นงานในส่วนที่คนไทยยังนิยมทำกันอยู่ สำหรับแรงงานผู้หญิงนั้นพบว่าได้เปลี่ยนงานที่ทำจากส่วนผลิต

น้ำแข็งมาเป็นเสมือนของโรงงาน ซึ่งจะได้รับเงินเดือนเพิ่มเป็น 7,500 บาท โดยมีหน้าที่ในการตรวจนับน้ำแข็งขึ้นและลงให้กับคนขับรถที่เอาน้ำแข็งไปส่งยังร้านต่างๆ และทำหน้าที่ขายปลีกให้กับลูกค้าที่มาซื้อน้ำแข็งกับทางโรงงานตามคำบอกเล่าที่ว่า “มาอยู่ที่นี่มาช่วยเขาทำน้ำแข็งหลังบ้านก่อนได้มาทำเสมือนก็คอยเช็คน้ำแข็งขึ้นลง แล้วก็ช่วยขายด้วย แรกๆเขาให้ 5,000 พอเป็นเสมือนก็ขึ้นเป็น 7,500 บาท” (เทีย เจื่อน) ซึ่งหน้าที่เสมือนนั้นจำเป็นต้องใช้ความสามารถในการสื่อสารภาษาไทย และต้องได้รับความไว้วางใจจากเจ้าของโรงงาน เนื่องจากหน้าที่ที่ได้รับเกี่ยวข้องกับเงิน

ในขณะที่แรงงานชายจะได้ย้ายงานจากส่วนผลิตไปยังหน้าที่ของพนักงานขับรถส่งของ ซึ่งมีหน้าที่ส่งน้ำแข็งไปยังร้านต่างๆที่ได้รับมอบหมาย โดยการเป็นคนขับรถส่งของนั้นสามารถสร้างรายได้ต่อเดือนประมาณ 8,000 – 15,000 บาท ซึ่งแต่ละโรงงานก็มีแนวทางการจ่ายเงินเดือนให้กับคนขับรถไม่เท่ากัน บางโรงงานนั้นให้เงินเดือนแก่คนขับรถเป็นรายได้ที่เท่ากันในทุกเดือนตามคำบอกเล่าที่ว่า “เขาเห็นเราขยันทำงานดีเขาก็ให้มาขับรถส่งน้ำแข็งในตลาดน้ำ (ตลาดน้ำ 4 ภาคพญา) ต้องเดินส่งทั่วตั้งแต่เช้ายันเย็น แล้วก็เก็บตังค์ด้วย รับผิดชอบเยอะ ก็เลยได้ขึ้นเดือนละ 12,000 บาท” (ดวง ยี่) หรือ “พอทำสักพักเสียเขาขาดคนขับ เขาเห็นเราเวลาขยันรถขึ้นของมอดูแล้วน่าจะขับได้ เสียแก่ก็เลยลองให้ขับ แล้วพอได้ขับรถก็ขึ้นให้เป็น 9,000 บาท แล้วตอนนี้ก็ 10,000 บาท” (เดือน สุจินดา) แต่บางโรงงานนั้นก็ให้รายได้แก่พนักงานขับรถตามจำนวนยอดที่ส่งสินค้าได้ตามคำบอกเล่าที่ว่า “ทุกวันนี้ได้เป็นคนขับเต็มตัว เงินเดือนก็ได้เป็นเปอร์เซ็นต์เหมือนคนขับคนไทยคนอื่น เดือนไหนวิ่งมากก็ได้มาก เคยได้เยอะสุด 15,000 ตอนเดือนสงกรานต์ น้อยสุดเดือนฝนตกก็ได้ 8,000 – 9,000 บาท” (ดา เจียน) แต่การจะได้ขึ้นเป็นคนขับรถนั้นแรงงานกัมพูชาเองก็ต้องใช้ความสามารถไม่น้อย โดยต้องฝึกทักษะความสามารถในการขับรถ แรงงานกัมพูชาบางคนอย่างเดือนนั้นสามารถขับขีเยนพาหนะได้อยู่แล้ว เนื่องจากเคยทำงานเป็นพนักงานส่งของเมื่ออยู่ที่ประเทศกัมพูชา และบางคนอย่างดวงและดานัน ฝึกฝนการขับรถเป็นเมื่ออยู่ประเทศไทย ตามคำบอกเล่าที่ว่า “อยู่หลังบ้านนานๆเขาเห็นทำงานดีเขาชอบก็เลยเรียกไปช่วยเป็นเด็กรถเขา เป็นเด็กรถเขาก็สอนให้ขับรถนิดๆหน่อยๆ เพราะต้องขับรถไปขึ้นน้ำแข็งให้เขา ขับไปบ่อยๆมันก็ชินเพราะเราได้จับพวงมาลัยทุกวัน ทีนี้เขาก็เลยพาออกถนนใหญ่ ทุกวันนี้ได้เป็นคนขับเต็มตัว” (ดา เจียน) นอกจากจะต้องฝึกทักษะความสามารถในการขับขีเยนพาหนะแล้ว แรงงานกัมพูชาจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาเส้นทางต่างๆในเมืองพญาเพื่อจะได้รู้ร้านที่จะไปส่งน้ำแข็ง และเรียนรู้ภาษาไทยให้ได้คล่องแคล่วเพื่อที่จะไปทำใบอนุญาตขับขีเยนพาหนะให้ถูกต้อง และได้รับหน้าที่เป็นพนักงานขับรถส่งน้ำแข็งอย่างเต็มตัว ดังคำบอกเล่าของนายจ้างที่ว่า “ก็คนไหนจะได้เป็นคนขับก็ต้องเริ่มจากเป็นเด็กรถก่อน เพราะต้องรู้ทางรู้ร้าน (รู้เส้นทางและตำแหน่งของร้านที่จะ

ส่ง) ต้องฝึกขับให้ชินเพราะรถน้ำแข็งมันทั้งใหญ่ทั้งหนักขับยาก แล้วก็ต้องให้ไปทำใบขับชั้ก่อนถึงจะปล่อยให้ขับได้ ไม่งั้นโดนจับมามันไม่คุ้มกัน ยิ่งถ้าใครยังไม่มีบัตร (ใบอนุญาตทำงาน) นี่ปล่อยออกไปกับรถไม่ได้เลย” (มนตรี โสภณารมณ) และ “เขมรสมัยนี้เก่งๆเยอะ อ่านออกเขียนได้ไม่ต่างจากคนไทย บางคนจบปริญญาตรีมา มีความรู้ความสามารถ ชัยยิ่งกว่าคนไทยอีก ฝึกให้รู้เส้นทางแล้วส่งไปทำใบขับชั้ ขึ้นเป็นคนขับสบายๆ” (อนุชา พิทักษานนท์กุล)

จะเห็นได้ว่าเมื่อแรงงานกัมพูชาทำงานไปได้ซักระยะหนึ่งแล้วก็มีโอกาสที่จะเติบโตในหน้าที่การงานได้มากขึ้น โดยในบริบทของการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมผลิตน้ำแข็งนี้ แรงงานกัมพูชาสามารถเติบโตในหน้าที่ทางการงานได้ใน 2 รูปแบบคือ 1.การได้รับความไว้วางใจ เลื่อนตำแหน่งและได้รับมอบหมายหน้าที่เพิ่มเติมให้ เช่น ดาราที่ได้เลื่อนตำแหน่งมาเป็นหัวหน้า มีรายได้เดือนละ 7,000 บาท และ 2.ได้เปลี่ยนตำแหน่งงาน สำหรับผู้หญิงจากเดิมที่ทำหน้าที่ในฝ่ายผลิตก็เปลี่ยนมาเป็นหน้าที่เสมียน คอยตรวจสอบการขึ้นลงน้ำแข็ง และขายปลีกให้กับลูกค้า มีรายได้เดือนละ 7,500 บาท สำหรับผู้ชายจากเดิมที่ทำหน้าที่ในฝ่ายผลิตก็เปลี่ยนมาเป็นหน้าที่เป็นพนักงานขับรถแทน ซึ่งจะต้องได้รับความไว้วางใจจากนายจ้างให้ขึ้นเป็นคนขับรถ โดยจะต้องทำใบอนุญาตขับชั้รถยนต์ก่อน การได้ขึ้นเป็นคนขับรถนั้นทำให้แรงงานกัมพูชาที่มีรายได้เดือนละ 8,000 – 15,000 บาท โดยแรงงานกัมพูชาบางคนที่เป็นคนขับรถก็จะได้รับรายได้ในรูปแบบของเงินเดือน ส่วนบางคนอาจได้รับรายได้ในรูปแบบของเปอร์เซ็นต์จากยอดขาย

จากการสัมภาษณ์แรงงานกัมพูชาในเรื่องรายได้พบว่า เมื่อย้ายถิ่นเข้ามาในประเทศไทยแล้วแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชามีเครือข่ายทางสังคมคอยช่วยเหลือตั้งแต่เข้าสู่กระบวนการทำงาน โดยเมื่อเข้าสู่กระบวนการทำงานแล้วแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาจะได้รับรายได้เริ่มต้นอยู่ที่ 2,800 – 4,000 บาทต่อเดือน แต่แรงงานกัมพูชาสามารถหารายได้เพิ่มได้จากความขยันอดทน ใช้เวลาว่างที่มีหารายได้เพิ่มเติม เช่น ทำงานล่วงเวลา ทำงานทุกวันไม่หยุด หรือรับจ้างทำงานพิเศษอื่นๆ ซึ่งจะช่วยให้แรงงานมีรายได้เพิ่มขึ้นเดือนละ 200 – 2,500 บาท อย่างไรก็ตามรายได้ส่วนนี้มักเป็นรายได้ที่เกิดขึ้นไม่แน่นอนในแต่ละเดือน เช่น ในช่วงหน้าร้อนหรือวันหยุดก็อาจส่งผลให้มีรายได้ส่วนนี้เพิ่มขึ้นเนื่องจากความต้องการของตลาดสูงขึ้น แต่ในหน้าฝนความต้องการของตลาดลดลง ส่งผลให้ปริมาณงานลดลงเช่นกัน และยังพบว่าแรงงานชายสามารถสร้างรายได้ส่วนนี้ได้มากกว่าแรงงานหญิง เนื่องจากความแข็งแรงของร่างกาย อย่างไรก็ตามแรงงานกัมพูชาสามารถเพิ่มรายได้ที่แน่นอนได้เมื่อทำงานไปได้ระยะเวลานานหนึ่ง เมื่อรัฐบาลไทยเปิดโอกาสให้แรงงานข้ามชาติผิดกฎหมายจดทะเบียนเป็นแรงงานถูกกฎหมายได้ โดยเมื่อแรงงานข้ามชาติมีหนังสือเดินทางและใบอนุญาตทำงานที่ถูกต้องตามกฎหมาย ก็จะทำให้แรงงานข้ามชาติได้รับรายได้เพิ่มเติมเดือนละ

1,500 – 2,000 บาท อย่างไรก็ตามวิธีที่จะช่วยเพิ่มรายได้ประจำได้สูงสุดคือการมีประสบการณ์ในการทำงาน มีความสามารถมากกว่าแรงงานคนอื่นและได้รับการเลื่อนตำแหน่งเป็นหัวหน้า หรือได้ย้ายไปทำงานในส่วนอื่นที่ต้องการความรู้ความสามารถและความรับผิดชอบมากขึ้น อย่างการเป็นเสมียนหรือเป็นพนักงานขับรถส่งของ

3) รายจ่าย

นอกเหนือจากความพยายามเพิ่มรายได้แล้ว แรงงานกัมพูชาก็ยังต้องพยายามลดรายจ่ายในส่วนที่จำเป็นและไม่จำเป็นลงไป เพื่อให้สามารถใช้ชีวิตในถิ่นปลายทางได้อย่างปกติสุข และไม่ก่อหนี้ ในประเด็นเรื่องค่าใช้จ่ายต่าง ๆ นั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ ค่าใช้จ่ายด้านปัจจัย 4 ได้แก่ ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องแต่งกายและของใช้ส่วนตัว และรักษาพยาบาล, ค่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือยต่างๆ และการส่งเงินกลับบ้านและการออม

3.1) ค่าใช้จ่ายด้านปัจจัย 4

ค่าใช้จ่ายด้านที่อยู่อาศัย

จากการสัมภาษณ์หน่วยตัวอย่างเกี่ยวกับรายจ่ายด้านที่อยู่อาศัยพบว่า หน่วยตัวอย่างไม่มีค่าใช้จ่ายด้านที่อยู่อาศัย เพราะนายจ้างได้จัดหาที่อยู่อาศัยรวมถึงน้ำประปาและไฟฟ้าให้กับแรงงานกัมพูชาเป็นสวัสดิการพื้นฐานตามคำบอกเล่าที่ว่า “มาอยู่ที่นี่ก็ไม่เสียค่าที่พักหรอก เรามีห้องให้อยู่ น้ำไฟฟรี” (ดวง ยี่) ซึ่งสวัสดิการด้านที่พักอาศัยให้กับแรงงานกัมพูชานั้นก็ถือเป็นอีกหนึ่งข้อได้เปรียบที่ทำให้แรงงานกัมพูชานิยมมาทำงานในไทยมากกว่าทำงานที่กัมพูชา เพราะการมีที่พักอาศัย น้ำประปา และไฟฟ้าให้ฟรีนั้นช่วยให้แรงงานกัมพูชาสามารถลดรายจ่ายที่จำเป็นลงได้มาก ดังคำบอกเล่าที่ว่า “มาทำงานไทยดี ที่พักก็มีให้ไม่ต้องเสีย ตอนทำงานที่พนมเปญที่พักก็เสียเอง ค่าน้ำค่าไฟอีก เงินก็ไม่เหลือเก็บเพราะรายจ่ายมันเยอะ” (นิต บุญส่ง) ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของนายจ้างที่ว่า “ต่างด้าวมาทำงานก็ต้องมีที่อยู่ให้ จะได้สะดวกเวลาทำงาน แล้วก็ช่วยประหยัดค่าเช่า ค่าน้ำ ค่าไฟให้เขาด้วย ก็ช่วยๆ กัน เข้าได้ประโยชน์เราก็ได้ประโยชน์” (มนตรี โสภณารมณ)

ค่าใช้จ่ายด้านอาหาร

ค่าใช้จ่ายด้านอาหารก็ถือเป็นค่าใช้จ่ายสำคัญในการดำรงชีพ จากการสัมภาษณ์แรงงาน กัมพูชาพบว่า แรงงานข้ามชาติที่ซื้ออาหารทานเองคนเดียวจะมีค่าใช้จ่ายอยู่ที่วันละประมาณ 120-150 บาท ตามคำบอกเล่าที่ว่า “ค่าอาหารก็ซื้อกินเสียวันละ 120-150 บาท” (นิด บุญส่ง) “ค่าข้าว 100 กว่าเขาไม่อยู่ บางทีก็ซื้อกลับมากินบางทีก็ไปกินข้างนอกแต่ไม่มีเวลาทำกิน” (ดวง ยี่) ซึ่งค่าใช้จ่ายด้านอาหารวันละ 120-150 บาท คิดเป็นเดือนละประมาณ 3,500 – 4000 บาท ถือเป็นค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับรายได้ที่ได้รับ

อย่างไรก็ตามจากการสัมภาษณ์พบว่าแรงงานกัมพูชาหลายรายสามารถปรับตัวลดรายจ่ายส่วนนี้โดยการรวมกลุ่มกันประมาณ 5-6 คน เก็บเงินกองกลางแล้วนำไปซื้ออาหารหรือวัตถุดิบมาทำอาหารทานร่วมกัน โดยไม่ต้องซื้อข้าวเนื่องจากนายจ้างมีข้าวสารให้ฟรี ดังที่ว่า “เวลาไปตลาดอมซื้อของมาทำกับข้าวทั้งหมด 400-500 ข้าวเขามีให้ กินพร้อมเด็กๆ ประมาณ 5-6 คน เก็บเด็กๆเดือนละ 1,000 เป็นกองกลางแล้วไปซื้อมาทำกินด้วยกัน” (เอ มะ) “หารกันออกเดือนละ 1,000 กินรวมกันกับเขมรด้วยกันนี้แหละ ก็ไปซื้อกับข้าวมาไว้แล้วก็ช่วยๆกันทำ” (ใหม่ เปลือย) ซึ่งการรวมกลุ่มทานอาหารร่วมกันนี้สามารถช่วยให้แรงงานกัมพูชาปรับลดค่าใช้จ่ายส่วนนี้ลงได้มาก ซึ่งการรวมกลุ่มทานอาหารสามารถลดรายจ่ายจากการซื้ออาหารทานคนเดียวได้เดือนละประมาณ 2,000 บาทเลยทีเดียว

ค่าใช้จ่ายด้านเครื่องแต่งกายและของใช้ส่วนตัว

ค่าใช้จ่ายด้านเครื่องแต่งกายและของใช้ส่วนตัวนี้พบว่า หน่วยตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่ได้ซื้อเสื้อผ้าใหม่บ่อยนัก เนื่องจากต้องทำงานหนักจึงมักใส่เสื้อผ้าตัวเดิม โดยเสื้อผ้าใหม่มักจะซื้อไว้ใช้เวลาไปเที่ยวข้างนอกซึ่งเกิดขึ้นไม่บ่อยนักดังที่ว่า “เสื้อผ้าก็ซื้อตลาดนัดแต่ก็ซื้อไม่บ่อยหรอก นานๆที เสียตายดั่งค์ซื้อชุดสวยมาก็ไม่ได้ใส่ออกไปไหน ทำงานก็ใส่ชุดเก่า” (ใหม่ เปลือย) หรือซื้อตอนจะเดินทางกลับภูมิลำเนา ดังที่ว่า “เสื้อผ้าส่วนมากซื้อตอนจะกลับบ้าน” (ดวง ยี่) นอกจากนี้แรงงานกัมพูชาบางคนยังเลือกซื้อเสื้อผ้ามือสองสำหรับใช้ใส่ทำงานเพื่อเป็นการลดรายจ่ายดังที่ว่า “ส่วนใหญ่ซื้อเสื้อผ้ามือสองที่ตรงตลาดเมืองจำลองไว้ใส่ทำงาน” (เดือน สุจินดา) ดังนั้นค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่จะหมดไปกับสินค้าที่ใช้แล้วหมดไปจำพวก สบู่, ยาสีฟัน และยาสระผมเป็นส่วนใหญ่ โดยแรงงานกัมพูชาแม้จะมีรายได้แตกต่างกัน แต่ก็พบว่ามีรายจ่ายส่วนนี้ไม่ต่างกัน เช่น ในรายที่มีรายได้มากกว่าอย่างดวง (12,000 บาทต่อเดือน) มีค่าใช้จ่ายในส่วนนี้อยู่ที่ประมาณเดือนละ 500 บาท ดังที่ว่า “เรื่องเสื้อผ้าปีหนึ่งประมาณ 2,000-3,000 บาท ค่าของใช้ส่วนตัวก็ไม่มาก เดือนหนึ่ง 200-300 บาทได้” (ดวง ยี่) และในรายที่มีรายได้น้อยอย่างเอ (5,000 บาทต่อเดือน) ก็มีค่าใช้จ่าย

ส่วนนี้ต่อเดือนเท่าๆกันดังที่ว่า “เวลาซื้อเสื้อผ้าก็ที่ตลาด ตัวละ 100-200 นอกจากเสื้อผ้าก็พวกสบู่ ยาสระผม ยาสีฟัน เดือนหนึ่งก็ประมาณ 500 บาท” (เอ มะ)

ขณะเดียวกันก็มีแรงงานกัมพูชาบางคนที่มีค่าใช้จ่ายในส่วนนี้สูงจนกลายเป็นค่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือยไป โดยมักเป็นกลุ่มวัยรุ่นที่ชื่นชอบความสวยงามและรักการแต่งตัว ไม่มีภาระทางสังคม คือไม่มีประชากรในวัยพึ่งพาที่จะต้องรับผิดชอบเลี้ยงดู จึงทำให้สามารถใช้จ่ายเงินด้านเสื้อผ้า เครื่องแต่งกายเพิ่มขึ้นดังที่ว่า “เสื้อผ้าซื้อทุกเดือนเดือนละ 1,000 บาทได้ หนูชอบซื้อเสื้อผ้า อยู่ที่นี่ไม่ค่อยได้ซื้อเสื้อผ้าเพราะไม่มีตังค์” (กำไล โคน) “เสื้อผ้าซื้อบ่อย ชอบพวกเสื้อยืดลายสวยๆ เห็นในทีวีเขาใส่อะไรสวยก็ไปลองหามาใส่บ้าง แรกๆมาซื้อเสื้อเดือนละ 2-3 ตัวกางเกงตัว หมดเดือนละ 500-600 บาทได้” (ไต้ะ เปรย)

อย่างไรก็ตามแรงงานกัมพูชาส่วนใหญ่เมื่อเข้ามาทำงานในประเทศไทยมักมีค่าใช้จ่ายในด้านนี้สูงกว่าเมื่อตอนที่อาศัยอยู่ในประเทศกัมพูชา เนื่องจากมีรายได้ที่มากขึ้นก็ส่งผลให้มีกำลังในการซื้อสินค้าบริโภคได้มากขึ้น เช่น เมื่ออยู่ที่ประเทศกัมพูชาจำเป็นต้องจำกัดรายจ่ายจึงต้องใช้แต่สินค้าจำเป็นอย่าง สบู่ ยาสระผมเท่านั้น แต่เมื่อมาได้มาทำงานในประเทศไทยและมีรายได้เพิ่มขึ้นจึงสามารถเลือกบริโภคสินค้าได้มากขึ้นอย่างโฟมล้างหน้าหรือครีมบำรุงผิว ดังคำบอกเล่าที่ว่า “พวกของใช้ ครีม โฟมล้างหน้า แป้งอยู่ที่นู่นไม่มีใช้ อยู่ที่นี่ต้องระวังตังค์เพราะไม่ได้ทำอะไร แต่อยู่ที่นี่มีใช้ เดือนหนึ่งก็ซื้อพวก ของใช้ประมาณ 400 – 500 บาท” (มิเนีย กอง)

ค่ารักษาพยาบาล

จากการเก็บข้อมูลพบว่าแรงงานกัมพูชาที่มีสุขภาพแข็งแรง ไม่ค่อยเจ็บป่วย ส่วนนี้อาจเนื่องมาจากอายุยังน้อย อยู่ในวัยทำงาน และได้ทำงานอย่างสม่ำเสมอเหมือนกับได้ออกกำลังกายทุกวัน ดังนั้นจึงยังไม่ค่อยมีค่าใช้จ่ายด้านการรักษาพยาบาลมากนัก นานๆทีจึงจะพบอาการป่วยเล็กน้อย เช่น ปวดศีรษะหรือเป็นไข้ ซึ่งในบางโรงงานมีอาสาสมัครไว้คอยบริการแก่แรงงานอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องเสียค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ดังที่ว่า “ไม่เคยไปหาหมอเลย ไม่สบายกินยาพาราก็หาย ไปขอเอาที่ออฟฟิศไม่ต้องซื้อ” (ดา เจียน) หรือในบางโรงงานที่ไม่ได้มีอาสาสมัครไว้บริการ แรงงานกัมพูชาก็จะไปหาซื้อยาเอง โดยมีค่าใช้จ่ายไม่เกิน 100 บาท ดังที่ว่า “เวลาไม่สบายก็จะซื้อยากิน ครั้งหนึ่งก็ไม่เกิน 100 บาท” (เดือน สุจินดา)

อย่างไรก็ตามในกรณีที่ต้องการพบแพทย์และไม่สามารถซื้อยาทานเองได้ แรงงานกัมพูชาที่ถูกต้องตามกฎหมายก็มีสิทธิในการรักษาพยาบาลในราคา 30 บาทที่โรงพยาบาลที่ได้แจ้งไว้ อย่างการคลอดบุตรตามคำบอกเล่าที่ว่า “บัตร 30 บาทเคยใช้ ตอนคลอดลูกคนเล็ก ก็ใช้ 30 บาทที่โรงพยาบาลบางละมุง” (เอ มะ) หรือในกรณีอุบัติเหตุต่างดังที่ว่า “ตั้งแต่อยู่ที่นี้เคยเข้าโรงพยาบาล

บางละมุง 1 ครั้งเสียไป 30 บาท เพราะมีบัตร ตอนนั้นตักบันไดแล้วออกกระแทกท้ายใจไม่ออก" แม้จะมีสิทธิในการรักษาพยาบาลในราคาเพียง 30 บาท แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าแรงงานกัมพูชาส่วนใหญ่เมื่อต้องการพบแพทย์มักเลือกไปคลินิกเอกชนที่มีค่าใช้จ่ายมากกว่า โดยให้เหตุผลว่า การไปคลินิกช่วยประหยัดเวลาได้มากกว่า แม้จะต้องจ่ายแพงกว่าก็ตาม ทั้งยังให้บริการดีกว่าโรงพยาบาล โดยการใช้บริการจากทางคลินิกครั้งหนึ่งจะมีค่าใช้จ่ายอยู่ที่ประมาณ 300 – 500 บาทตามคำบอกเล่าที่ว่า "เวลาอุบัติเหตุก็ไปหาหมอ ส่วนมากเข้าคลินิกมากกว่า ครั้งละ 400-500 บาท บัตร 30 ก็มีแต่ไม่ค่อยได้ใช้หรอก มันรอนาน" (ดารา เล็ง) โดยแรงงานกัมพูชามักจะยอมจ่ายค่าใช้จ่ายมากกว่า เพื่อแลกกับเวลาในการทำงานหาเงินและการได้รับบริการที่ดีกว่าตามความคิดของตน ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลเป็นค่าใช้จ่ายที่ไม่ได้เกิดขึ้นบ่อยนัก และการเสียค่าใช้จ่ายในการรักษาที่มากกว่านั้นคุ้มค่างับเวลาที่จะได้ไปทำงานหารายได้ใหม่ดังคำบอกเล่าที่ว่า "อาการหนักก็ไปคลินิก มีบัตร 30 บาทอยู่แต่ไม่ค่อยได้ใช้เพราะรอนาน ไปรอที่ 3-4 ชั่วโมงอย่างงี้ เลยไม่ไปเอาเวลาไปทำงานดีกว่า ถ้าไปคลินิกก็เสียที่ 300-400 บาท เขาก็บริการดี แต่ถ้าไปโรงพยาบาลเขาบริการไม่ค่อยดี เพราะคนเขาเยอะอย่างนี้ เขาก็ถามเราไม่ละเอียด ถ้าเราใช้เวลาคนอื่นที่เขารอต่อเราก็จะมอง เราก็เกรงใจไม่กล้าคุยกับหมอเยอะ" (เดือน สุจินดา)

3.2) ค่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือยต่างๆ

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่าแรงงานกัมพูชาหลายรายมีค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันหลายอย่างที่สามารถจัดได้ว่าเป็นค่าใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือย อย่างในแรงงานที่เป็นผู้หญิงจะพบค่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือยจำพวกเสื้อผ้าที่เกินความจำเป็นและเครื่องสำอางซึ่งค่าใช้จ่ายส่วนนี้มากถึงเดือนละ 500 บาทดังที่ว่า "ชอบซื้อเสื้อผ้า นอกจากนั้นก็ซื้อพวกเครื่องสำอาง เดือนละประมาณ 500 บาท ซื้อตามโลตัสไม่ก็บิ๊กซี" (ก่าไล โคน) อย่างไรก็ตามการซื้อเสื้อผ้าแต่ละเดือนเป็นจำนวนมากนั้น มักเกิดขึ้นในช่วงแรกของการเดินทางมาทำงานในไทยเท่านั้น เมื่ออยู่ในไทยไปได้ระยะเวลานาน ความถี่ในการซื้อเสื้อผ้าก็จะมีน้อยลง เนื่องจากปริมาณเสื้อผ้าที่สะสมอยู่จะเริ่มมีเยอะ ดังคำบอกเล่าที่ว่า "แรกๆก็ซื้อบ่อย แต่ตอนนี้ไม่ค่อยได้ซื้อหรอก มันเยอะแล้ว" (มิเนีย กอง) แต่ในส่วน of แรงงานชายจะพบค่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือยจำพวกเครื่องดื่มบำรุงกำลัง ซึ่งแรงงานกัมพูชากล่าวตรงกันว่าการดื่มเครื่องดื่มชูกำลังทำให้มีแรงในการทำงานมากขึ้น โดยค่าใช้จ่ายสำหรับเครื่องดื่มบำรุงกำลังนั้นมักจะเกิดขึ้นเป็นประจำเดือนละประมาณ 300-500 บาทดังที่ว่า "อยู่ที่นี้ก็กิน M150 ประจำทุกวันประมาณวันละ 2 ขวด ไม่ได้กินแล้วใจมันลั่น" (ดา เจียน) อย่างไรก็ตามแรงงานกัมพูชาบางรายก็พยายามลดค่าใช้จ่ายส่วนนี้โดยการเลือกดื่มเฉพาะเมื่อรู้สึกไม่มีแรงจริงๆเท่านั้น

ดังที่ว่า “แต่เอ็ม (M150) ก็กินวันไหนเนี้ยๆ” (เดือน สุจินดา) หรือบางรายก็เลือกบริโภคเครื่องดื่มบำรุงกำลังตามกำลังทรัพย์ดังคำบอกเล่าที่ว่า “เครื่องดื่มบำรุงกำลังวันไหนมีดั่งค์กิน ไม่มีก็ไม่กิน” (ดวง ยี่) นอกจากค่าใช้จ่ายในการซื้อเครื่องดื่มบำรุงกำลังแล้ว ในแรงงานชายยังพบค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับสุรา แต่มักจะไม่เกิดขึ้นบ่อยนักแล้วแต่โอกาส เช่น เวลาในงานเลี้ยงหรือเวลาที่มีเพื่อนฝูงมาหา โดยแรงงานมีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับสุราครั้งละประมาณ 100-300 บาทดังที่ว่า “เหล้าก็กินบ้างบางวัน ครั้งหนึ่งก็เจ็ยคนละ 100 ช่วยกันออก” (เดือน สุจินดา) “เรื่องเหล้าเปียร์กินนานๆที่ 200-300 บาท เฉพาะเวลาเพื่อนมา” (ดารา เล็ง) นอกจากค่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือยต่างๆข้างต้นแล้ว ยังพบค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการเสี่ยงโชค (หวย) ในกลุ่มแรงงานกัมพูชาบางคนที่ชอบการเสี่ยงโชค แรงงานกัมพูชาบางรายก็มีค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ไม่มากนักดังที่ว่า “ค่าหวยก็มีบ้าง งวดละประมาณ 20 บาท ไม่ได้เล่นทุกงวด นานๆที” (ดวง ยี่) แต่ในบางรายก็มีค่าใช้จ่ายในการเสี่ยงโชคมากถึงเดือนละประมาณ 500-1,000 บาทเลยทีเดียว ดังคำบอกเล่าที่ว่า “ค่าหวยเดือนละพันกว่า งวดละ 600-700 เตียนนี้เบาๆลงแล้ว” (ดารา เล็ง) “ก็มีเล่นหวย แทงที่กึ่งงวดละ 200-300 บาท แทงทุกงวดแหละ” (เอ มะ)

แรงงานกัมพูชาที่มีค่าใช้จ่ายในส่วนนี้มากเกินไป ก็อาจส่งผลให้รายได้ไม่พอกับรายจ่าย ดังนั้นหากแรงงานกัมพูชาสามารถลดค่าใช้จ่ายส่วนนี้ลงไปได้ ก็จะส่งผลให้แรงงานกัมพูชาสามารถมีเงินเหลือเก็บไว้ใช้ในอนาคต และห่างไกลจากหนี้สินได้

3.3) การส่งเงินกลับบ้านและการออม

แรงงานกัมพูชาที่เข้ามาทำงานในประเทศไทยส่วนใหญ่มักมีภาระทางบ้านที่จะต้องดูแลส่งเสียเลี้ยงดู เช่น ลูก หรือ พ่อ-แม่ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องส่งเงินกลับบ้านทุกเดือนเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตประจำวันของประชากรในวัยพึ่งพาที่รออยู่ที่บ้าน การส่งเงินกลับบ้านทุกเดือนจึงถือเป็นรายจ่ายสำคัญอย่างหนึ่งของแรงงานกัมพูชา ซึ่งแรงงานกัมพูชามักจะแบ่งรายได้ครึ่งหนึ่งส่งกลับภูมิลำเนา ดังคำบอกเล่าที่ว่า “สองคนผัวเมียส่งให้แม่เลี้ยงลูกเดือนละ 5,000-6,000 บาท ตอนนี้ลูกพึ่งขวบสามเดือนยังกินนมกระป๋องอยู่ เสียค่าส่ง 1,000 ละ 10 บาท” (ดา เจียน) “ก็ส่งให้แม่ไว้ใช้ทุกเดือน สองคนพี่น้องก็ออกคนละ 2,500 บาท ก็ส่งเดือนละ 5,000 บาท เสียค่าส่ง 10,000 ละ 300 บาท” โดยจะมีนายหน้ารับจ้างส่งเงินกลับบ้านเป็นตัวกลางโดยมีค่าบริการอยู่ที่ร้อยละ 1-3 บาทของยอดเงินที่ส่งไป

แต่ในขณะที่บางรายนั้นไม่มีภาระต้องเลี้ยงดูประชากรในวัยพึ่งพาทางบ้าน จึงไม่จำเป็นต้องส่งเงินกลับบ้านทุกเดือน โดยมักจะรอให้เก็บเงินได้ครบเป็นก้อนประมาณ 10,000 บาทก่อนใช้เวลาประมาณ 3-4 เดือน แล้วจึงส่งไปให้เครือญาติทางบ้านไว้ใช้หรือเก็บไว้ให้ ดังคำบอกเล่า

ที่ว่า “ตอนนี้ส่งไปให้น้องที่บ้าน 3-4 เดือนส่งที รอครบ 10,000 บาทแล้วส่งทีเดียว ให้ไว้ใช้แล้วก็ฝากให้เขาเก็บเอาไว้ให้เขาที่นู่น (ที่กัมพูชา) เสียค่าส่งหมื่นละ 300 บาท” (กำไล โคน) “ไม่ค่อยได้ส่งกลับบ้านเท่าไร เก็บไว้เองฝากญาติเพื่อนเขาเอาไว้ พอได้ชัก 10,000 นั้นแหละถึงจะส่งกลับไปให้ที่บ้าน ที่บ้านเขาก็เอาไปใช้มั่งเอาเก็บมั่งก็แล้วแต่ว่าจะซื้ออะไรหรือเปล่า” (โตะ เปรย) แต่ก็มีแรงงานกัมพูชาบางคนที่ไม่มีการทางบ้านต้องดูแล และเลือกที่จะฝากเงินไว้กับเครือญาติในเมืองไทย ดังคำที่ว่า “เดี๋ยวนี้ไม่ได้ส่งกลับบ้านแล้วเก็บเองหมด ทุกวันนี้ฝากน้ำสุเก็บเพราะเขามีบัญชีธนาคารที่นี่ (ประเทศไทย)” (ดวง ยี่)

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามสรุปได้ว่าแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชากลุ่มที่ส่งเงินกลับบ้านทุกเดือน ประมาณร้อยละ 50 ของรายได้ต่อเดือน มักมีเครือญาติที่ประเทศกัมพูชาอยู่ในวัยพึ่งพา ซึ่งต้องการเงินส่วนนี้ไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และมีแนวโน้มที่จะใช้จ่ายหมดทุกเดือนโดยไม่เหลือเป็นเงินออมหรือเหลือน้อย ส่วนแรงงานข้ามชาติกลุ่มที่เก็บเป็นเงินก้อนก่อนแล้วค่อยส่งไปให้เครือญาติที่ประเทศกัมพูชานั้น มีแนวโน้มที่จะมีเงินเหลือสำหรับเก็บออมได้มากกว่าหรือมีเงินสำหรับซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตได้มากกว่า เช่นเดียวกับแรงงานที่เลือกเก็บออมด้วยตัวเองหรือฝากเครือญาติที่เมืองไทยไว้

4) ทำอย่างไรเมื่อรายได้ไม่พอกับรายจ่าย

ในการจัดการแก้ปัญหาหากรายได้ที่ได้รับไม่พอกับรายจ่ายนั้น จากการสัมภาษณ์แรงงานกัมพูชามากไม่ค่อยปรากฏปัญหาในด้านนี้มากนัก เนื่องจากแรงงานกล่าวตรงกันว่ารายได้ที่ได้รับนั้นพอใช้ทุกเดือนตามคำบอกเล่าที่ว่า “ทำงานรายได้ก็พอตลอด เงินก็เหลือไม่มากพอกินเดือนต่อเดือน แล้วก็ส่งกลับบ้านให้ลูก ที่ส่งไปให้ก็พอดีเดือนต่อเดือน” (ดา เจียน) แต่หากเดือนไหนแรงงานกัมพูชาประสบปัญหารายได้ไม่พอกับรายจ่าย แรงงานกัมพูชามีวิธีแก้ปัญหาโดยการขอเบิกเงินล่วงหน้าจากนายจ้างก่อนตามคำบอกเล่าที่ว่า “ค่าใช้จ่ายก็พอใช้ หมดไปทุกเดือนไม่เหลือเก็บ เดือนไหนไม่พอก็เบิกนายจ้างล่วงหน้า” (ดารา เล็ง) “เงินเดือนที่ได้ก็ใช้พอแต่ไม่เคยเหลือหรือ เหลือแต่ให้ลูก เวลาเงินไม่พอก็เบิกเงินเอาล่วงหน้า ไม่เคยไปกู้ใคร ไม่เคยติดเงินใครหรือ ไม่กล้า” (เอ มะ) ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของนายจ้างที่ว่า “คนงานที่นี้ถ้าเดือนไหนเงินไม่พอเราก็ให้เบิกล่วงหน้าได้ แต่พวกเขมรส่วนใหญ่ไม่ค่อยเบิกล่วงหน้ากันเท่าไร สิ้นเดือนรับเงินเดือนเต็มๆกันทั้งนั้น มีแต่คนไทยนี่แหละเบิกเยอะ” (อนุชา พิทักษานนท์กุล) แต่แรงงานกัมพูชาที่ทำงานมาได้ระยะหนึ่งก็มักจะมีเงินเก็บไว้ใช้จ่ายยามจำเป็นและไม่ต้องพึ่งพาแหล่งเงินทุนที่อื่นตามคำ

บอกเล่าที่ว่า “ถ้าไม่พอใช้ก็เบิกล่วงหน้า แต่เดี๋ยวนี้อย่างไม่ต้องเบิกแล้วเพราะมีเงินเก็บอยู่ เดือนไหนไม่พอก็เอาเงินเก็บมาใช้ก่อน แต่พอทุกเดือนแหละ ไม่มีไม่พอหรอก” (ดวง ยี่)

จากการสัมภาษณ์พบว่าแรงงานกัมพูชาที่มีรายได้พอกับรายจ่ายทุกเดือน จะมีเพียงแค่บางช่วงเวลาเท่านั้นที่รายได้ไม่เพียงพอต่อรายจ่าย แต่หากช่วงไหนมีปัญหาทางการเงินจริงๆ แรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาก็มีแนวทางจัดการกับปัญหาโดยการขอเบิกเงินล่วงหน้าจากนายจ้างหรือนำเงินเก็บที่มีมาใช้

สรุป

จากการสัมภาษณ์แรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาที่เข้ามาทำงานในประเทศไทย พบว่าแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาส่วนใหญ่สามารถบริหารจัดการรายรับและรายจ่ายให้เพียงพอในแต่ละเดือน แรกเริ่มนั้นแรงงานข้ามชาติจำเป็นต้องเข้าสู่กระบวนการทำงานให้เร็วที่สุดโดยอาศัยเครือข่ายทางสังคมในการช่วยหางานให้ทำ ในส่วนของรายได้นั้นพบว่าการทำงานในประเทศไทยทำให้มีรายได้ที่มากกว่าและสม่ำเสมอกว่าการทำงานที่ประเทศกัมพูชา และยังมีสวัสดิการที่ดีกว่า จึงทำให้แรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชานิยมที่จะย้ายถิ่นเข้ามาหางานทำในประเทศไทย และมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในอนาคต โดยแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาเมื่อแรกเริ่มเข้ามาทำงานในประเทศไทยจะมีรายได้เริ่มต้นอยู่ที่ 2,800 – 4,000 บาท หลังจากนั้นก็จะขึ้นอยู่กับแรงงานข้ามชาติแต่ละคนว่ามีการปรับตัวอย่างไรเพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้น จากการสัมภาษณ์หน่วยตัวอย่างพบว่าแนวทางการปรับตัวเพื่อเพิ่มรายได้ที่สามารถทำได้ทันที คือ ความขยันอดทน หมั่นหารายได้พิเศษจากการทำงานล่วงเวลา และรับจ้างทำงานต่างๆ เพิ่มเติมจากเดิม ก็เป็นอีกหนึ่งแนวทางการเพิ่มรายได้ได้ แต่มักเป็นรายได้ที่ไม่แน่นอน และผู้ชายมีโอกาสสร้างรายได้ส่วนนี้ได้มากกว่าผู้หญิง ดังนั้นแรงงานกัมพูชาจึงจำเป็นต้องหาโอกาสที่จะสร้างรายได้ที่แน่นอนเพิ่มเติม โดยการเป็นแรงงานข้ามชาติที่ถูกต้องตามกฎหมายก็จะช่วยให้แรงงานข้ามชาติมีรายได้เพิ่มขึ้นได้ แต่จำเป็นต้องรอเวลาที่รัฐบาลเปิดโอกาสให้แรงงานข้ามชาติทำใบอนุญาตทำงานได้อย่างถูกต้อง หรือการเพิ่มทุนประสบการณ์ ทักษะและความสามารถ ก็ถือเป็นแนวทางการปรับตัวที่จะทำให้มีรายได้ประจำเพิ่มขึ้นได้มากที่สุด โดยอาจได้รับการเลื่อนตำแหน่งเป็นหัวหน้า หรือได้ย้ายไปทำงานในส่วนอื่นที่มีรายได้มากขึ้น

ในขณะเดียวกันพบว่าการทำงานในไทยจะทำให้แรงงานกัมพูชาที่มีรายได้มากกว่าที่ประเทศกัมพูชา แต่แรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาก็ได้มีการปรับตัวด้านค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น เช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นการซื้อเสื้อผ้าบ่อยขึ้น, บริโภคสินค้าเพิ่มขึ้น ยกตัวอย่างเช่น เมื่ออยู่ที่ประเทศกัมพูชาที่มีรายได้จำกัด จึงบริโภคแต่สินค้าพื้นฐานอย่างสบู่หรือยาสระผม แต่เมื่อมีรายได้

เพิ่มขึ้นเมื่อมาอยู่ประเทศไทย ก็ได้มีการบริโภคสินค้าอื่นๆเพิ่มเติม เช่น ผลิตภัณฑ์ล้างหน้า, บำรุงผิว, หรือเครื่องสำอาง หรือมีค่าใช้จ่ายสำหรับสิ่งฟุ่มเฟือยได้มากขึ้น ซึ่งรายจ่ายเหล่านี้จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปัจจัยส่วนตัวของแต่ละบุคคล แต่สำหรับค่าใช้จ่ายที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตอย่างค่าที่อยู่อาศัยนั้นพบว่า แรงงานกัมพูชาที่เข้ามาทำงานในไทยนั้นไม่มีค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ เนื่องจากนายจ้างมักจะจัดหาที่อยู่อาศัย ไฟฟ้าและน้ำประปาให้เป็นสวัสดิการแก่แรงงานอยู่แล้ว สำหรับค่าอาหารนั้นพบว่าแรงงานส่วนใหญ่สามารถปรับตัวลดรายจ่ายด้านนี้โดยการซื้ออาหารหรือวัตถุดิบมาทานร่วมกันในกลุ่มประมาณ 5-6 คน ในขณะที่ค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลนั้นพบว่า เป็นค่าใช้จ่ายที่ไม่ได้เกิดขึ้นบ่อยนัก เนื่องจากแรงงานกัมพูชาส่วนใหญ่อยู่ในวัยทำงาน และมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงอยู่แล้ว ส่วนใหญ่จึงมีอาการเจ็บป่วยเล็กน้อยเท่านั้น หรือถ้าหากจำเป็นต้องพบแพทย์ก็พบว่าแรงงานกัมพูชาที่เลือกใช้บริการจากทางคลินิกเอกชนมากกว่าการไปโรงพยาบาลที่ตนมีสิทธิในการใช้บัตรประกันสุขภาพ 30 บาท ถึงแม้จะมีค่าบริการที่สูงกว่าถึง 15 เท่าก็ตาม โดยการเลือกใช้บริการนั้นผ่านการประเมินข้อดีข้อเสียจากแรงงานกัมพูชาแล้วว่า คลินิกเอกชนช่วยประหยัดเวลาได้มากกว่า ให้บริการดีกว่าและยอมจ่ายเนื่องจากเป็นรายจ่ายที่ไม่ได้เกิดขึ้นบ่อย

อย่างไรก็ตามแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชายังคงสามารถบริหารจัดการรายรับรายจ่ายให้พอดีในแต่ละเดือน โดยหากเดือนไหนรายได้ไม่พอกับรายจ่าย แรงงานชาวกัมพูชาก็จะขอเบิกเงินเดือนล่วงหน้าจากนายจ้างแทน ซึ่งเกิดขึ้นไม่บ่อยนัก

ตารางที่5 สรุปแนวทางการเพิ่มรายได้และลดจ่ายของแรงงานกัมพูชา

แนวทางการเพิ่มรายได้	แนวทางการลดรายจ่าย
1. ทำงานล่วงเวลา 2. ไม่หยุดงาน (ได้เบี้ยขยัน) 3. รับจ้างพิเศษ 4. ทำงานในวันหยุด เช่น วันแรงงาน (ได้ค่าแรง 2 เท่า) 5. พยายามหาทางทำหนังสือเดินทางและใบอนุญาตทำงาน เพราะแรงงานถูกกฎหมายได้รับค่าแรงมากกว่า 6. เพิ่มทุนประสบการณ์ ทักษะและความสามารถ เพื่อโอกาสที่จะได้เลื่อนตำแหน่ง หรือได้เปลี่ยนไปทำในสวนงานที่มีรายได้มากขึ้น	ค่าใช้จ่ายด้านปัจจัย 4 <u>ที่อยู่</u> : ไม่มีค่าใช้จ่ายด้านนี้เนื่องจากนายจ้างจัดสวัสดิการไว้ให้ <u>อาหาร</u> : ลดรายจ่ายโดยการรวมกลุ่มทำ/ซื้ออาหารทานร่วมกัน <u>เครื่องแต่งกาย</u> : พยายามใช้เสื้อผ้าเดิม เสื้อผ้าใหม่ซื้อแต่น้อยไว้ใช้ตอนออกไปข้างนอกหรือซื้อเสื้อผ้ามือสองไว้ใส่ทำงาน <u>รักษาพยาบาล</u> : ไม่พบแนวทางการลดรายจ่ายเนื่องจากเป็นรายจ่ายที่ไม่ได้เกิดขึ้นบ่อย ค่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ● การซื้อเสื้อผ้าเกินความจำเป็น มักเกิดขึ้นในช่วงแรกเท่านั้น เมื่อผ่านไประยะหนึ่งค่าใช้จ่ายส่วนนี้จะลดไปเอง ● เครื่องดื่มบำรุงกำลัง ดื่มเท่าที่จำเป็นและไม่เกินกำลังทรัพย์ ● พยายามลดจำนวนการเลี้ยงโชค

4.3.2 การปรับตัวทางสังคม

เมื่อแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาย้ายถิ่นเข้ามาในประเทศไทยแล้ว แรงงานข้ามชาติแต่ละคนจำต้องพยายามที่จะดำเนินชีวิตในท้องถิ่นที่ตนย้ายเข้าไป ด้วยการมีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกอื่นๆในสังคมนั้นๆในลักษณะที่สร้างความพึงพอใจให้เกิดแก่คนเหล่านั้น เพื่อให้ความต้องการด้านพื้นฐานต่างๆของตนได้รับการตอบสนองอย่างเพียงพอ โดยที่ผู้ย้ายถิ่นสามารถรับมือกับอุปสรรคในบทบาทที่สำคัญของตนได้อย่างสมบูรณ์ และสามารถที่จะคงไว้ซึ่งลักษณะของตน ตลอดจนความมั่นคงในตัวเอง(Jansen, 1960: 117) แม้การย้ายถิ่นเข้ามาของแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาส่วนใหญ่จะมีเครือข่ายทางสังคม ได้แก่แรงงานกัมพูชาที่เข้ามาอยู่ก่อนแล้วคอยให้ความช่วยเหลือใน

การปรับตัวด้านต่างๆ นอกเหนือจากการปรับตัวในด้านเศรษฐกิจแล้ว การปรับตัวทางสังคมก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่แรงงานข้ามชาติจำเป็นต้องปรับตัวให้ได้ เพื่อจะสามารถอาศัยอยู่ในสังคมปลายทางได้อย่างปกติสุข ในการศึกษาการปรับตัวทางด้านสังคมของแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชานั้น ผู้วิจัยแบ่งประเด็นในการศึกษาออกเป็น 3 ส่วนได้แก่ 1. การมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มบุคคลต่างๆ 2. การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนและ 3. การใช้ชีวิตทั่วไปในชุมชน

1) การมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มบุคคลต่างๆ

จากการสัมภาษณ์พบว่าแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาส่วนใหญ่จะมีปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่มเป็นหลัก แต่เมื่อมาอาศัยอยู่ในประเทศไทยแล้ว การมีปฏิสัมพันธ์กับคนไทยย่อมเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

1.1) การปฏิสัมพันธ์กับคนไทย

การปฏิสัมพันธ์กับคนไทยจะมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยส่วนบุคคลของแรงงานข้ามชาติแต่ละคนเป็นสำคัญ แรงงานกัมพูชาหลายคนนั้น ไม่กล้าที่จะพูดคุยกับคนไทย โดยเฉพาะเมื่อมาอยู่ไทยช่วงแรก เนื่องจากพูดไม่ได้การจะปฏิสัมพันธ์กับคนไทยอย่างนายจ้างจึงจำเป็นต้องอาศัยคนอื่นที่พูดไทยด้วยมาช่วยเป็นล่ามให้ หากเวลามีคนไทยมาคุยด้วยก็จะยิ้มตอบอย่างเดียว ดังที่ว่า “แรกๆพูดไทยไม่ได้ก็ไม่กล้าคุยกับใครเลย จะมาเอาเงินเดือนก็ต้องให้คนมาด้วยตลอด ถ้าไม่มีคนมาด้วยแล้วเวลาเขา (คนไทย) ถามอะไรก็ไม่รู้เรื่องก็ยิ้มอย่างเดียว” (ใหม่ เปลือย) สอดคล้องกับคำบอกเล่าของนายจ้างที่ว่า “พวกมาใหม่ยังพูดไม่ได้ก็จะไม่กล้ามาหา มาคุยหรือมาต้องมีคนมาด้วย” (มนตรี โสภณารมณ) แต่ถึงแม้แรงงานกัมพูชาที่พูดไทยได้บ้างแล้วก็ไม่นิยมปฏิสัมพันธ์กับคนไทยมากนัก เนื่องจากกลัวว่าคนไทยจะฟังไม่รู้เรื่อง หรือกลัวว่าจะไม่ได้รับการยอมรับดังคำบอกเล่าที่ว่า “ไม่กล้าคุยกับใครหรอก ไม่กล้าพูดมาก กลัวเขาไม่คุยด้วย” (เอ มะ) “คุยกับคนไทยคนอื่นไม่มีหรอก ไม่มีเวลาด้วย กลัวเขารังเกียจด้วย” (ดา เจียน) นอกจากนี้แรงงานกัมพูชายังกลัวว่าการปฏิสัมพันธ์กับคนไทยอาจทำให้ตนเสียคนหรือได้รับความเดือดร้อนดังคำบอกเล่าที่ว่า “ไม่ค่อยชอบคบเพื่อนคนไทยเท่าไร ถ้าคนไทยชวนไปกินเหล้าไปเที่ยวนี้ไม่ไป เดียวเขาชวนไปติดยา ไปกินเหล้า ไปต่อยกัน” (ดวง ยี่) ดังนั้นกลุ่มคนไทยที่แรงงานข้ามชาติเลือกที่จะมีปฏิสัมพันธ์ด้วยจึงเป็นกลุ่มที่ทำงานที่เดียวกัน ซึ่งความสัมพันธ์จะออกมาในรูปแบบของนายจ้างกับลูกจ้างหรือเพื่อนร่วมงานดังคำบอกเล่าที่ว่า “เพื่อนคนไทยนอกที่ทำงานไม่มีหรอก แต่คนไทยที่ได้คุยด้วยก็มีเฮีย มีเจ้ (นายจ้าง) มีพวกเสมียน แล้วก็คนขับคนอื่นที่ทำงานที่นี่” (ดา เจียน) “ถ้าคนไทยก็คุยแต่กับคนที่โรงงานนี้แหละ” (ใหม่ เปลือย) หรือกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าตอนที่ซื้อสินค้า ซึ่งมักจะมี

ปฏิสัมพันธ์กันตามความจำเป็นเท่านั้นดังที่ว่า “พวกแม่ค้าพ่อค้า ก็คุยแต่ว่าราคาเท่าไร ก็บาท แคนี่แหละ” (ไต้ะ เปรย) ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของนายจ้างที่ว่า “คนงานมาคุยส่วนใหญ่ก็เรื่องงาน มาเบิกของ มารับเงินอะไรแค่นี้ ส่วนใหญ่เขาก็คุยกับพวกเดียวกันมากกว่า ไม่ค่อยสูงส่งกับคนไทยหรอก” (มนตรี โสภณารมณ)

ขณะเดียวกันก็มีแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาหลายคนที่ชื่นชอบการมีปฏิสัมพันธ์กับคนไทยคนอื่นนอกเหนือจากกลุ่มที่ทำงานที่เดียวกัน โดยมีปฏิสัมพันธ์ในรูปแบบของการพูดคุยถามไถ่ในเรื่องงาน หรือสัพเพเหระทั่วไป “คนไทยนอกจากเจ้านายแล้ว คนอื่นก็มีบ้าง เป็นบ้างข้างๆ ที่ทำงาน ส่วนใหญ่พูดคุยเรื่องทั่วไป โดยเฉพาะเรื่องละคร” (กำไล โคน) “คนไทยที่คุยส่วนใหญ่ก็คนที่เจอทั่วไป อย่างบ้างบ้าน พี่ข้างห้อง หรือคนที่ผ่านมาเจอกัน แต่ตอนยังพูดไม่ได้เวลาเจอคนไทยยิ่งชอบเข้าไปคุย เข้าไปถามว่าอันนี้อะไรเรียกว่าอะไร อยากหัดพูด” (ดารา เสง) โดยแรงงานข้ามชาติกลุ่มนี้มีมักมีทัศนคติที่ดีต่อคนไทย มีความเห็นว่าคนไทยนั้นอัธยาศัยดี จึงกล้าที่จะพูดคุยหรือไปไหนด้วยดังที่ว่า “คนไทยเขาไม่ค่อยว่าเวลาเราพูดหรือฟังไม่รู้เรื่อง” (ดารา เสง) นอกจากพูดคุยทั่วไปแล้วบางครั้งก็ได้ออกไปมีกิจกรรมร่วมกันบ้างดังที่ว่า “บ้างบ้านแกก็เคยชวนไปงานศพญาติแกที่ระยองครั้งหนึ่ง ก็ได้ไปกับแกอยู่” (กำไล โคน) “คนไทยก็มีใจเก๋กับเดียร์ เขาเลิกเรียนก็จะมาเล่นกับเรา หรือชวนไปนั่งมานี้ด้วยกัน อย่างบางทีก็จะไปเล่นร้านเน็ตด้วยกัน หรือบางทีก็ออกไปเดินเล่นโลดสโลด บิ๊กซี้ด้วยกัน” (มณีเย กอง)

จากการสัมภาษณ์แรงงานเกี่ยวกับการมีปฏิสัมพันธ์กับคนไทยสรุปได้ว่า ระดับการมีปฏิสัมพันธ์กับคนไทยนั้นจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปัจจัยส่วนบุคคล การรู้ภาษาไทยและความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมมากน้อยขนาดไหน ในกลุ่มแรงงานข้ามชาติที่ไม่กล้ามีปฏิสัมพันธ์กับคนไทยเท่าไรส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะยังสื่อสารภาษาไทยไม่ค่อยได้และยังรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับสังคมไทย ยังมีความรู้สึกแปลกแยกและความกลัวที่จะไม่ได้รับการยอมรับ จึงทำให้แรงงานกัมพูชาส่วนมากหลีกเลี่ยงการมีปฏิสัมพันธ์กับคนไทย นอกจากนี้การบริโภคสื่อก็เป็นอีกสาเหตุรองลงมาที่ทำให้แรงงานข้ามชาติไม่กล้ามีปฏิสัมพันธ์กับคนไทย เพราะเห็นตามสื่อต่างๆ เกี่ยวกับปัญหาการทะเลาะวิวาทและปัญหายาเสพติดของคนไทยจากสื่อต่างๆ รวมถึงคำบอกเล่าของคนใกล้ตัว ทำให้แรงงานข้ามชาติหลีกเลี่ยงการมีปฏิสัมพันธ์กับคนไทยเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาที่อาจเกิดขึ้น ดังนั้นแรงงานกัมพูชาจึงเลือกที่จะปฏิสัมพันธ์กับคนจากชาติเดียวกันมากกว่า ในส่วนของแรงงานที่มีการปรับตัวด้านการมีปฏิสัมพันธ์กับคนไทยได้ดีนั้น มักเป็นกลุ่มที่มีทัศนคติที่ดีต่อคนไทย คือเห็นว่าคนไทยมีอัธยาศัยไมตรีที่ดี มีประสบการณ์การอยู่อาศัยในเมืองไทยมานาน

พอสมควร รู้และเข้าใจวิถีชีวิตและวัฒนธรรมต่างๆของคนไทย รู้สึกเป็นส่วนหนึ่งในสังคมจึงทำให้กล้าที่จะพูดคุยและไม่รู้สึกแปลกแยก

1.2) การปฏิสัมพันธ์กับคนกัมพูชา

อย่างไรก็ตามแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาเองก็ยังคงสะดวกใจที่จะปรึกษาหารือ พูดคุย หรือชักชวนกันออกไปข้างนอกหรือทำกิจกรรมต่างๆ กับคนชาติเดียวกันมากกว่า เนื่องจากวัฒนธรรมที่เหมือนกันทำให้ไม่รู้สึกแปลกแยกหรือไม่ได้รับการยอมรับ โดยเฉพาะในกลุ่มเครือข่ายสังคมที่คอยให้ความช่วยเหลือมาตั้งแต่ต้น และทำงานอยู่ด้วยกัน ดังที่ว่า “ขอบคุณกับคนบ้านเดียวกันมากกว่า เวลาไปไหนไปบักซีก็ไม่ว่าไปคนเดียว ก็ชวนหลานๆที่พามาทำงานนี้แหละไปด้วย” (เอ มะ) “ที่โรงงานมีคนเขมร 7 คน มีทั้งญาติ แล้วก็คนอยู่หมู่บ้านเดียวกัน เวลาอยู่กับญาติๆ ก็มีพากันไปเดินห้างโลตัส บักซี อยู่กับคนหมู่บ้านเดียวกันแล้วสบายใจ” (ดา เจียน) นอกจากแรงงานกัมพูชาที่ทำงานร่วมกันแล้ว ก็ยังมีโอกาสได้ปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มแรงงานกัมพูชาที่ทำงานในประเทศไทยกลุ่มอื่นๆ ซึ่งมักจะรู้จักกันมาตั้งแต่อยู่ที่กัมพูชาแล้วแต่ไม่ได้ทำงานร่วมกันดังที่ว่า “พวกที่ทำงานที่อื่นก็มีรู้จักกันแต่ไม่ค่อยได้เจอ นานๆจะเจอกันทีอย่างเวลานัดรวมตัวไปเที่ยวด้วยกัน ส่วนใหญ่ถ้ามากันเยอะๆก็จะไปนั่งริมทะเลกัน ไปกินส้มตำไก่ย่าง ไปที 20-30 คน ก็มีทั้งรู้จักไม่รู้จัก แต่ไปถึงก็รู้จักกันเอง” (ใหม่ เปลือย)

นอกจากการปฏิสัมพันธ์กับชาวกัมพูชากลุ่มต่างๆที่อยู่ในเมืองไทยแล้ว แรงงานกัมพูชายังมีปฏิสัมพันธ์กับชาวกัมพูชา ได้แก่ ญาติมิตรหรือเพื่อนฝูงที่อาศัยอยู่ในประเทศกัมพูชาด้วย เนื่องจากยุคปัจจุบันที่เทคโนโลยีการสื่อสารก้าวหน้าไปมาก การติดต่อสื่อสารข้ามประเทศจึงไม่เป็นอุปสรรคอีกต่อไป โทรศัพท์มือถือจึงกลายมาเป็นอุปกรณ์สำคัญที่ทำให้แรงงานข้ามชาติสามารถติดต่อกับคนอื่นได้ ซึ่งการได้ติดต่อกับคนที่บ้านเป็นประจำก็ช่วยให้แรงงานกัมพูชาลดความกดดัน ความกังวลต่างๆที่พบเจอจากการมาอยู่ต่างบ้านต่างเมืองลงได้ และทำให้แรงงานกัมพูชาไม่รู้สึกว่าตัวเองนั้นอยู่ห่างไกลบ้านเกิดหรือครอบครัวดังคำบอกเล่าที่ว่า “ตั้งแต่มีโทรศัพท์ก็ช่วยลดการคิดถึงบ้าน ได้คุยกับพ่อแม่ก็สบายใจ ถ้าไม่มีธุระสำคัญก็ไม่จำเป็นต้องกลับบ้าน นานๆก็กลับที” (ดารา เล็ง) “ทุกวันนี้โทรกลับบ้านบ่อยคุยที่กินาน คุยกับแม่บ้างกับลูกบ้าง มีโทรศัพท์ก็ดี ได้คุยกับครอบครัวก็ทำให้รู้สึกดี เหมือนอยู่ด้วยกัน” (เอ มะ) “ตอนนี้ก็ใช้โทรศัพท์โทรกลับไปหาเกือบทุกวัน มันมีประโยชน์ทำให้รู้ว่าที่บ้านสุขทุกข์ยังงัย” (เดือน สุจินดา)

แต่ก็มีแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาบางคนที่มีความเห็นว่า ไม่ว่าจะมีปฏิสัมพันธ์กับคนไทยหรือคนกัมพูชา ก็ไม่ให้ความรู้สึกที่แตกต่างกันมากนัก โดยในบางครั้งการอยู่ท่ามกลางคนไทยอาจจะดีกว่าอยู่ท่ามกลางคนกัมพูชาที่ไม่ใช่ญาติเสียด้วยซ้ำดังที่ว่า “การมีคนเขมรจากบ้าน

เดียวกันมาอยู่ด้วยกันก็รู้สึกอะไร ไม่คิดว่าต่างกันกับเวลาอยู่ท่ามกลางคนไทย เพราะก็ตั้งใจทำงานไป แต่เวลาอยู่ท่ามกลางคนไทยไม่ค่อยมีอะไร ไม่เรื่องมาก แต่เวลาอยู่กับเขมรด้วยกันมันก็มีเรื่องจุกจิก ยิ่งถ้าไม่ใช่คนจากบ้านเดียวกัน ไม่ใช่ญาติกัน ยิ่งแยเข้าไปใหญ่” (ดารา เสง)

ในการสัมภาษณ์ประเด็นการมีปฏิสัมพันธ์ของแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชานั้นสามารถสรุปได้ว่า ส่วนใหญ่แรงงานข้ามชาติจะมีปฏิสัมพันธ์กับคนไทยเฉพาะในกลุ่มที่จำเป็นต้องติดต่อสื่อสารกันอย่างนายจ้าง เพื่อนร่วมงาน พ่อค้าแม่ค้า และลูกค้าเท่านั้น ซึ่งเป็นการปฏิสัมพันธ์ที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพและดำรงชีวิต โดยสาเหตุที่ไม่กล้ามีปฏิสัมพันธ์ด้านอื่นเนื่องจากแรงงานกัมพูชายังไม่มั่นใจในการใช้ภาษา ยังมีความกลัวว่าจะถูกรังเกียจหรือถูกปฏิเสธ จึงเลือกที่จะปฏิสัมพันธ์กับคนกัมพูชามากกว่า เนื่องจากมีวัฒนธรรมที่เหมือนกันจึงไม่เป็นอุปสรรคต่อการปฏิสัมพันธ์ โดยจะปฏิสัมพันธ์กับคนกัมพูชาที่ทำงานอยู่ด้วยกันมากที่สุดในการดำเนินชีวิตประจำวัน มักเป็นในรูปแบบพูดคุยเรื่องงาน คุยเล่นทั่วไปในชีวิตประจำวัน หรือชักชวนกันออกไปทำกิจกรรมต่างๆ นอกจากนี้แรงงานข้ามชาติยังมีปฏิสัมพันธ์กับคนกัมพูชากลุ่มในประเทศไทยโดยมักจะนัดกันออกไปทำกิจกรรมร่วมกันในวันหยุด และยังมีปฏิสัมพันธ์กับเครือข่ายในประเทศกัมพูชา โดยมีโทรศัพท์มือถือเป็นตัวกลางสำคัญ ซึ่งการได้ติดต่อกับที่บ้านก็ช่วยให้แรงงานลดความกดดันในการทำงาน และไม่รู้สึกลำบากไกลจากครอบครัวหรือบ้านเกิด

2) การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆในชุมชน

เมื่อแรงงานกัมพูชาย้ายถิ่นมาอาศัยอยู่ในประเทศไทยย่อมหลีกเลี่ยงได้ยากที่จะต้องมีการกิจกรรมร่วมกับท้องถิ่นปลายทาง ไม่ใช่เพียงแค่การพูดคุยปฏิสัมพันธ์กับเฉพาะบุคคลอย่างที่กำลังกล่าวถึงในตอนต้นเท่านั้น จากการสัมภาษณ์แรงงานกัมพูชาในประเด็นการเข้าร่วมกิจกรรมชุมชนพบว่า แรงงานกัมพูชาบางส่วนไม่ชอบเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆกับชุมชน เนื่องจากเห็นว่าเป็นการเสียเวลาในการทำงานและการพักผ่อนของตนเองดังคำบอกเล่าที่ว่า “ผมไม่ค่อยได้ไปไหนหรือทำงานตั้งแต่เช้ากลับเย็นก็เข้าห้องนอนแล้ว” (ดวง ยี่) “อยู่ที่นี่ไม่ค่อยได้ไปไหนหรือผมไม่ชอบ เอาเวลาไปทำงานดีกว่า” (นิต บุญส่ง)

ในขณะที่เดียวกันแรงงานกัมพูชาส่วนใหญ่ก็ยังชื่นชอบการเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนซึ่งถ้าเป็นกิจกรรมในชุมชนขนาดเล็ก เช่น กิจกรรมต่างๆในที่ทำงาน (งานปีใหม่, งานเลี้ยงพนักงาน) รูปแบบการเข้าร่วมกิจกรรมก็จะออกมาในรูปแบบการช่วยเหลือจัดงานและการเข้าร่วมงานดังกล่าว บอกเล่าที่ว่า “อย่างตอนที่โรงงานจัดงานปีใหม่อีกไปช่วยเขาจัดโต๊ะ ชนของ ทำอาหาร แล้วก็นั่งข้าวร่วมกัน ร้องเพลง เล่นเกมส์ พอตอนก่อนเลิกเขาก็มีจับฉลากแจกของขวัญปีใหม่” (เอ มะ) หรือ

กิจกรรมในหมู่บ้านที่โรงงานตั้งอยู่ (งานปีใหม่, งานวันเด็ก, งานวันเกิดคนในหมู่บ้าน) แรงงานกัมพูชาก็มีบทบาทในการช่วยเหลือจัดงานและเข้าร่วมงานเช่นกันดังคำบอกเล่าที่ว่า “ตอนที่เรามีงานในหมู่บ้านเขามาเรียกให้ช่วยก็ไป ไปช่วยเอาโต๊ะเอาเก้าอี้ ตั้งเวที แล้วก็ได้กินกับเขาด้วย” (เดือน สุจินดา) โดยเวลามีกิจกรรมในชุมชนนั้นแรงงานกัมพูชาที่มาใหม่ก็มักจะไม่นกล้าเข้ามาช่วยและไม่รู้ว่าตัวเองจะสามารถช่วยเหลืออะไรหรืออย่างไรได้บ้าง ต้องอาศัยเครือข่ายสังคม, นายจ้างหรือเพื่อนบ้านมาเรียกให้ไปช่วยงานและบอกกล่าวว่าต้องทำอะไรบ้าง แต่เมื่อเคยช่วยงานแล้วแรงงานกัมพูชาก็กล้าที่จะช่วยเหลือในกิจกรรมที่เจอต่อๆมามากขึ้น โดยเข้าไปเสนอตัวช่วยเหลือหรือหยิบจับช่วยเหลือแบบรู้หน้าที่ดังคำบอกเล่าที่ว่า “ตอนแรกเห็นในหมู่บ้านเขาจัดงานกันก็อยากเข้าไปช่วย แต่ไม่กล้ากลัวเขาว่าเราไปยุ่ง แต่พอดี๊ป่าเขาเห็นเรามองๆก็เลยเรียกให้ไปช่วย จากนั้นเวลามีงานก็ไม่กลัวแล้วเดินเข้าไปถามเขาเลยว่ามีไรให้ช่วย” (กำไล โคน) “แรกๆก็ไม่รู้หรอกว่าต้องทำอะไรบ้าง ปาดา (คนไทยที่ทำงานด้วยกัน) ก็มาเรียกให้ไปช่วยหั่นของ ทำกับข้าว ตอนนี้งานเวลามีงานก็ไปช่วยเองไม่รอเรียก” (มินเนีย กอง) สอดคล้องกับคำบอกเล่าของนายจ้างที่ว่า “ช่วงมีงานเลี้ยงก็ให้คนในโรงงานนี้แหละช่วยกันจัดช่วยกันทำ พวกเขมรเขาก็มาช่วยเตรียมอาหารชนโต๊ะ แก้ว เขาก็ช่วยกันดีก็ไม่เห็นมีคนไหนเรียกให้ช่วยแล้วไม่มานะ” (อนุชา พิทักษ์ชานนท์กุล)

แต่ถ้าเป็นกิจกรรมในชุมชนที่ใหญ่ขึ้น แรงงานกัมพูชาจะมีการเข้าร่วมกิจกรรมแบบเข้าร่วมงานอย่างเดียว โดยแรงงานกัมพูชาจะนิยมเดินทางไปร่วมงานกันเป็นหมู่คณะ และสถานที่จัดกิจกรรมต้องไม่ไกลจากที่ทำงาน อย่างเวลามีงานวัดใกล้ สะดวกต่อการเดินทาง แรงงานกัมพูชาก็จะพากันไปเป็นกลุ่มไปเดินดูงาน ชื้อของ เล่นเกมส์ ทานอาหารและร่วมทำบุญดังที่ว่า “อย่างเวลามีงานวัดที่วัดโพธิ์ก็จะไป เพราะมันใกล้ พาเด็กๆไปปาลูกโป่ง ไปกินขนม แต่ถ้างานไหนไกลๆก็ไม่ไป” (เอ มะ) หรือถ้าเป็นงานที่จัดไกลออกไปแต่มีคนไทยในโรงงานขับรถพาไปแรงงานกัมพูชาก็ชอบที่จะไปร่วมงานดังที่ว่า “อย่างมีงานวัดก็ไปถ้ามีคนพาไป ส่วนใหญ่เป็นพี่ๆ (เสมียนคนไทย) พาไป ไปก็จะไปทำบุญ เดินดูของ ปาลูกโป่ง” (มินเนีย กอง) หรืองานเทศกาลประจำปีต่างๆอย่างงานลอยกระทงหรืองานวันไหล (งานสงกรานต์ของจังหวัดชลบุรี) แรงงานกัมพูชาก็นิยมเข้าร่วมสนุกในกิจกรรมกับคนในชุมชนดังคำบอกเล่าที่ว่า “สงกรานต์วันไหลก็ชอบไปถนนนาเกลือตอนเขาปิดถนน ไปกับเพื่อนๆหลายคนไปหาพวกที่ทำงานที่โรงงานนาเกลือด้วย พอถึงสงกรานต์ผมถึงไม่อยากจะกลับบ้านอยากเล่นอยู่ที่นี่ มันสนุกกว่ากลับบ้าน หรืออย่างลอยกระทงปกติที่บ้านไม่ค่อยได้ลอยกัน ได้มาลอยที่นี่แหละไปลอยที่ลานโพธิ์” (มินเนีย กอง) “เวลาเรามีงานอย่างวันไหล ทำน้ำแข็งเสร็จสายก็ออกมาเล่นเลย สงกรานต์ที่นี่สนุกกว่าที่บ้านเยอะ” (ไต้ะ เปรย) สอดคล้องกับคำบอกเล่าของนายจ้างที่ว่า “เวลามีงานวัดบางทีก็เห็นเขาไปกันนะ ไปกันเป็นกลุ่ม แต่อย่างวันไหลนี้

พอเลิกงานก็เห็นพากันติดรถน้ำแข็งไปเล่นน้ำกัน ยิ่งพวกเด็กวัยรุ่นกับพวกที่มาใหม่ไม่พลาดเลย ต้องไปให้ได้ ให้ทำโอทีไม่ยอม” (อนุชา พิทักษานนท์กุล)

แต่เมืองพัทยาเองก็ขึ้นชื่อเรื่องการจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ในบางกิจกรรมอย่างงานเทศกาลดนตรีริมชายหาด (Music Festival Pattaya) แรงงานกัมพูชาที่ชื่นชอบในงานแสดงดนตรี (Concert) ก็มักจะไม่พลาดที่จะไปเข้าร่วมงานแม้จะต้องเดินทางไปคนเดียวก็ตามดังที่ว่า “ปกติชอบดูหนังฟังเพลง เวลามีสอนเลิฟฟี่จะไปประจำอย่างตอนที่มิวี่มาตั้งริมหาด ก็จะไปดู ชอบฟังเพลงพวกหมอลำ ลูกทุ่ง ไปคนเดียวเพราะคนอื่นเขาไม่ชอบ กลับมาก็เพียงคืน” (กำไล โคน) สาเหตุหนึ่งที่ทำให้กำไลสามารถเดินทางไปร่วมงานคนเดียวได้อาจเป็นเพราะสถานที่ทำงานของกำไลนั้นอยู่ในตำแหน่งที่มีรถสองแถวสาธารณะวิ่งผ่าน แต่ในบางรายแม้จะอยากไปร่วมงานแต่ก็ไม่สามารถไปคนเดียวได้หากไม่มีคนที่มารถขับพาไปดังที่ว่า “งานมิวี่สิคก็อยากไป แต่ไม่มีคนพาไป จะไปเองก็ไม่ได้เพราะตอนกลับรถมันไม่มีเข้ามาถึงโรงงาน” (มินิเย กอง)

ในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างในชุมชนนั้น แรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาจะมีการเข้าร่วมใน 2 รูปแบบดังที่กล่าวมา โดยการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมชุมชนนั้นมักเป็นกิจกรรมในชุมชนขนาดเล็กอย่างสถานที่ทำงานหรือในหมู่บ้าน ส่วนกิจกรรมชุมชนที่แรงงานข้ามชาติเข้าร่วมได้เพียงอย่างเดียวนั้นมักเป็นกิจกรรมสำหรับชุมชนที่ใหญ่ขึ้นมา โดยแรงงานข้ามชาติยินดีจะเข้าร่วมหากสถานที่จัดงานไม่ไกลเกินไปหรือมีคนพาไป อย่างไรก็ตามได้มีแรงงานหลายคนที่ไม่ชอบเข้าร่วมงานเนื่องจากเห็นว่า เป็นการเสียเวลาในการทำงานและการพักผ่อน และไม่ชื่นชอบที่จะไปงาน

3) การใช้ชีวิตทั่วไปในชุมชน

3.1) การใช้บริการรถสาธารณะ

ในการใช้ชีวิตทั่วไปเมื่ออาศัยอยู่ในชุมชนอย่างเมืองพัทยานั้น รถสองแถวสาธารณะถือเป็นพาหนะสำคัญที่สุดในการเดินทางไปสถานที่ต่างๆ ทั่วเมืองพัทยาหรือพื้นที่ใกล้เคียงอย่างศรีราชาและสัตหีบ โดยแรงงานกัมพูชาส่วนใหญ่มีเครือข่ายสังคมที่ทำงานอยู่ด้วยกัน เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือ แนะนำ และแสดงให้เห็นถึงวิธีการใช้บริการรถสองแถวสาธารณะดังที่ว่า “เวลาไปไหนก็นั่งสองแถวไป แรกๆ ที่เคยขึ้นก็มีคนพาไป เขาก็สอนว่าต้องทำยังไงบ้าง แต่ตอนนี้เวลาไปไหนก็ต้องสอนหลานๆ” (เอ มะ) “เวลาไปไหนไปกับเพื่อนในโรงงานที่ 4-5 คน ขวนกันไป พากันนั่งสองแถวไป พวกพี่ดัน (แรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยมาก่อน) เห็นเขากดกริ่งจะลงแล้วก็ไปจ่ายดังคี่ 10 บาท ก็จำแล้วก็ทำตาม” (ดา เจียน) แต่แรงงานกัมพูชาบางรายก็สามารถใช้บริการรถสองแถวสาธารณะได้ด้วยตนเอง โดยจะเป็นกลุ่มที่มีประสบการณ์ในการ

ย้ายถิ่นมาอยู่ไทยก่อนแล้ว จึงพอจะสื่อสารภาษาไทยหรืออ่านภาษาไทยได้บ้างดังที่ว่า “ให้บริการสองแถวเวลาไปไหนมาไหน ก็ไม่มีใครสอน อ่านเอาที่ข้างรถ ไม่แน่ใจก็ถามคนขับ” (ดารา เล็ง) “เวลาเดินทางก็ขึ้นสองแถว เพราะตอนมาอยู่นี้ (พทยา) ก็เริ่มอ่านออกบ้างแล้วและใช้ถามเอาจากคนขับด้วย เพราะข้างรถเขาจะเขียนบอกแล้วก็เดินออกไปถามเขาเองอีก ไม่มีคนสอน แรกๆก็กลัวหลงบ้าง” (เดือน สุจินดา) อย่างไรก็ตามการเดินทางไปยังที่ต่างๆนั้นแรงงานกัมพูชามักเดินทางกันเป็นกลุ่ม โดยเฉพาะแรงงานกัมพูชาที่มาอยู่เมืองไทยใหม่นั้น ยังไม่สามารถสื่อสารภาษาไทยหรืออ่านภาษาไทยได้ ก็จะไม่กล้าออกไปไหนมาไหนคนเดียวดังที่ว่า “แรกๆไม่กล้าไปไหนยังพูดไม่ได้ก็มีพี่แนนพาขึ้นรถก่อนไปนู่นมานี่” (มิเนีย กอง) แต่เมื่อสามารถสื่อสารภาษาไทยได้พออ่านภาษาไทยได้บ้าง หรือเริ่มรู้เส้นทางบ้างแล้ว แรงงานกัมพูชาหลายคนก็เริ่มที่จะเดินทางไปมาด้วยตัวเองคนเดียว “พออ่านไทยได้ จำทางได้ ก็เริ่มขึ้นไปไหนมาไหนเอง ส่วนใหญ่ก็จะไปแคโลดัส บิ๊กซี ไม่ก็ไปหาญาติๆลูกพี่ลูกน้องที่ทำงานอยู่แถวๆชายหาดพทยา” (กำไล โคน) “พออ่านไทยได้เพราะภาษามันคล้ายกันก็เลยไปไหนมาไหนได้ ไปคนเดียวก็ได้ไม่กลัวหลง” (นิล โมง) แต่ก็มีแรงงานกัมพูชาบางคนที่จะมาอยู่เมืองไทยมาระยะหนึ่ง และสื่อสารภาษาไทยได้แล้ว ก็ยังคงไม่กล้าที่จะเดินทางคนเดียว “ไม่เคยขึ้นรถไปไหนคนเดียวหรอก ไปกับพี่สาวตลอด” (ใหม่ เปลือย) แต่ไม่ว่าจะเดินทางคนเดียวหรือไปเป็นกลุ่มแรงงานกัมพูชาบอกตรงกันว่าไม่เคยหลงทาง ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะเดินทางไปเฉพาะสถานที่ๆไปเป็นประจำอย่างห้างสรรพสินค้า หรือไปหาเพื่อนหรือญาติยังที่ทำงานในเขตเมืองพทยาด้วยกันเท่านั้นดังที่ว่า “ไม่เคยหลงเพราะไม่เคยไปไหนไกล” (ดา เจียน) “ไม่ค่อยไปไหนมาก ไปอยู่ไม่กี่ที่เลยขึ้นรถเป็น อย่างไปตลาด ไปโลดัส ที่อื่นก็ไม่ค่อยได้เคยไปหรอก” (โต๊ะ เปรย) สอดคล้องกับคำบอกเล่าของนายจ้างที่ว่า “เรื่องการเดินทางนี้เขาก็คงสอนกันเองแหละ แต่ส่วนใหญ่ไม่ค่อยเห็นออกไปไหนนะ” (อนุชา พิทักษ์ชานนท์กุล)

ซึ่งการใช้บริการรถสองแถวสาธารณะเดินทางไปมาสถานที่ต่างๆในเมืองพทยานั้น แรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาทุกคนกล่าวตรงกันว่าสะดวกสบายกว่าที่ประเทศกัมพูชาเยอะ รถสองแถวที่ให้บริการนั้นดีกว่าทั้งในด้านสภาพของรถ, สะดวกสบายกว่า, และค่าบริการที่ถูกกว่าดังที่ว่า “เขาก็บริการดีเรื่อยๆ ค่าบริการก็ไม่แพง” (ดารา เล็ง) เพราะการเดินทางในประเทศกัมพูชานั้นเน้นใช้งานรถมอเตอร์ไซด์เป็นส่วนใหญ่ แต่หากต้องการเดินทางเข้าตัวเมืองแล้ว ต้องอาศัยรถบริการ โดยจะเป็นรถกระบะซึ่งส่วนใหญ่จะขนสินค้าเข้าไปในตัวเมืองด้วย ทำให้การโดยสารรถเข้าตัวเมืองไม่สบายเท่าที่ควร ตามคำกล่าวที่ว่า “ที่บ้านไม่มีสองแถวอย่างนี้ เวลาเดินทางไปไหนก็นั่งรถรับจ้างเป็นรถกระบะส่วนตัว ไม่ได้ติดที่นั่งแบบสองแถวไม่นั่งสบายอย่างนี้ ค่าบริการก็ 50-100 บาท แล้วแต่ระยะทาง แต่ถ้าเดินทางในหมู่บ้านก็จะขับมอเตอร์ไซด์ไป” (ดวง ยี่) “อยู่ที่เขมรใช้

มอเตอร์ไซด์ ถ้าไกลๆก็ขึ้นรถที่วิ่งระหว่างเมือง ราคาขึ้นอยู่กับระยะทาง ถ้าไกลหน่อยก็รถกระบะ แต่ไม่มีที่นั่งแบบนี้ละ นั่งลงไปเลย ไม่มีหลังคาคด้วย โชคไม่ดีอาจเจอกระสอบข้าวอีกเต็มรถ" (เดือน สุจินดา)

3.2) การใช้บริการสาธารณสุข

ในประเด็นการใช้บริการสาธารณสุข แรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาล้วนเคยใช้บริการจากทางโรงพยาบาลของรัฐด้วยกันทั้งสิ้น โดยเข้าไปใช้บริการตรวจสุขภาพทั่วไปและตรวจคัดกรองโรคสำหรับทำใบอนุญาตทำงานดังที่ว่า "โรงพยาบาลส่วนใหญ่ไปก็ไปตรวจสุขภาพเวลาจะต่อบัตร" (ดารา เล็ง) แต่สำหรับการใช้บริการทั่วไปนั้น มีเพียงแรงงานข้ามชาติไม่กี่คนเท่านั้นที่เข้ามาใช้บริการตามสิทธิบัตร 30 บาท ที่ได้รับเนื่องจากการไปใช้บริการที่โรงพยาบาลนั้นต้องเสียเวลาในการรอนานดังที่ว่า "ไม่ค่อยได้ไปหรอกมันรอนาน ซื้อมากินเองมากกว่า" (ดวง ยี่) นอกจากเป็นเหตุฉุกเฉินจำเป็นต้องพบแพทย์จริงๆอย่างอุบัติเหตุ "ตอนนั้นตกบันไดแล้วอกกระดูกแตกหายใจไม่ออก เข้าห้องฉุกเฉินหมอฉีดยาให้เข็มหนึ่งก็หายเลย" (กำไล โคน) หรือคลอดลูก "เคยไปคลอดลูกคนเล็กที่โรงพยาบาลบางละมุง เสีย 30 บาท" (เอ มะ) แต่ส่วนใหญ่แล้วแรงงานกัมพูชาหากต้องการพบแพทย์มักจะนิยมใช้บริการคลินิกเอกชนมากกว่า เพราะไม่เสียเวลารอนาน "เวลาไม่สบายก็ไปคลินิก มีบัตร 30 บาทแต่ไม่ค่อยได้ใช้เพราะรอนาน ไปรอที่ 3-4 ชั่วโมงอย่างนี้ เลยจ่ายเองดีกว่า" (เดือน สุจินดา)

ซึ่งจากการสัมภาษณ์พบว่า การให้บริการทางการแพทย์ของทางประเทศไทยนั้นแตกต่างจากทางกัมพูชาอยู่เล็กน้อย โดยที่กัมพูชานั้นรูปแบบการให้บริการทางการแพทย์ตามชนบทคล้ายคลึงกับคลินิกเอกชน คือมีคนที่ได้เรียนจบแพทย์มาเปิดคลินิกเป็นของตัวเอง แต่แตกต่างตรงที่จะออกไปให้บริการที่บ้านผู้ป่วย ไม่ได้ให้ผู้ป่วยเดินทางมายังคลินิกเหมือนที่ประเทศไทยดังที่ว่า "ที่บ้านก็จะมีหมอที่เขาจบมาเปิดร้านของตัวเองเป็นหมอสมัยใหม่ฉีดยาให้น้ำเกลือ ป่วยก็เรียกเขามาที่บ้าน" (ดารา เล็ง) "เวลาป่วยก็จะตามหมอมารักษาที่บ้าน" (กำไล โคน) ถ้าอาการหนักมากก็ต้องเดินทางเข้าไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลในตัวเมืองซึ่งไกลและค่อนข้างลำบากในการเดินทางดังที่ว่า "ถ้าป่วยหนักๆก็ต้องเข้าโรงพยาบาลในเมืองเลย เข้าอำเภอที่โม่งรีชเชยก็ 12 โล (กิโลเมตร) เดินทางไปก็ลำบาก" (ดวง ยี่)

เมื่อแรงงานกัมพูชามาอยู่ที่ประเทศไทย ทุกคนได้ใช้บริการสาธารณสุขจากโรงพยาบาลของรัฐ โดยพื้นฐานคือการไปตรวจสุขภาพสำหรับขอใบอนุญาตทำงาน แต่โดยทั่วไปแล้ว เมื่อแรงงานไม่สบายจะเลือกวิธีการไปขอยาหรือซื้อยามาทานเองมากกว่า หากอาการหนักจนไม่สามารถทานยาเองได้ แรงงานมักเลือกที่จะไปคลินิกมากกว่า ด้วยเหตุผลที่ว่าประหยัดเวลากว่า

3.3) การแก้ปัญหาต่างๆในชีวิตประจำวัน

การใช้ชีวิตประจำวันทั่วไปคงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องพบเจอกับปัญหาที่เข้ามา โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานข้ามชาติที่ย้ายถิ่นเข้ามาอย่างผิดกฎหมาย มักเป็นเป้าหมายในการจับกุมของเจ้าหน้าที่ ซึ่งหน่วยตัวอย่างในการเก็บข้อมูลล้วนเริ่มจากการเป็นแรงงานผิดกฎหมายลักลอบเข้าเมืองมาก่อนทั้งสิ้น ดังนั้นจึงมีบางส่วนที่เคยเผชิญกับปัญหาการถูกจับกุมจากเจ้าหน้าที่ ซึ่งแรงงานกัมพูชามักจะแก้ปัญหาโดยการยอมถูกจับส่งกลับประเทศ แล้วจึงค่อยลักลอบเข้ามาใหม่ ดังที่ว่า “เคยถูกจับตอนทำงานก่อสร้าง เขาก็ส่งขังโรงพักบางละมุง อาทิตย์หนึ่งก็โดนจับส่งกลับบ้าน เขาส่งกลับไปแล้วเราก็ก้าวเข้ามาใหม่” (ดารา เสง) แต่แรงงานกัมพูชาบางคนก็แก้ปัญหาเมื่อถูกจับโดยการติดสินบนเจ้าหน้าที่ให้ปล่อยตัวออกมาดังที่ว่า “ไม่เคยเจอปัญหาอะไรนอกจากโดนจับตำรวจมันเอาดังก์ 3,000 ก็ปล่อยออกมา” (เอ มะ) โดยส่วนใหญ่แล้วแรงงานกัมพูชาเมื่อยังไม่มีใบอนุญาตอย่างถูกต้องก็มักจะหลีกเลี่ยงการออกมาข้างนอกที่ทำงาน เพื่อป้องกันการถูกตำรวจหรือเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองจับดังที่ว่า “เมื่อก่อนไม่มีบัตรก็ไม่กล้าออกไปไหน เดี่ยวโดนจับตอนนี้มีบัตรแล้วก็ออกไปข้างนอกได้” (มณีเย กอง) สอดคล้องกับคำบอกเล่าของนายจ้างที่ว่า “ถ้าพวกไม่มีบัตรโดนจับส่วนใหญ่ก็จะปล่อยให้จัดการกันเอง พวกญาติคนโดนจับที่มีบัตรเขาก็จะไปช่วยกันเอง เราอย่าเข้าไปยุ่งดีกว่าถ้าตำรวจรู้ว่าอยู่โรงงานไหนเรื่องเยอะกว่าเดิม โดนหนักกว่าเดิมอีก ปล่อยให้เขาจัดการกันเองดีที่สุด เติมนี่ไม่มีบัตรก็โดนจับส่งกลับประเทศแล้วเดี๋ยวก็มาใหม่” (อนุชา พัทธกษานนท์กุล) อย่างไรก็ตามเมื่อแรงงานกัมพูชามีโอกาสได้ทำหนังสือเดินทางและใบอนุญาตทำงานแล้วปัญหาต่างๆเหล่านี้ก็จะหายไป

นอกจากปัญหาการถูกจับกุมข้างต้น แรงงานกัมพูชาที่มีใบอนุญาตอย่างถูกต้องตามกฎหมายที่ทำหน้าที่ในส่วนของบริษัทขนส่งสินค้าก็ยังมีโอกาสเผชิญกับปัญหาการจับกุมจากเจ้าหน้าที่จราจรได้เช่นกัน โดยเฉพาะหากแรงงานกัมพูชานั้นขับรถโดยไม่มีใบขับขี่ ซึ่งเมื่อโดนจับแรงงานกัมพูชาก็จะใช้วิธีติดสินบนให้กับเจ้าหน้าที่เพื่อให้ปล่อยตัวดังที่ว่า “ตอนนั้นไม่มีใบขับขี่ เคยโดนทางหลวงจับครั้งหนึ่ง เขาก็ถามว่ามีใบขับขี่ไหมผมก็บอกว่าไม่มี เขาก็บอกว่าถ้าเป็นนั้นก็ขอ 100 นิ่งรับๆหน่อย ก็ให้เขาไป เขาก็ปล่อยให้เราไป” (ดา เจียน) หรืออย่างบางรายที่ทำผิดวินัยจราจรแต่มีใบขับขี่ถูกต้องเมื่อโดนจับก็จะยินยอมให้ตำรวจยึดใบขับขี่ แล้วจึงนำไปส่งให้นายจ้างช่วยเหลือเอาใบขับขี่กลับมาให้ภายหลังดังที่ว่า “ก็เคยถูกยึดใบขับขี่ ไปจอดรถซ้อนคันส่งของ ก็เอาใบส่งมาแล้วเอาไปให้เฮียเขาไปเอาคืนให้” (เดือน สุจินดา)

จากการสัมภาษณ์การแก้ปัญหาของแรงงานข้ามชาติเห็นได้ว่า แรงงานข้ามชาติมีปฏิภาณไหวพริบสามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้เป็นอย่างดี โดยรู้ถึงทางหนีทีไล่ในการแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นหากถูกจับ อย่างเช่นการยอมให้จับกุมและส่งกลับประเทศ เพราะเห็นว่าอย่างไรก็หาทางหลบหนีเข้ามาใหม่ได้ หรือการเลือกให้สินบนกับเจ้าหน้าที่เพื่อจบปัญหาต่างๆ

สรุป

ในการปรับตัวทางสังคมของแรงงานกัมพูชาพบว่า มีเครือข่ายสังคมที่ทำงานอยู่ด้วยกันไม่ว่าจะเป็น พี่, น้อง, ลูกพี่ลูกน้อง, น้ำ หรือเพื่อนล้วนเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้แรงงานกัมพูชาพยายามปรับตัวทางสังคมคอยให้ความช่วยเหลือ เริ่มตั้งแต่ช่วยเป็นล่ามให้เวลาติดต่อสื่อสารกับนายจ้างหรือเพื่อนร่วมงานตอนที่ยังสื่อสารภาษาไทยไม่ได้ คอยดูแลให้คำปรึกษาซึ่งกันและกันซึ่งเป็นการช่วยลดความกดดันทางด้านจิตใจเมื่อมาอาศัยยังต่างบ้านต่างเมือง จนเมื่อเริ่มปรับตัวสื่อสารภาษาไทยได้เครือข่ายสังคมก็ยังมีส่วนบทบาทในการบอกกล่าวแนะนำการปรับตัวและการใช้ชีวิตในถิ่นปลายทางอย่างการเรียนรู้การใช้บริการสาธารณะต่างๆ อย่างไรก็ตามจากการสัมภาษณ์การปรับตัวทางสังคมจะเห็นได้ว่าแรงงานกัมพูชาสามารถเรียนรู้และปรับตัวได้อย่างเร็ว เพราะนอกจากจะมีเครือข่ายสังคมคอยให้ความช่วยเหลือดังที่กล่าวมา ส่วนหนึ่งอาจเพราะพื้นที่ที่แรงงานข้ามชาติอยู่อาศัยในเป็นชุมชนขนาดเล็กไม่ใหญ่อย่างในเมืองพัทยา โดยแรงงานข้ามชาติใช้ชีวิตประจำวันอยู่แต่ในพื้นที่เท่านั้นและส่วนใหญ่อยู่กันเฉพาะในกลุ่มตัวเอง โดยไม่เปิดตัวเองออกสู่ภายนอก จึงทำให้ไม่ต้องปรับตัวทางด้านนี้มากนัก ส่วนการปฏิสัมพันธ์กับคนไทยมักเกิดเฉพาะในเรื่องงาน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ พระนิพนธ์ จันมา (2553) ที่พบว่า แรงงานข้ามชาติส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์กับคนไทยในเชิงโครงสร้าง คือ นายจ้างและลูกจ้าง ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานข้ามชาติด้วยกันเองมักแยกความสัมพันธ์เป็นกลุ่มๆ คือ กลุ่มที่ทำงานด้วยกัน และการศึกษาของปรีดา รอดนวล (2551) ที่พบว่า แรงงานข้ามชาติมักจะไม่ออกนอกพื้นที่ และมีความสัมพันธ์เฉพาะในกลุ่มเดียวกันมากกว่า และสอดคล้องกับการศึกษาของภณิการ์ เพชรเขียว (2549) พบว่า แรงงานข้ามชาติปรับตัวด้านสังคมไม่มากนักเนื่องจากปฏิสังสรรค์กันในกลุ่มเป็นส่วนใหญ่ โดยการปฏิสังสรรค์กับคนไทยจะมีน้อยมาก และเป็นในเชิงอาชีพเท่านั้น

4.3.3 การปรับตัวทางวัฒนธรรม

เมื่อแรงงานย้ายถิ่นเข้ามาในประเทศไทยนั้น นอกจากร่างกายที่เคลื่อนย้ายแล้วแรงงานก็ได้นำพาเอาวัฒนธรรมของตัวเองติดตัวมาด้วย ซึ่งวัฒนธรรมของประเทศกัมพูชานั้นมีข้อแตกต่างกับของไทย จึงเป็นสาเหตุให้แรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาจำเป็นต้องปรับตัว เพื่อให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมด้านภาษา นอกจากนี้ยังมีการปรับตัวด้านเครื่องแต่งกาย, ด้านอาหาร และด้านศาสนา

1) การปรับตัวด้านภาษา

การสื่อสารภาษาไทยได้ถือเป็นสิ่งจำเป็นที่สุดในการปรับตัวของผู้ย้ายถิ่น โดยแรงงานกัมพูชามีแนวทางการปรับตัวโดยการเรียนรู้ภาษาไทยได้จาก 2 ทาง ดังนี้

1.1 เรียนรู้ภาษาทางตรง

แรงงานกัมพูชาสามารถเรียนรู้ภาษาไทยได้จากบุคคลรอบข้าง อย่างแรงงานกัมพูชาบางคนเคยได้เรียนภาษาไทยมาตั้งแต่เมื่อเรียนหนังสืออยู่ที่ประเทศกัมพูชาแล้วดังที่ว่า “ภาษาไทยก็ได้จากที่เคยเรียนมาที่บ้าน เขามีสอนภาษาไทยให้ ภาษาอื่น ๆ ก็มี แต่ผมเลือกเรียนภาษาไทย ใช้เวลาประมาณ 6-7 เดือน” (ดารา เส็ง) แต่แรงงานกัมพูชาส่วนใหญ่ก็มาเรียนรู้ภาษาไทยเมื่อมาทำงานอยู่ในไทยจากเครือญาติชาวกัมพูชาที่อยู่ด้วยกันดังที่ว่า “แรกๆคนเขมรที่อยู่ด้วยกันเขาก็สอนคำง่ายๆกันอย่าง กินข้าวยัง” (เอ มะ) “กับออกพี่แนนไปว่าอยากพูดไทยเก่งจังเลย พี่แนนเลยบอกว่าถ้าอยากพูดไทยเก่งอย่าพูดเขมรกับพี่ เลยพูดภาษาไทยกัน” (มิเนีย กอง) นอกจากนี้ก็ยังสามารถเรียนรู้ภาษาไทยได้จากคนไทยที่อยู่แวดล้อมตัวได้ดังคำบอกเล่าที่ว่า “อยู่นานๆเดี๋ยวก็เข้าใจ เวลาอยู่กับคนไทยเขาพูดทุกวันๆเดี๋ยวก็จำได้” (ดวง ยี่) “เวลาเจอคนไทยก็จะเข้าไปถามไปคุยกับเขาบ่อยๆก็เริ่มรู้เรื่อง” (ดารา เส็ง) โดยนายจ้างเองก็มีส่วนช่วยในการเรียนรู้ภาษาของแรงงานกัมพูชาตามคำบอกเล่าที่ว่า “เวลาเห็นคนมาใหม่ก็พยายามช่วยสอนนิดๆหน่อยๆ พยายามชวนคุยอย่างถามว่า ‘กินข้าวยัง’ ให้ฝึกๆฟังบ่อยๆจะได้เป็นเร็ว” (มนตรี ไสภณารมณ)

2.2 เรียนรู้ภาษาทางอ้อม

นอกจากการเรียนรู้ภาษาทางตรงแล้วแรงงานกัมพูชายังมีการเรียนรู้ภาษาทางอ้อมจากสื่อต่างๆที่พบเห็นได้ทั่วไป โดยเฉพาะโทรทัศน์นั้นถือเป็นสื่อสำคัญที่ช่วยเรียนรู้ภาษาไทยได้ดีที่สุดเนื่องจากมีภาพ, เสียง, และเหตุการณ์ที่ช่วยให้เข้าใจในบริบทต่างๆได้โดยง่ายดังคำบอกเล่าของหน่วยตัวอย่างที่ว่า “ขอบคุณทีวี โดยเฉพาะละครสนุกมาก ตอนแรกดูก็ไม่เข้าใจ ฟังไปฟังมาก็เริ่มได้” (กำไล โคน) “ก็ฝึกฟังกับทีวีด้วย ช่วยได้เยอะเลยรู้เรื่องก็เพราะทีวีแหละ ละครข่าวทุกวันก็ทำได้ โดยเฉพาะละคร มันมีทั้งภาพทั้งคำพูดให้เราดู” (เอ มะ) โดยมีแรงงานกัมพูชาบางส่วนที่ขอบคุณละครไทยมาตั้งแต่อยู่ที่กัมพูชาแล้วจึงพอที่จะฟังภาษาไทยได้ตั้งแต่ที่กัมพูชาดังที่ว่า “หนูพอฟังไทยได้อยู่แล้วเพราะอยู่ณั้กับขอบคุณี่เป็นภาษาไทย ไปเช่าแผ่นหนังมาดูเอาแบบที่เราไม่ได้แปลเป็นภาษาเขมร แล้วก็ฟังเพลงไทย” (เทีย เจียน) สอดคล้องกับคำบอกเล่าของนายจ้างที่ว่า “พวกเขมนี่เข้าๆตอนรอน้ำแข็งหล่น (เครื่องทำน้ำแข็งจะร่วงเป็นรอบๆ ห่างกันประมาณ 40 นาที) ก็จะขอเข้ามานั่งในออฟฟิศมาดูทีวี ดูพวกรายการเพลงลูกทุ่ง ก็น่าจะมีส่วนช่วยเรื่องภาษานะ” (อนุชา พิทักษานนท์กุล)

นอกจากโทรทัศน์แล้วแรงงานกัมพูชาบางคนก็เรียนรู้ภาษาไทยจากการฟังวิทยุดังคำบอกเล่าที่ว่า “วิทยุก็ฟังทั้งวันยังตอนอยู่บนรถ แรกๆก็ไม่รู้หรอกก็ฟังๆไป แล้วก็ใช้ถามๆเขาแล้วเขาก็จะบอกให้ ตอนนี่ก็รู้เรื่องแล้ว” (ดา เจียน)

นอกจากทักษะการพูดและการฟังแล้ว แรงงานกัมพูชาส่วนใหญ่ยังสามารถที่จะอ่านภาษาไทยได้ โดยแรงงานกัมพูชาที่อ่านภาษาไทยได้นั้นมักเป็นคนที่ได้รับการศึกษามาจากประเทศกัมพูชาอย่างน้อยในระดับชั้น 7 หรือเทียบเท่าการศึกษาไทยในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1 สามารถที่จะอ่าน-เขียนภาษาเขมรได้ โดยจะสามารถอ่านภาษาไทยโดยใช้เทียบเคียงกับภาษาเขมรเนื่องจากภาษาทั้งสองมีความใกล้เคียงกันและคำไทยหลายคำก็มีรากศัพท์มาจากภาษาเขมร ดังนั้นแรงงานกัมพูชาที่สามารถอ่านเขียนภาษาเขมรได้ก็มักจะอ่านภาษาไทยได้ดังที่ว่า “ตอนนี้ก็อ่านภาษาไทยได้อยู่ ภาษาไทยเรียนง่ายไม่ต้องไปเรียนหรอก ประกอบคำคล้ายๆภาษาเขมร อ่านได้ 70-80% .ดูๆเทียบเอาจากภาษาเขมร พอเริ่มเข้าใจภาษาไทยพูดได้ก็อ่านได้” (ดวง ยี่) นอกจากนี้แรงงานก็ยังมีการฝึกฝนทักษะการอ่านโดยการอ่านหนังสือพิมพ์หรือซื้อหนังสือการ์ตูนไทยมาอ่าน “ฝึกอ่านฝึกพูดจากที่อยู่ทุกวันนี้แหละอ่านหนังสือพิมพ์ แล้วก็บางทีซื้อการ์ตูนแบบขายหัวเราะมาอ่าน” (เดือน สุจินดา) ส่วนเรื่องการเขียนนั้นก็เป็นอีกหนึ่งทักษะที่จำเป็นโดยเฉพาะกับแรงงานกัมพูชาที่เป็นคนขับรถเนื่องจากต้องเขียนใบเสร็จรับเงินหรือใบส่งของให้กับลูกค้า แต่แรงงานข้ามชาติหลายคนก็ไม่คุ้นเคยที่จะเขียนเป็นภาษาไทย ดังนั้นแรงงานกัมพูชาจึงมีวิธีการ

แก้ปัญหาโดยการเขียนภาษาอังกฤษแทนดังที่ว่า “เวลาเขียนบิลที่ตลาดน้ำก็เขียนภาษาอังกฤษกับตัวเลข ภาษาไทยสะกดไม่ถูก” (ดวง ยี่) “ บางทีเวลาพี่เขียว (คนขับรถคนไทย) แกให้ลองเขียนบิลก็ถามว่าเขียนเป็นภาษาอังกฤษได้มัย” (นิล โมง)

จากการสัมภาษณ์แรงงานกัมพูชาในการปรับตัวด้านภาษาพบว่า การเรียนรู้ภาษาไทยของแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชานั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยส่วนบุคคลเป็นสำคัญ หากแรงงานคนใดมีความกระตือรือร้นในการปรับตัวก็จะทำให้สามารถเรียนรู้ได้เร็ว โดยแรงงานกัมพูชาที่มีการเรียนรู้ภาษาทางตรงจากบุคคลรอบตัว และทางอ้อมจากสื่อต่างๆ ขณะเดียวกันปัจจัยด้านระดับการศึกษาของบุคคลก็ส่งผลต่อการปรับตัวทางภาษา โดยเฉพาะการอ่านเช่นเดียวกัน โดยแรงงานกัมพูชาที่ไม่ได้รับการศึกษาหรืออ่านภาษาเขมรไม่ได้ก็มักจะอ่านภาษาไทย แต่แรงงานข้ามชาติที่อ่านภาษาเขมรได้ก็มักจะอ่านภาษาไทยได้ เนื่องจากความคล้ายคลึงกันของทั้ง 2 ภาษา แต่อย่างไรก็ตาม

ตารางที่6 ระยะเวลาที่แรงงานกัมพูชาใช้ในการเรียนรู้ภาษา

ทักษะทางภาษา	แรงงานที่ได้รับการศึกษาน้อย (ต่ำกว่ามัธยมศึกษาปีที่1) และแรงงานที่ไม่ได้รับการศึกษา	แรงงานที่ได้รับการศึกษาดั้งแต่มัธยมศึกษาปีที่1 ขึ้นไป
ขั้นฟังได้	6 – 12 เดือน	2 – 4 เดือน
ขั้นเริ่มพูดได้	18 – 24 เดือน	8 – 12 เดือน
ขั้นพูดคล่อง	36 – 48 เดือน	18 – 24 เดือน
ขั้นอ่าน	อ่านไม่ได้	8 – 12 เดือน

2) การปรับตัวด้านการแต่งกาย

เนื่องจากประเทศกัมพูชามีความสัมพันธ์กับประเทศไทยมาก่อน จึงมีลักษณะศิลปะที่เหมือนกันในหลายๆด้าน การแต่งกายของชาวกัมพูชานั้นจะคล้ายกับของไทยและลาว คือ นุ่งเป็นผ้าซิ่นหรือผ้าถุงหรือที่กัมพูชาเรียกว่า “ซัมปอต” ซึ่งเป็นที่นิยมสำหรับคนวัยกลางคนขึ้นไปแล้ว แรงงานกัมพูชาที่อยู่ในวัยกลางคนเมื่อมาอยู่ในไทยจึงจำเป็นต้องปรับตัวด้านการแต่งกาย เพราะการใส่ผ้าถุงหรือซัมปอตนั้นจะทำให้ทำงานไม่สะดวก จึงต้องเปลี่ยนมาใส่เสื้อและกางเกงผ้า ดังที่ว่า “อยู่บ้าน ส่วนใหญ่ก็ผ้าถุง แต่มาทำงานอยู่ที่นี่ก็เปลี่ยนมาใส่ผ้ายัดใส่กางเกง ไม่งั้นทำงาน

ไม่ได้ แต่เดี๋ยวนี้ตอนจะนอนก็ใส่ผ้าถุงเหมือนเดิม” (เอ มะ) แต่ในกลุ่มแรงงานกัมพูชาวัยรุ่นบางคนก็นิยมใส่เสื้อผ้าพื้นเมืองอย่างกางเกงผ้าฝ้ายและเสื้อผ้าฝ้ายตัวใหญ่ๆเมื่อตอนอยู่ที่ประเทศกัมพูชา แต่เมื่อมาทำงานอยู่ในไทยก็จำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนมาใส่เสื้อผ้าที่เข้ารูปทะมัดทะแมงมากขึ้นเพื่อความสะดวกในการทำงานดังที่ว่า “อยู่บ้านก็จะใส่เสื้อผ้าตัวใหญ่ๆหลวมๆ หนูไม่ค่อยชอบใส่เสื้อผ้าแคบๆอย่างนี้ เพราะมันอึดอัด ส่วนใหญ่ก็ชอบใส่เหมือน ตอนมาอยู่ไทยแรกๆก็ใส่แบบเดิมเสื้อตัวใหญ่ๆยาวๆ แต่เจ้านายเขาว่าใส่อย่างนั้นทำไม ให้ไปซื้อใหม่มาใส่แบบคนอื่น ๆ ก็เลยต้องไปซื้อพอดีตัวมาใส่” (เทีย เจื่อน)

อย่างไรก็ตามในยุคโลกาภิวัตน์ทุกวันนี้การแต่งกายของคนกัมพูชาส่วนใหญ่โดยเฉพาะในกลุ่มวัยรุ่นก็มีรูปแบบเช่นเดียวกับประเทศไทย คือได้รับวัฒนธรรมจากประเทศเกาหลี มีการนำเข้าเสื้อผ้าจากประเทศเกาหลีเช่นเดียวกันกับประเทศไทย ดังนั้นวัฒนธรรมการแต่งกายของแรงงานกัมพูชาจึงไม่แตกต่างจากคนไทยดังที่ว่า “เครื่องแต่งกายเสื้อผาก็เหมือนกัน เสื้อกับกางเกง เพราะตอนนี้นั่นก็ทันสมัยแล้วแต่เราเลือกใช้” (ดารา เสง) “เสื้อผ้าการแต่งกายของสองที่ก็คล้ายๆกัน เดิวนั้นคนอื่นเขาแต่งตัวเกาหลีกันหมดแล้ว เสื้อผ้าที่ขายก็นำเข้าจากเกาหลีทั้งนั้น” (ดวง ยี่) “อยู่ที่ไหนก็แต่งเหมือนกันแหละ เสื้อผ้าที่นั่นก็เหมือนที่นี่ เพราะก็เอาเข้ามาจากไทยไม่ก็เกาหลี ก็แต่งเหมือนเดิม ไม่ได้เปลี่ยน” (กำไล โคน) สอดคล้องกับคำบอกเล่าของนายจ้างที่ว่า “เขมรเขาก็แต่งตัวเหมือนคนไทยนี่แหละ ใส่ยีนส์ขาเลาะเสื้อยืดพอดีตัว ผู้หญิงบางคนก็ใส่สั้นมาเลย บางคนก็ขายาวก็แล้วแต่คนนะ” (มนตรี โสภณารมณ)

3) การปรับตัวด้านอาหาร

อาหารถือเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิต โดยอาหารของกัมพูชาและอาหารไทยนั้นมีความคล้ายคลึงกัน ต่างกันเพียงรายละเอียดปลีกย่อยเท่านั้น โดยคนกัมพูชาและคนไทยนั้นบริโภคข้าวเจ้าเป็นอาหารหลักเหมือนกันดังที่ว่า “อยู่ที่บ้านก็กินข้าวเจ้าเหมือนกันแหละ” (กำไล โคน) แต่คนกัมพูชาจะนิยมบริโภคปลา โดยเฉพาะปลาน้ำจืดมาก เนื่องจากสามารถหาทานได้ง่ายในท้องถิ่น โดยเน้นนำมาทอดและแกงใส่ผักพื้นบ้านเป็นส่วนใหญ่ “อยู่บ้านกินแต่ปลา ก็ไปจับเอาตามลำน้ำ กินปลากินผักเอามาแกงไม่ก็มาทอด ก็ต้มกับผักเหมือนแกงลาว” (เอ มะ) นอกจากปลาน้ำจืดที่หาได้ง่ายแล้วแรงงานกัมพูชายังมีการบริโภคเนื้อไก่ที่เลี้ยงไว้ หรือหมูที่สามารถหาได้ง่ายดังที่ว่า “อยู่บ้านส่วนใหญ่ก็ปลากับไก่ เพราะไก่เขาก็เลี้ยงตามบ้านกัน ไม่ก็ไปซื้อหมูที่ตลาด” แต่เมื่อมาอยู่ประเทศไทยแล้วแรงงานกัมพูชาก็ยังคงทานข้าวเจ้าเป็นอาหารหลักเหมือนเดิม แต่ในส่วนเนื้อสัตว์

นั้นพบว่าจะได้ทานปลาน้อยลง และเน้นการบริโภคหมูมากขึ้น “อยู่ที่นี่ไม่ค่อยได้กินปลาเท่าไร กินหมูเยอะ” (กำไล โคน)

แต่ในเรื่องของรสชาติอาหารนั้นพบว่าแรงงานกัมพูชาที่มีภูมิลำเนาอยู่ติดกับชายแดนประเทศไทยนั้นมักจะทานอาหารรสเผ็ดจัดเหมือนคนไทย ดังนั้นเมื่อมาอยู่ประเทศไทยแรงงานกัมพูชาจึงสามารถทานอาหารไทยได้ปกติดังที่ว่า “อาหารไทยกับที่บ้านก็คล้าย 80% รสชาติก็แล้วแต่คนชอบ อาหารที่นั่นเผ็ดกว่าเมืองไทยเยอะ” (ดวง ยี่) “อาหารที่บ้านก็คล้ายอาหารไทยแหละ กินเผ็ดเหมือนกันแล้วแต่ชอบ มากินอาหารไทยก็อร่อยดี” (มิเนีย กอง) แต่ในส่วนของการแรงงานกัมพูชาที่มีภูมิลำเนาไม่ติดกับไทย มักไม่นิยมทานอาหารรสเผ็ดจัด ดังนั้นเมื่อมาอยู่ประเทศไทยจึงจำเป็นต้องปรับตัวกับอาหารไทยอยู่บ้างโดยการทานกับข้าวน้อยข้าวเยอะดังที่ว่า “อาหารก็คล้ายๆกันมีหลายอย่างเหมือนกันแต่ที่นี่ใส่พริกเยอะเกิน เขมรแท้ๆเขาไม่กินพริกเยอะหรอก อยู่ที่นี่แรกๆกินอาหารไทยแทบไม่ได้เลย มันเผ็ด ถ้าเลือกไม่ได้จริงๆก็จะกินข้าวเยอะๆมันแก้ได้” (นิต บุญส่ง) หรือเลือกกินแต่อาหารไทยที่รสชาติไม่เผ็ดหรือเผ็ดน้อย “ก็เลือกกินแต่อันที่ไม่เผ็ด อันไหนเผ็ดก็ไม่กิน ถ้าไม่รู้ว่ อันไหนเผ็ดแล้วสั่งมาแล้วก็ทนๆกินเอา” (เดือน สุจินดา) โดยแรงงานกัมพูชาบอกตรงกันว่าอาหารกัมพูชาส่วนใหญ่จะเน้นรสหวานดังที่ว่า “รสชาติอาหารก็แล้วแต่คนชอบผมชอบกินหวานๆ อาหารไทยไม่ค่อยหวานเราก็ใส่น้ำตาลเพิ่ม เวลาทำเองก็จะทำหวาน” (ดา เจียน) “อาหารที่บ้านส่วนใหญ่เขาจะทำหวานกัน” (มิเนีย กอง) อย่างไรก็ตามแรงงานกัมพูชาส่วนใหญ่มักประกอบอาหารทานเองในกลุ่ม จึงสามารถปรุงแต่งรสชาติตามที่ชอบได้ ทำให้การปรับตัวด้านอาหารไม่ลำบากเท่าที่ควรดังคำบอกเล่าที่ว่า “มาอยู่ที่นี่ก็ทำอาหารเองเหมือนเดิม เลยเลือกรสได้ ทำกินด้วยกันหลายๆคน บางทีก็ไปซื้อกินที่ตลาดก็อร่อยดี อยู่ที่นี่ไม่มีปัญหากับอาหารไทย” (เอ มะ) “มาเจออาหารไทยแรกๆก็ต้องพยายามกินเพราะมันเผ็ด แต่ส่วนใหญ่ทำอาหารกินกันเองก็จะทำไม่เผ็ด ไม่ก็ใส่พริกไม่เยอะ” (เดือน สุจินดา)

4) การปรับตัวทางศาสนา

กลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาทุกคนนั้นนับถือศาสนาพุทธ นิกายเถรวาทเช่นเดียวกันกับคนไทย จึงมีวัฒนธรรมความเชื่อและการปฏิบัติที่คล้ายคลึงกัน แตกต่างกันเพียงรายละเอียดในปลีกย่อยเท่านั้น เช่น เมื่ออยู่ที่ประเทศกัมพูชาแรงงานกัมพูชานิยมไปทำบุญตักบาตรที่วัดมากกว่าดังที่ว่า “ตอนอยู่ที่บ้านไม่ค่อยได้ใส่บาตร ส่วนใหญ่ทำกับข้าวแล้วเอาไปถวายพระที่วัด” (เอ มะ) “อยู่บ้านยายก็จะทำอาหารให้เอาไปถวายพระที่วัด” (เทีย) แต่เมื่อมาอยู่เมืองไทยทำให้มีปัจจัยหลายๆอย่างที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการไปวัด ไม่ว่าจะเป็นไม่สะดวกในการ

เดินทาง และไม่รู้ถึงวิถีปฏิบัติของคนไทยจึงทำให้ไม่กล้าที่จะไปถวายอาหารพระที่วัดดังที่ว่า “เข้าไปทำบุญที่วัดก็อยากไปอยู่ แต่ไม่มีเพื่อนไปแล้วก็ไม่รู้ว่าที่นี่เขาทำอย่างไร” (กำไล โคน) ทำให้แรงงานกัมพูชาจำเป็นต้องปรับตัวมาทำบุญในรูปแบบอื่นโดยการใส่บาตรพระที่มาบิณฑบาตบริเวณตลาด “เวลาขับรถไปที่ตลาดเจอพระก็จะมีชี้อะไรวะใส่บ้าง” (ดา เจียน) “อยู่ที่นี่ก็ไปใส่บาตรบ้างไปหน้าตลาดจอตลอดวะใส่” (เดือน สุจินดา) หรือพระที่บิณฑบาตผ่านหน้าบ้านแทน “ก็ใส่บาตรพระหน้าบ้านนี่แหละ ครั้งหนึ่งก็ 2-3 รูป” (เอ มะ) โดยเมื่อมาอยู่ประเทศไทยทำให้แรงงานกัมพูชาส่วนใหญ่มีโอกาสไปทำบุญทางศาสนาน้อยลงดังที่ว่า “อยู่บ้านใส่บาตรทุกวัน วันไหนวันพระก็จะไปทำบุญที่วัด อยู่ที่นี่ได้ใส่แต่วันพระไปใส่ที่ตลาด” (กำไล โคน) แต่จะสังเกตได้ว่าเมื่อมาอยู่ประเทศไทยแม้จะมีความถนัดในการไปทำบุญน้อยลงแต่จำนวน(เงิน)ที่ทำนั้นเยอะขึ้น ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะเมื่ออยู่ที่กัมพูชาแรงงานกัมพูชาทำอาหารไปใส่บาตรเองแต่เมื่อมาอยู่ที่ไทยแรงงานกัมพูชาต้องซื้ออาหารสำเร็จรูปใส่บาตรจึงทำให้มีค่าใช้จ่ายในการทำบุญเยอะขึ้นดังที่ว่า “ใส่บาตรทีครั้งละประมาณ 150 บาท ใส่ที 2-3 รูป” (เอ มะ)

สรุป

ในประเด็นการปรับตัวทางวัฒนธรรมนั้น แรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาจำเป็นต้องใช้ความพยายามในการปรับตัวด้านภาษามากที่สุด โดยการปรับตัวด้านภาษานั้นจำเป็นต้องใช้เวลาและความพยายามในการเรียนรู้อย่างมาก ซึ่งแรงงานข้ามชาติสามารถเรียนรู้ภาษาได้โดยอาศัยการเรียนรู้ทางตรงจากบุคคลรอบข้างและการเรียนรู้ทางอ้อมจากสื่อต่างๆ โดยเฉพาะโทรทัศน์ กว่าที่แรงงานข้ามชาติจะสามารถปรับตัวพอจะสื่อสารโต้ตอบได้ก็ใช้ระยะเวลาประมาณ 1 ปี แต่สำหรับทักษะด้านการอ่านนั้นพบว่าแรงงานกัมพูชาที่สามารถอ่านภาษาเขมรได้ก็จะสามารถอ่านภาษาไทยได้โดยการเทียบเคียงจากภาษาเขมรในระยะเวลาประมาณ 8 -12 เดือน ส่วนการปรับตัวด้านการแต่งกายนั้นพบว่าแรงงานกัมพูชาแทบจะไม่ต้องปรับตัวด้านนี้เนื่องจากยุคโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน ทำให้วัฒนธรรมการแต่งกายของแต่ละชาตินั้นกลายเป็นแบบเดียวกันหมดแล้ว ชาวกัมพูชาก็นิยมบริโภคสินค้าจำพวกเสื้อผ้าจากประเทศเกาหลีเช่นเดียวกับที่ไทย การปรับตัวด้านอาหารนั้นพบว่า แรงงานกัมพูชามักนิยมนานรสหวาน พอมาทานอาหารไทยบางครั้งจะต้องใส่น้ำตาลเพิ่ม และเมื่ออยู่ที่ไทยแรงงานกัมพูชามักจะเปลี่ยนมากินเนื้อหมูมากกว่าเนื้อปลา เนื่องจากหาทานได้ง่ายกว่าตามท้องตลาด และเมื่อมาอยู่เมืองไทยแรงงานกัมพูชาไม่สามารถไปหาปลาตามแม่น้ำลำคลองได้อย่างเมื่ออยู่ที่กัมพูชา ในส่วนของการปรับตัวให้เข้ากับรสเผ็ดจัดของคนไทยนั้น พบว่า แรงงานกัมพูชาที่มีภูมิลำเนาในพื้นที่ที่มีชายแดนติดต่อกับไทยนั้นมักนิยมนานอาหารรส

เผ็ดเช่นเดียวกับคนไทย แต่ในส่วนของแรงงานกัมพูชาที่มีภูมิลำเนาห่างไกลจากประเทศไทยนั้น มักต้องใช้ระยะเวลาปรับตัวกับอาหารไทย เนื่องจากไม่สามารถทานรสเผ็ดได้ โดยแรงงานกัมพูชา จะพยายามปรับตัวโดยการทานข้าวให้เยอะกว่ากับเพื่อเป็นการลดความเผ็ดร้อนของอาหาร เลือกกินอาหารเฉพาะที่ไม่เผ็ด หรือเลือกที่จะทำอาหารทานเองเพื่อจะได้ปรุงรสชาติตามชอบ ในส่วน การปรับตัวทางศาสนานั้น แรงงานกัมพูชามีการปรับตัวเล็กน้อย โดยเมื่ออยู่ที่กัมพูชาแรงงาน กัมพูชาจะนิยมไปทำบุญตักบาตร ทำอาหารไปถวายพระถึงที่วัด แต่เมื่อมาอยู่ประเทศไทยการ เดินทางไปวัดนั้นไม่สะดวกประกอบกับแรงงานเองก็ไม่แน่ใจในวิถีปฏิบัติของคนไทย จึงไม่กล้าที่จะ เข้าไปทำบุญที่วัด ดังนั้นแรงงานต้องปรับตัวโดยการใส่บาตรพระที่มาเดินบิณฑบาตหน้าบ้านหรือ ที่ตลาดแทน ซึ่งการปรับตัวทางวัฒนธรรมของแรงงานกัมพูชานั้นสอดคล้องกับการศึกษาของ วัน เพ็ญ วอกลาง (2541) ที่พบว่าเมื่อแรงงานข้ามชาติเข้ามาอยู่ในประเทศไทยก็ต้องปรับตัวทาง ภาษามากสุด โดยพยายามฝึกพูดและฟังจนสามารถติดต่อสื่อสารได้ และการศึกษาของภณิการ์ เพชรเขียว (2549) ที่พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีการปรับตัวด้านภาษาอย่างมาก เนื่องจากความต่างของ ภาษา จนสามารถสื่อสารได้